

S Z E P E S I A T T I L A

Boszorkánykör

B A R B Á R S Z O N E T T E K - R É S Z L E T

VÍZÖNTŐ

A Vízöntő jegyében születtem,
a szfinx-arcú Szaturnusz,
meg a csörgősipkás bolond, az ismeretlen utakra nógató
Uránusz iker-fényjegye alatt.
A páros csillagkép delect épp odafönn, melynek sugarai
a hideg úrron át tétován érik el a földi tereket.
Álmodtam bohócfarsangot és szárnyas embereket, furfangos masinákat,
láttam ahogy tegnapba fordul a holnap és körbe-körbe forog,
tovatúnik majd visszatér.
És nem mondtam el senkinek,
miféle baljós képek tűntek elém,
ahogy néha, bár csak egy kósza pillanatra,
felfeslett előttem az égi szövétnek,
és belepillantottam fekete bugyraiba.

ELKÓSZÁLTAM

Elkészítettem egyszer Pécs-környéki erdőben,
és nem találtam a visszautat.
Rossz felé mehettem,
néha meg mintha körbe-körbe bolyongtam volna,
ugyanaz a forrás, remetét-formázó facsonk és málnabozót került elém.
Hirtelen bealkonyult, és egyre sötétebb bükkösbe tévedtem.
Tudtam, ma már nem juthatok vissza a városba,
indák botlasztottak, bugyborgó ingoványba értem.
Végre találtam egy félig beomlott tetejű favityillót,
tán egykori szénégetőjét, bár boksa nem volt a közelben.
Megtöltöttem jól-rosszul avarral, de csak
nehezen sikerült elaludnom, mert mindenféle csikorgás-sutyorgás,
titokzatos harákolás meg kopácsolás hallatszott a vadon felől,
és örökké nyakamba meg kézfejemre másztak az egerek.

SZENT KUTYA

Ha épp nem volt pénze ebédre vagy cigarettára,
a hórihorgas és fogatlan Szentkuthy Miklós,
aki a Központi Antikvárium közelében lakott, ahol egy évig dolgoztam,

és akit a közeli barátai Szent Kutjának becéztek,
lehozott néha eladni két-három példányt a Prae-ből,
vaskos regényéből, amit csak kevesen ismertek,
de akik igen, remekműnek mondták.
A vájtfülűek persze azonnal lecsaptak a poros és felvágatlan kötetekre.
Mondtuk neki, hozhatna egyszere akár többet is,
mert elárulta: tele van a kamrája hajdani regényeivel.
Mire azt felelte sátáni kacajjal, kivillantva néhány maradék fogát,
kell a többi az ínséges napokra, alig van valamicske jövedelme,
hiszen a negyvenes évek végén Révaiék kitiltották az irodalomból,
csak egy-egy életrajzi regényt méltóztattak kiadni tőle.

ÖRDÖGI KÍSÉRTETEK

Bohó diákkoromban
engem is meglátogattak éjszakánként
Bornemisza Péter ördögi kísértetei.
Jöttek a falon át, a kulcslyukon, a szoba pormacskás zugai felől,
a homályos tükör mélyéből, vagy épp zöngő szúnyog hátán lovagolva.
Nappal elpirultam, ha egy lány rámvetette szende tekintetét,
most bezzeg jöttek viháncoló cafkák képében,
kítárva bimbózó mellüket, bozontos ölüket.
Egyikük nyelvét öltögetve kárpált, nyámnyila kópét,
a másik roppant hánytá, mint az eszeveszett.
Puha és csábos macskaként törleszkedett hozzám a szöghajú.
A tündér-képző pöttömke malacságokat suttogott csábosan,
kutyakorbácsot csattogtatott a lilakörmű vámpír,
a szőke szotyka pedig meredt csiklóját és veresen tátozó vulváját mutogatta.

ÉHKOPP

Fel-feltűnt néha a szegedi utcán
a pöttöm és halkszavú Bálint Sándor,
aki épp szent magánzó volt, mert kiebrudalták az egyetemről.
Ő írta meg, hogy porváros népe úgy hívja Egyed napját, vagyis
szeptember elsejét: a túróscsusza nevenapja.
Az én belső kalendáriumomhoz illet ez a bolondos nevezet,
mert – kelekótya diák – gyakran nyeltem az éhkoppot.
Ott kóricált Bálint az Alsóvárosi Búcsúban is,
köröskörül a napsugár-mintás házak homlokzatán
arany kukoricacsövek és harsányveres paprikafüzérek fityegtek.
A búcsú horgadt népe pedig ott sürgött-forgott a hemzsegő téren
körhinták csilingelésében, céllövöldék puffogásában
késő alkonyatig,
amikor emlékező gyertyák száza gyúlt a környező házak ablakaiban.

BOSZORKÁNYKÖR

Gombák mestere, Franciaföldről hozzánk szegődött tudós Clusius,
hányszor kószáltam nyomodban,
pilisi szurdokban vagy a Mátra bércei alatt,
keresve a lucskos avarban rejtőző kozák-süvegű kucsmagombát,
az illatozó lila pereszkét, fenyves rizikéit vagy a poszgó pöfeteget.
Réten a parányi szekfűgombát, meg a csiperkét,
mely titokzatos gyűrű-alakban lepi el a pázsitot,
boszorkánykörben, ahogy a pusztában vagy a szélfújta ligetben barangoló
boldogult eleink mondták.
És kutattam erdei nyárutók ritka kincsét, a fodros káposztagombát is,
a kékes-zöld galambicát, meg a hordóhasú vargányát.
És fő-fő kedvencemet, a tölcsér-alakú fekete trombitagombát,
amit holtak trombitájának mond a balga német,
s ami fűszeres illatával betölti a Kisasszony havában a veresedő-lombú erdőt.

GABI BÁ

Amikor elfogyott a Szeged-alsóvárosi kocsmában
az utolsó garasunk, rendre felugrottunk Gabi bához,
aki szobafogságra kárhoztatva élt,
felesége így óvta a fölös-számú poharaktól.
Felcsillant a szeme, kitett az asztalra egy hasas demizsont,
abból kortyolgattuk a pusztamérgesit, és az aggályos Irmuska
néha még arra is ráállt, hogy mákonyos patrónusunkat magunkkal cipeljük
valami cimbalmos mulatóba.
Egyszer, éjfél felé épp a Hősök kapujánál
támogattuk hazafelé, amikor makacsul megtorpant,
kitépte magát a kezünkből, és azt ordította:
hová hurcoltok, rongy ávósfajzatok, én itt még sose jártam!
Majd tántorogva futni kezdett, végül lehanyatlott a fűbe, de tovább rúgkapált,
amikor kétoldalt belecsimpaszkodva talpra próbáltuk állítani.

TARKA SÜGÉR

Ritkán találkoztam apámmal,
aki tőlünk távol élt, új családja körében.
Egyszer meglátogatott a jázsági iskolában,
ahol egy évet tengődtem képesítés nélküli nevelőként.
Hajnalban kimentünk a Zagyva-partra pecázni,
bár nem volt felszerelésünk, se engedélyünk.
Fogtunk is mindenféle apróhalat, veresszárnyút meg karika dévért,
végül apám kirántott egy tarka sügért, és közben elmesélte:
a hadifogságban, ha akadt egy kis szabadidejük és a foglárók megengedték,

ki-kiruccantak horgászni a folyóra,
amit Volga Anyácskaként tisztelnek az oroszok,
és ahol a begömbített gombostű-horgára ráakadt egyszer egy tömpe-orrú hal.
A lágerben aztán a gépek kenésére szolgáló számárzsírban
sütötték meg vacsorára.

HALÁLTÁNC

Nem dús királyok és fekélyes koldusok,
sem rikoltozó bankárok és bak
özönlenek a szökdelő kaszás után,
a keze-lába zörgő csontváz nyomában,
akinek szemüregéből keserű füst gomolyog.
Nem pohos bankárok és templomtornyok hegyessüvegű mágusai,
sem kardos lovagok és hordó-tomporú cafkák.
Másképe menet ez,
városvegek vacogó kóbor kutyái, sánta őzek,
girhes menyétek és félszemű vidrák
borzok és egykor kandi rókák tolonganak egymást letiporva.
Lámpaszemű uhuk, tolla-foszló rétisasok,
pamat-fülű hiúzok, és ágbogas szarvasok közé keveredve
egy-egy halálra-szánt, hold-agyarú vadkan.

PIROS BETLEHEM

Kettős száműzetésben élt Angliában a fametsző
Buday György, aki az első világháború után Kolozsvártól Szegedig meg sem állt,
aztán a történelem a Tisza-partján is
vándorbotot nyomott a kezébe.
Újév előtt minden esztendőben küldött a barátainak
egy-egy BUÉK-fametszetet – magam is kaptam néhányszor,
mert versben köszöntöttem, amikor még idehaza
nemigen illett emlegetni az emigránsokat.
Kedvencem az a piros kép volt, melyen két rusztikus
figura, kalapos és csizmás, maga-tákolta betlehemet cipel a hóban.
Sajnos a mester valami rossz minőségű
festéket használhatott, mert a két bumfordi betlehemező évről évre
egyre jobban fakult, mintha távolodóban
belevesznének a Szamos- vagy a Tisza-part ködébe.

„Sokan voltak a hiányzók”

Vannak metaforák, valószínűleg csak ilyenek vannak, amelyek annyira szorosan kötődnek bizonyos korokhoz, főként ha még tárgyiasulásuk is megtörtént abban korban, hogy már-már emblematikusan mutatnak föl jelenségeket, összefüggéseket. Amikor Szepesi Attila új kötetének a *Medvecukor* címet adja, akkor első olvasatra nyilvánvaló, olyan nemzedék élményvilágáról kapunk költői beszámolót, amelyik még ismerte a medvecukrot. Ezt a – minden bizonnyal – túlértékelt csemegét, amit azonban a legjelentéktelenebb falusi szatócsboltban is megkaphattunk – teszem azt – a múlt század negyvenes éveiben, egészen addig, amíg tar-fejű „pajtásunk”, „bölcs vezérünk”, „Sztalin elvtárs legjobb magyar tanítványa” meg nem fosztott tőle bennünket – áttérve a hiánygazdálkodás több-nyomásos kommunista rendszerére. Azaz: a cím kordokumentumot sejtet, még inkább hangsúlyoz: egy megemészthetetlen korszak – vélhetőleg – lírai (hm) jegyzetelését. Némiképpen elbizonytalanít a líraiság felől, ambivalens késztetésekkel serkent az alcím: *barbár szonettek*.

Nyomban egy önmagán, egyszerű szótári jelentésén túlmutató jelző: *barbár*, amit értelmezhetünk kimunkálatlan versformát jelölőnek, de bartóki áthallással őszerejűnek, brutálisnak, nyersnek, vitálisnak stb. Mindezeknek együttesen, hiszen a szerző föltehetőleg tisztában van vele, mit beszél. Maradva egyelőre továbbra a könyv címlapjánál: Gulácsy Lajos *Őszi vasárnap Normandiában* című titokzatos festményét (volna olyan festménye, amelyik nem titokzatos?) látjuk, templomból, talán roratóról kijövő öregekkel (feketében), fiatalokkal (fehérben) – élet és halál végletességét idézve. Akik nem ismernék Szepesi Attilát, ebből a kötetből olvashatják ki mély vonzalmát Gulácsy sorsa, művészete iránt; *rokonunk volt szegről-végről* – írja egy helyütt a Beregszászban is forgolódo maskaráról, csodabogárról. Merthogy az első színhely Kárpátalja és Beregszász lesz a kötetben.

Egyelőre maradjunk még a belső címlapnál, ahol mottóként Kipling idézet lep meg bennünket: *Ami van az volt is. Ami lesz, nem más, mint egy visszatérő, elfelejtett esztendő*. Tekinthejtük fölütésnek, mégis inkább – a kötet olvasása után mindenképpen – a költő egyértelműen poétikai attitűdjét mutatja: azt a rezignációt, amivel a megbolydult/megbolondult világ ismétlődő aljasságaihoz közelít az idő cifra áradásában.

Szóval föl vagyunk készítve, eligazított bennünket műve olvasásához. Talán az utolsó sort is előlegezve: *sokan voltak a hiányzók*. Az igazán meggyőző előszámlálások, lajstromok a hiányokat szintén felsorolják – a teljesség jegyében. Az emberiség története általában egyúttal a veszteségek története; kiváltképpen a huszadik század nyomatékossítja ezt a kijelentést. Az alcím *barbár* jelzője – úgy tetszik – éppenséggel ilyesmire (is) utal: egy barbár kor (ugyan melyik nem az?) veszteségeire.

Vegyük azonban verstanilag szemügyre a citált jelzőt. A jelző és a jelzett szó között érezhető feszültség van: a szonett igencsak határozott forma, eleve szabályokba szorítja használóját. Az ún. petrarcai szonett jóval névadója előtt kialakult (talán provanszál trubadúr-hatásra), ám kétségtelenül a kora-reneszánsztól datálhatjuk máig tartó népszerűségét. (Máig; akkor is, ha tudjuk, mekkora hévvel támadták/tá-

madják modern kritikusai.) Igen korán beletalált a kifinomult, rögzített formába sok olyan költő is, akik nem föltétlenül finomkodó tartalmakat sűrítettek bele, mint – teszem azt – a francia Rotebeuf vagy az olasz Cecco Angiolieri; eljutott – Sir Thomas Wyatt által Angliába, ahol aztán Shakespeare fazonírozta az angol nyelv hangzói karakterére. Mármint, ha jól érzékelem, Szepesi ez utóbbiból, a shakespeare-i szonettből indul ki; profánabban fogalmazva: ezt roncsolja, „rontja el”, vagy barbarizálja rímtelen, ütemtelen tizenégy-sorosokká. Abból körvonalazódik bennem ekként a „gyanú hermeneutikája” (Paul Ricoeur-t illeti a kifejezés tulajdonjoga), hogy jobbára megőrizni látszik az angol forma utolsó két sorának csattanóját, mint kötelező kódát, szentenciát.

Jobbára; ha a szükség úgy hozza. A „barbár” következetessége, de igyekezete szintén – más: apró novellettekként dolgozza ki szűkre szabott keretét a szonettnyi fölületet. Ha jól számolom, kettőszázhetvennégy történet vagy hangulat vagy leírás. Vagy szekvencia. Újabb közelítés felől: ennyi fejezet. Méghozzá egy szinte határtalanul hullámvászonban föl-fölbukkanó családregegy fejezetei. Ebben az esetben a *barbár szonett* a lírából történő kilépést jelölheti – a látszat ellenére egyenesen a nagypróza felé. Adott tehát a történet tere, de legalábbis kiindulópontja: Kárpátalja, ideje: a második világháború utolsó éveitől mondhatni: napjainkig (abban az értelemben föltétlenül, hogy a főhős-szerző ebből a távlatból tekintti át *ami van*; nevezetesen a múlt folyományát: a rostálva ragaszkodó emlékezetet.

Regénynek látszik a klasszikus értelemben ugyancsak, hiszen a regény eredete a kaland volt; hát itt aztán van kaland – akarva-akaratlan. Sorjáznak szépen a történelem/történelmünk nagy kalandjai: a leszakított országrész, a szovjetizált Kárpátalja, törvénytelenések, a bolsevizmus honi berendezkedése, a koncepciós perek, az ideologizált népirtás, de akár az egyén kalandjai: a családi idill széthullása, a szülőföld elvesztése, a szocializáló kisémmizés, azaz: szabad rablás, a környezet követéhetetlen entrópiája, az életkor aspektus-váltásai, és ami még ezt a végtelennek tetsző halmazt formailag tovább regényesíti: jellemrajz, életérzés, tájfestés (mintha a hajdan festészettel kokettáló költő elszánta volna magát, hogy ecset helyett a nyelvi kifejezéssel rajzolja elénk Beregszászt, Verhovina távoli hegyeit, Budapest zugait akár). Tagadhatatlanul valami nagyregény tudatos és igényes gesztusai formálódnak – lírai hitellel nyomatékosítva. Egy kisgyerek megsejti, kiskamaszként megtapasztalja, serdülőként megéri azt, amit Ortega y Gasset így foglal össze: *a kortárs élet felszíni egésze alatt a talapzat mély és bosszantó igazságtalanság: az emberek közötti tényleges egyenlőség hamis föltételezése*. A „kortárs” jelzőt 1925-ben biggyesztette az élet elé a bölcselelő; akkor már úton volt ez a világrengető hazugság a jövőndő társadalmának totalizálásához, amit mindannyian, akik még a „medvecukor-nemzedékhez” tartozhattunk, saját bőrünkön – a szerzőhöz hasonlóképpen – megtapasztalhattunk, sőt, kiismerhattunk, ha egyáltalán ki akartuk ismerni, nem pusztán elviselni, túlélni. Szepesi az *intellektus delelőjét* kínálja olvasójának nézőpontul, ekként lesz releváns műve későbbi korok gyermekei számára is.

Természetesen nincs olyan műalkotás, nincs olyan regény sem, amelyben a szubjektum (lett-légyen szerző vagy befogadó) ne önmagát élvezné, ugyanakkor – érthető módon – szűkebb és tágabb közösségben egyaránt meg kell méretkeznie. Középkori haláltáncra emlékeztet (no, de az is! az új középkor) az a forgatag, amelyben a család „nagyjai” mellett fölvonulnak a minden rokoni közösségben föllelhető

bohémek, vagabundok, szélhámosok, és besorolnak barátok, kellemes vagy kellemetlen szomszédok, a társadalom perifériáján tengődő szerencsétlenek, elesettek, betörnek a hatalom kopói, akárha Helinand de Froimont verses epikáját olvasnánk – esetlegesen a *Medvecukor* valóban középkori előképét. Merthogy végezetül ezek a tántorgó figurák így együtt „megalázottak és megszorítottak” lettek: ezúttal a szocialista humanizmus, a legmagasabb rendű egyenlőség áldozatai. A forgatag jószerezivel követhetetlen, annak ellenére, hogy résztvevői markánsabban vagy finomabban, árnyaltabban vagy egyetlen gesztushoz láncoltan, plasztikusabban vagy elnagyoltan előttünk állnak: csoportban a *trepakot járó* oroszok, ijesztő közelségben a csaló, *nyúlászajú és kancsal díjbeszedő*, az ostoba *Szabi bácsi*, a cipszer nagyapa és a többiek. Mégis, mintha néhány alak fölülemelkedné ezen a szétszalazhatatlan kuszaságon, mintha a nyomorúságban, embertelenségben morálisán hierarchizálná az alaktalannak tetsző népséget; a gyerekeivel magára maradt anya, a létezés törvényeit ismerő/átörökítő, bölcs nagyanya, a Kossuth-díjas nagynéni, a jeles történész-nagybácsi határozottan előbbre lép a masszából, szorosabb érzelmi kötődést mutat irányukba az elbeszélő. Magától értetődik, vannak ambivalens figurák, mint – például – az elvált apa, a fukar Márta néni, ám ez a kétely is tele van megértéssel, és szeretetéttséggel. Azaz: eleinte az alsó nézet csodálatával, az idő múltával mindinkább elfogadással.

A lírai hős ugyanis egyúttal rezonőr. Roland Barthes beszél róla egy alapos Balzac-elemzésében, hogy – úgymond – *a klasszikus szöveg végső soron tabuláris (nem lineáris), tabularitása azonban vektorizált, logikus-temporális rendet követ.* A megállapítás első felét érvényesnek találok Szepesi „szövegére” is, az időrendi „vektORIZÁLÁS” viszont inkább az emlékezet útvesztői felé tendál. Való igaz, pontosan érzékeljük a két színhelyet, amelyek idő-jelölők egyben (olvashatjuk: *1950 nyarán áttelepültünk Beregszászból a romos Budapestre*), ám belélnak ebbe a (regény)valósnak tekinthető időbe másoktól hallott, effektíve nem megélt históriák, amelyeknek helyszíne is eltérő olykor (börtön, láger, a fölmenők korábbi élethelyei stb.), a konkretizálható „vektor” – jól kitapinthatóan – maga a rezonőr az életpálya ívével. Az olvasat cikázását voltaképpen kisimítja az (olvasó) emlékezetben egyre jobban megragadó családi kapcsolat-rendszer, ez a történeti (történelmi?) váz-pszepudo, a hektikusan, de ismétlődő narratíva. Fölteszem, ennek fegyelmét vélte „költőisíthetőnek” a szerző a megrongált szonett-formában. A szonettek azonban félreismertethetetlenül prózaversek, aligha vitás: prózát olvasunk. Esszéelemekként bizonyos motívumokat megismerhettünk húsz évvel korábban a *Szélrózsa* című kötetből (a tragikus színezetű Gulácsy-Buzinkay vonalat például, ami a rokoni kapocs bogozásában segít, mi több, az elszakadás fájdalmas élményét is: *1950 nyarán elmenekültünk Beregszászról. Csupa próza volt Budapest, romépületek, ínség és némaság.*) Ugyanitt talán a rezonőr pontos önjellemzését: *kisebbséginek születtem, a történelem eddig legpusztítóbb háborújának közepén, a sötétség bugyrai legalján, ezért túl érzékenyen reagálok mindenfajta kisebbség vélt vagy valódi sérelmére ahhoz, hogy a – valóságos vagy reménytelen – többséghez csatlakozzam.* Fölfoghatjuk másfelől ars poeticának, érzelmi „vektornak” – ha tetszik.

Az esszé hagyományosan a higgadt elmélkedés műfaja, laza gondolatáramlás. ... *amennyiben azt akarjuk tudni, hogy mi lehet egy regény – akkor – állítja Georges Bataille – mindenek előtt ne igyekezzünk megragadni és pontosan megjelölni semmiféle*

alapvetést. Az élet lehetőségeit felmutató elbeszélés nem szükségképpen tetszetős, hanem a düh azon pillanatának lenyomata, mely pillanat hiányában az elbeszélés írója vak maradna szélsőséges lehetőségeire. Hiszem, hogy csakis a lehetetlen, fojtogató megpróbáltatás adja azokat az eszközöket az író kezébe, melyek révén elérheti azt a távoli látomást, melyre a konvenciók szűkös határai közé préselt, lankadt olvasó vár. Ha játszani akarnék a szavakkal, azt mondanám: Szepesi „elbeszélése” az élet lehetetlenségeit mutatja föl, szelídségében valóban ott lappang a „düh pillanata”, mert hát hogyan is mehetne el a terror, a kisebb-nagyobb tragédiák, csalódások és sandaságok mellett szenvtelenül. Összeomlik mögötte, alatta, fölötte (és mellette, naná, mellette is) egy kisvárosi polgári kultúra és életvitel a maga kiegyensúlyozott műveltségével, jólétének megbízható forrásaival (tárgyi, személyi föltételeivel), hogy helyet adjon a bizonytalanságnak, mindennapi félelemnek, gátlástalan kifosztásnak, kulturálatlan erőszaknak, lumpennormáknak. És – persze – a fönnen hirdetett „távlatos jövő” kilátástalanságának. Az önleplező jelzős nyelvvilág automatikusan oximoronokra vált át. Egyáltalán, a nyelvben is fölérik a kifosztottság: rá kell döbbsennie, a szavak, amiket magával visz szülővárosából, a főváros nyelvi közegében használhatatlanok, nincs aki értené jelentésüket. *Elvesztettük majdnem a nyelvet* – riad föl a tizenkilencedik századi német költő.

Kormányeltörésbe kerül, hogy egy másik, egy délvidéki kiszakadt magyar kifejezését kölcsönözzük.

Amennyiben viszont elvárnánk a méretesebb szövegtől normaképpen, hogy nagy elbeszélő szerkezetben működjék, a *Medvecukor* mégsem regény. Ez a klasszikus szerkezet még csak nem is erőltethető rá. Ennél jóval barbárabb, szerkezettelembb – akár szonett, akár nem. Csakhogy a modern regény (mintegy a szentimentalizmustól számítva) megannyi koloncot lerázott magáról, és öltött föl újabbakat – mondhatni: a mindenkori *lankadt olvasó* fölpiszkalására. A líraiság éppen az egyik ilyen regény-álca. A másik a fragmentáltság. A kettő – szemmel láthatólag – összeolvad a szonett-novellettekben, hogy készséggel virtuális regény-fejezetekké minősüljenek át, olyankor is, amikor a fragmentum kétséget kizáróan újramondott anekdota. A regény, még a száraznak, kimértnek tetsző új regény is számtalan anekdotát képes bekebelezni, szervességébe olvasztani. Ebben az esetben közömbösnek látszik, regényparadigmába helyezjük-e a szöveget, vagy föltétel nélkül elfogadjuk a szerényebb, noha választékosabbnak mutatkozó *barbár szonettek* besorolást (annál inkább is, mivel a szerző ajánlata).

Az eddigiekben – illendő bevallanunk – a relevancia kérdését, egyszerűbben: a hajdan-lét egybegyűjtésére törekvő írás érvényességét kerülgettük, csak részben érintettük a szöveg irodalmi értékét. Tulajdonképpen az innovációt, minden mű igazi fokmérőjét. A mű kanonizálhatatlan irodalmiságát, mint újdonságot. Szepesi Attila esetében azt a föltűnő, eredendőnek tetsző könnyedséget, amellyel egymáshoz illeszt leírást (tájkép, városkép), zsánert (kis- és nagyvárosi hangulatok, külső, belső terek aurája), szárazodó emlékfoszlányokat (*Egy megsárgult fényképen, Előkerült a komódfiókból*), már-már riportot (*Ha nagybátyáim összetalálkoztak nálunk*), tárcát (nem véletlen, újságíróként jóízű tárcákat jegyzett), de még publicisztikát is – aktualizálható mozzanatokkal. Valószínűleg komplementerekként, amelyek – természetüknél fogva – egyszerre kiegészítők és ellentétek. Teheti, stílusának kalkulált eleganciája úgyszólván az illesztési pontokat is egybecsiszolja. Azazhogy – és ez sem

véletlen – a tudatos zenei szerkesztés remekül él az ellenpontok dramaturgiájával: könnyednek tetsző futamokra súlyosan terül rá egy-egy borongósabb frázis, vagy éppen egy elnyomott sikoly szálkázza a csöndes melódiát. Zörejek és zenei hangok mély értelmű találkozása. Az emlék-leltárt drasztikusan taszítja arrébb a groteskségében árulkodó handabanda az anyától a beszervezését megkísérlő belügyes tisztnek (*Egy beszpekás tiszt, vagyis orosz belügyes*). A groteszkumnak (és az iróniának) egész skáláját fölvonultatja a szerző, a természetes logikájából kiforgatott élethelyzet szinte magától kínálja az ilyen közelítést. Ezzel függhet össze, hogy Szepesit nem nyűgözi semmiféle ábrázolási kényszer (amitől olyan unalmasnak, lehangolónak, a csillogásai ellenére el-elhomályosulónak érzünk megannyi hagyományos regényt); Szepesi a kifejezést választja, pillanatra sem engedni ledermedni szövegét.

Lám, ismét egy lényegi szándék, amely a vers felé mutat.

Azt hiszem, az eddiginél komolyabban kell vennünk azt a vibrálást, amely próza és vers között oszcillál – kiteve az olvasót reakciói, szövegértelmező rutinja (ilyen minden olvasónak van; a korábbi olvasmányélményeken alapul) folyamatos átértékelésére. A szöveg – természetesen – a múlt (már csak amiatt is, mivel elkészült, fennáll, változtathatatlan, formába meredt), az olvasat, az értelmezés – jelen, tulajdonképpen: a mindenkori jelen. Az olvasói újraalkotás a jelenben esik meg, a szöveg képtelen ettől érintetlen maradni. Szepesi különleges rafinériával számol vele, újra és újra mintha félmúlttá maszkírozná az időt, azt üzenve általa, hogy ami az emlékezetben él, az továbbra is *történik/történésben van* (elnézést a keresett nehézkesség miatt), az olvasatnak fenn kell tartania ezt a nyitottságot, hiszen nemcsak sokan voltak, sokan is maradtak a hiányzók, listájuk alighanem éppen az olvasóból gyarapodik. (Milyen lehangoló konnotáció!) Az említett vibrálás tehát az idő relativizálása is egyben: a „mikor vagyunk” eltökélt megválaszolásának elbizonytalanítása (alkalmasint az irónia iróniája). *Nekem már réges-régen, / még gyerekkoromban / meg kellett volna halnom* – állítja magáról egy esetleg elfuserált diákkori horoszkóp alapján, a *Medvecukor* pedig arról (is) szól, hogy bőven lett volna rá alkalma az alkalmilag történelemnek nevezett egyetemes horoszkóp szerint.

Aligha képesek akár a „legtudományosabb” horoszkópok kihalászni a létezés jobbára kiismerhetetlen széljárásaiban kuszálódó sorsokat. A születés véletlenje Beregszászt, a menekülés célzatossága Budapestet jelöli ki helyszínül, és valamilyen oknál fogva elvetésre kerül a fölkínált Venezuela, jóllehet, ott volt a pakliban. Folyvást a lehetett volna más, lehetett volna másképp leporolni sem érdemes nosztalgiája. Sajátos módja a rálátásnak a megtörténtre, mintha mindig a visszavonás esélyét firtatná. Már használtam a fogalmat: ambivalencia. A *Medvecukor* ambivalenciák történeteként is olvasható. Az ambivalenciákban betöltetlen sorsok fogalmazódnak meg, elszalasztott választások.

Nos, akkor memoár a *Medvecukor*? Naná, magától értetődik; melyik szépirodalmi írásmű nem az?! Bizonyos értelemben egy kicsit „gyászmunka”, jellegzetes földolgozása az elengedhetetlennek, a marasztaltnak. Hiszen a voltam/vagyok kockázata rejtőzködik benne. Amikor Ignórus fölajdul egyik költeményében: *de fáj a szívem magamért*, akkor a gyász a teljes megélhető időt fájlalja, miként Füst Milán sóhaja: *ez mind én voltam egykoron*. Félre hallhatatlanok az összecsengések Szepesi lamentációival: *a forradalom után / nehezen jött újra össze / a játszótéri futballcsapat... nem lehetett tudni...stb*. Irracionális vágyakozás a visszaállíthatatlan után, az

emlékezetből kitörölhetetlen után. A memoár első mozgatója. Együtt a nyelv megidéző erejével, ezzel a tolakodó metafizikával. Igen, a *Medvecukor* memoár, ahogyan költőnk mindenkori lírájának szerves része a jelenbe citált múlt, ahogyan esszéi, kultúra-történeti jegyzetei (teszem föl a *Tündérek és katonák*) mind-mind emlékiratok, miképpen a *Képmutogató* „Arcimboldo-szonettjei” – a drága emlékű Gerzson Pali képeivel.

Takarás és egyidejűség geometriáját észrevételezi egyik, szinte lélegzetnyi esszéjében a köznapi valóság idő-szerkezeteként, és rezignáltan vonja le a következtetést: *A világnak nincsen szüksége az emlékidezésre. Minden megáll magában, árnyéka és előideje nélkül.* Csak éppen szegényebb így: a *minden* nem egész minden. Süket a csend az angelus helyén, hogy egy kicsit visszaéljek kis dolgozata címével. Meglehet, ez már az *olvasás allegóriája* – a de man-i értelemben. Az „arcongáló” önéletírás szinte misztikus terepként önmagát kínálja föl az olvasónak, hogy folytonosan korrigáljon – lévén végső soron ugyanolyan tulajdonosa a szövegnek, mint a szerző, direkt módon rajzolja át bármit a saját-képre mint kiegészítendőre/átváltotatandóra.

*

Szomory Dezső írja (meglehet, önmagára kacsintva: *...a legbecsesebb művészek mintájára sohasem a való életet festette, hanem csak bizonyos egyéni szemlélet és képzelődés színes egyvelegéből és fájdalmas zűrzavarából hasított ki egynémely különös s olykor az emberi szenvedéstől véres darabot* (Csáth Géza idézi), ám ez a jellemzés szinte pontosan illik Szepesi Attilára, a *Medvecukor* szerzőjére, aki pap is, festő is akart lenni, végérvényesen azonban az irodalom mellett kötött ki. Szerencséjére/szerencsénkre, mert azt, hogy *szlankamenka meg szőlőskertek királynője*, nem lehet lefesteni, csak elmondani lehet, ahogyan a Verhovináról érkező szelet. Voltaképpen ami ezekben a *barbár szonettekben* föllelhető, az csakis mondható.

Attól fogva, hogy *belépett beregszászi kertünk kapuján / egy meztlábos cigánylány* addig, hogy sokan voltak a hiányzók...

TURCZI ISTVÁN

Csokonai Vitéz Műhely

(ELSŐ STÁDIUM)

Talán napok vagy hetek óta már,
(mit számít, az idő annyit sem ér,
mint a penész, mit ujjaid közt
morzsolgatsz, azután szippantasz belőle,
mélyet, eltökéltet,
merő kíváncsiságból beszippantod
mulandóságod illatát) –
makacsul zarándokolsz a zárt ajtók mögött,
egy lakásban, mely nem volt soha a tiéd,
s mire a tiéd lehetne, már rég kísétáltál
apád elképzelt frontbakancsában
a tárgyak emlékezetéből...
A függönytelen, piszkos ablakok üvegére
hiába montíroz tavaszt
a park jegenyéin átzuhanó erőszakos fény
– tetszhalott párnák, ágynemű-gőz,
fülledt némaság köröskörül.
A friss szél, mely végigcsúszik a balkonon
és az éledő növények kontyába kap,
csak marionett,
a tekintet végpontjára hurkolódva.
És más illusztrációknak vannak madarak,
csobogás, repülőgépzaj, kutyaugatás –
a természet engedékenységből való arzenál.
„Fázom”, mondd, „nagyon fázom”, gondold,
ahogy eljön az est,
és a hosszúra nyúlt árnyak között
megszégyenülten tör utat a tiéd,
az egyetlen árnyék, amelyhez közöd lehetne,
ha kiléptél volna a fényre, a színek közé,
ha AKKOR körbetáncoltad volna levetett,
bőrszínű páncélingedet.
Ahogy eljön az éj,
és a hirtelen rádtörő
selyemfekete hullámmásban
a denevér szárnytávolságát méricskéled,
az leginkább
egy középkori szerzetes sorsára hasonlít.

„O felix culpa, quae talem ad tantum
meruit labere redemptorem.”
Csupán egy menekülés maradt.
A zsalugátért csapkodja a szél.
Ellobban az utolsó gyertya is.
A sötétben gyorsabban világosodik.

(MÁSODIK STÁDIUM)

Minden nyirkos és viszonzatlan.
A nő egyenként próbálgatja a sarkokat.
Az, hogy mi van rajta,
elhanyagolható ahhoz képest, ami nincs.
A nő ettől olyan kultikus, amint
ünnepélyes lassúsággal halad
egyik saroktól a másikig.
Hosszú cigarettáját, mint rovar a piszkát,
húzza maga után;
néha belecsókol a füstbe, fejét hátralandíti,
szobanövény-hajzata megáll a levegőben
és elvágja a beszűrődő fény rátekeredő,
vékony por-pántját.
*„Ki vagy te, ki hősín leplekbe Felém
mosolyogva közelítsz S a partról e szagos
berekbe Áldott jobboldon felsegítség?”*
Most leül az egyik sarokba, oda,
ahol az első pofont kaptad egy ostoba
nyári estén húsz évvel ezelőtt
(már megint az idő: bekormozza a lelket),
felhúzza a térdét és csontos ajkát
szabadon maradt kezébe fúrja;
a várakozás hideg tökéletessége.
Alul nem visel semmit, látod, s amint kitárul,
még kíznóbb a feketeség.
Elérhetetlen közelségben tintahalak
úsznak ki és tűnnek el
egy láthatatlan magnetofonszalagon,
melyről helikopterzúgás és gyapotvágó kések
ütemes hessenése hallatszik,
betölti a szoba eltervelt csöndjét,
szétárad szabadon csordogáló ereidben.
„Hiszen ez csak egy film”,
egy filmet látsz a saját életedről,
a nő továbblép, csak egy menekülés van,
húnyt szemed mögött őserdei harc dúl,

ég a dzsungel, pusztulnak az emberek,
de először is a nők, akik azóta
helyetted kapják a pofonokat
a szégyensarokban,
jaj, szegény Zsuzsi, Andrea, Lilla
s a többiek, *isten véletek*,
a szerelem nem más,
mint a jég íze a nyelven,
amikor két lángoló tekintet
egyetlen örömpontban olvadna össze.
A szerelem a banalitás mércéje.
Amikor a hiányzó mássalhangzó
a vers falának ütődve felébreszt
kegyetlen álmaidból. Hajnal van;
Krisztus évada, és cigarettabűz.

(HARMADIK STÁDIUM)

Mint önkéntelen száműzetésed alatt
annyiszor már, megkondul a nagyharang.
A közeli főtér megtelik
templomba siető emberekkel,
nem látod, csak érzed,
nyomást érzel a szíved tájékán
és a levegő megtelik ünnepélyességgel.
Fuldokolsz és szégyenkezel.
Ma is megkezdődött a *concurus divinus*,
Isten együttműködése a teremtményekkel,
és te megint kimaradtál belőle.
Fű zöldül, fák suhognak, utcák bordái közt
a Nagytemplom felé tör a szél utat,
hirdetni a mindenség szerelmét,
az egyetlen érzéki föld-ég szimmetriát,
hol a fájdalom maga a megtisztulás.
Felszögeződtél tehetetlenséged
lüktető, hús-vér keresztjére,
tested az ellensúly,
sötéthez szokott szemedben
minden teremtésből kimaradt perc
egy-egy ostorcsattanás.
Szilánkokban hull vissza rád a fény
és megsebez. Lám,
a flagellánsok konok bizonyosságával
tűrsz, duzzadt szádról
eltűnnek a mohóság cseppjei,

s már vágyakozni sem tudsz:
álmaidban kísért újra meg újra
a sátánnak becézett Nő, régvolt nők
vászonlepedőkbe csavart
buja szubsztanciája, polip-karok
fonódnak fuldokló képzeleted köré,
a csend új végtagokat növeszt
és belédfojtja a készülő kiáltást.
Már csak a harangzúgás
visszhangzik benned,
halántéknak csapódva törnek
dirib-darabokra a jól elkülöníthető hangok,
csak egy menekülés van,
felemelt kézzel állsz egy repedezett,
nagy méretű olajkép előtt,
az erő kiszaladt a karjaidból,
a meg- és elítélés képességét, úgy érzed,
sőt majdnem biztosan tudod,
már régen elveszítetted,
nincs közöd a saját
életedhez és vonásaidhoz,
istennek ajánlod fel véred gyűlölet-rögeit
és a gyomortájékon felgyülemlő émelygést.
Már tudod: végleges csönd nincs.
Csak átmeneti, piszkos kis halál-menedék.
A valóság nem mozdulat, hogy visszafogjon,
amikor ütni készülsz.

(Ö N É L E T R A J Z I R É S Z L E T 2 0 .)

104.

Amikor harmadszor hajolt hozzám a tolmácsnő, és elismételte, hogy egyet se aggodjak, mert ő minden áron beprotezsál a targovistei borüzembe, akkor felordítottam:

– Semmi Áron Sem Akarok Oda Menni!

Olyan hirtelen kaptam tágult tekintetemet az autó ablakán kívüli világra, hogy fájdalom nyilallt a nyakamba. Görcsbe rándultak arcizmaid. Zsibbadt a térdem, ahová öklömmel ütöttem.

A mögöttem harsogó csend tudatta velem, hogy nagyon meghökkentek útitársaim. Magyarázatot vártak talán, de mit mondhattam volna? Ráadásul kiáltozásom végére berekedtem.

Egyébként magam sem igazodtam el a történeteken. Kifelé néztem, de behunyt szemem redőnye mögött az elmúlt pillanatok körül kavarogtak kusza érzéseim és gondolataim.

Jogosan bőszerűltem fel, az nem lehet kétséges, szögeztem le magamban. Mert honnan veszi a bátorságot ez a tyúk, hogy kifigurázza borissza voltomat? És persze, nem is a borról van szó. Az csak éppen kapóra jött ürügy, egyetlen a sok közül. Mert bármilyen egyéb ürügy is jó ennek a tyúknak, hogy pimaszkodjék velem. Jó ideje készülök, hogy megállj-t kiáltsak neki.

Most megkapta!

Ámde jogosult haragom lángját már fellobbanása pillanatában fojtogatni kezdte az alattomosan támadó szorongás, hogy mi lesz dühkitörésem folyománya?

S ettől új minőséget kapott heveny izgalmam.

Kényszerültem, hogy alaposabban elemezzem dúlásom kiváltó okát.

Targoviste házai közé érkező is ezen, meg a hozzá társuló kérdéseken rágódtam. Hol egyik, hol másik álláspont felé vonzott váltakozó meggyőződés.

Azt a feltevést erősítettem például magamban, hogy szándékolt rosszindulattal viseltetik irányomban a tolmácsnő. Tudatosan törekszik a megalázásomra!

Ezt azonban az a kérdés követte, hogy nem azok félnek-e a megalázástól, akiket meg lehet alázni?

Erre nem tudtam felelni. Arra azonban alkalmas volt a kérdés, hogy elbizonytalanítson, és a direkt rosszindulat vádját visszavonjam.

Kicsit bántam ezt a nagyvonalúságomat, mert úgy voltam vele akkor, hogy ha a legrosszabbat mondom róla, még mindig kevesebb, mint amit érdemelne. Igenis minden ürügyet felhasznál a bosszantásomra! És emiatt megnövekedett bennem a visszafojtott feszültség. Oldanom kellett legalább egy üvöltéssel, ha már egyéb, istrángot szaggató tettet nem hajthattam végre a szorításból való szabadulásom érdekében.

De miért pont most üvöltöttem fel, ha régóta ingert érzek rá? És mi szorít? Honnan akarok szabadulni?

Ezekre is meg kell keresnem a választ.

A Budapestről Szófiába érkezésem első órájának néhány nehéz perce is felködlött bennem.

Az történt akkor, hogy a vendéglátói szíveskedések során szó esett a magyar belpolitikai helyzetről. Olyan szélsőségesen „balos” kérdéseket is kaptam, amelyekre nehéz lett volna otthonias közvetlenséggel és nyíltsággal válaszolnom. Nem is tettem. Azon kívül az enyémtől erősen eltérő ideológiai-politikai állításokat fogalmaztak meg. Minthogy személyiségem jegyei közé tartozik a megfelelni akaró készség, hát izzadtam, vigyorgtam, hümmögtem, igyekeztem jól alkalmazkodni az elvárásokhoz, nehogy galibát csináljak.

Közben arra gondoltam, hogy Tuli József írókollegám feltehetően csak a saját elvárásaira lett volna tekintettel. Visszautasította volna, amit vissza kellett volna, elhatárolódott volna attól, amitől el kellett, és így tovább. Daliásan állott képzel emlékezetemben. Én pedig váltig szégyellhettem viselt dolgaimat.

Na, és ha odáig megy a kapcáskodásban, hogy visszafordítják Pest felé? De legalábbis lerontja bulgáriai vendégeskedése feltételeit? Avagy rossz visszajelzéseket kapnak róla azok az otthoniak, akik neki ezt a jutalomutat adták? Helyes-e, ha indulatában, meggondolatlanságában vitézkedve nem tekint valaki a következményekre?

Igen, én Tuli Jóska komámmal ellentétben azokhoz tartozom, akik tekintettel vannak mások elvárásaira is, és gondolnak tetteik várható következményeire!

És ezzel az attitűddel oda jutottam, ahová Tuli József is jutott volna azzal a vas-tagnyakú dölyffel, ami az ő viselkedését jellemzi. Csak ő már az elején, én meg a vége felé.

Kvo vádisz?

Az autóban is, aztán Targoviste méltóságos szállodájába érkezésünk után is ügyeltem, hogy kellő távolság maradjon közöttünk. Nem akartam lehetővé tenni, hogy megkérdezhesse a tolmácsnő, miért kiabáltam?

A magam számára próbáltam előbb megadni a választ.

Mélyen gondolkodók módján, tokát eresztve ténferegtem, nem figyeltem arra, amit pedig a szokottnál szaporább szavúan magyarázott a portáspult előtti térségben. Amikor kezembe adta a szobám kulcsát, lezseren a zsebembe dugtam, és meg sem néztem a számát.

Jött velem a bőröndömet hozó Nikifor, a fiatalabb sofőr, és mutatta az utat. Most jónak tetszett a kialakult szokás, amely szerint az idősebb, a Penkó nevű a tolmácsnő holmiját, ez a másik meg az én táskámat hordta ki-be az autóból, szállodákból. Eleinte tenni akartam a szokás ellen, de aztán hagytam, hadd virágozzék kedvére.

Szobámba lépve visszanéztem Nikiforra. Az ifjú feljelentő gyakornok viszont mögém leselkedett, és amikor találkozott a tekintetünk, mintha kérdezni, vagy mondani akart volna valamit. Aztán eszébe juthatott, hogy nem értjük egymás nyelvét.

Becsuktam az ajtót.

Cigaretta-t kotortam elő, de mielőtt meggyújtottam volna, belém nyilallott, hátha tilos itt a dohányzás?

Elindultam hamutartót keresni. Nem találtam, s ezt a dohányzási tilalom jelének véltem.

Kis vívódás után mégis úgy döntöttem: rágyújtok.

Mit tehetnek velem? Kilakoltatnak?

Vállat rándítottam.

Nem is olyan képtelenség, hogy kitehetnek innen, gondoltam. Nem telefonálhatok Budapestre, nincsen országaink között hivatalos érintkezés. Nem képvisel engem tovább Magyarország, amiként én sem léphetek fel Magyarország képviselőjeként. Ráadásul a tolmácsnő elvette az útleveletem. Hátha már nála az írásos döntés, ami szerint megszűnik a bulgáriai vendéglátás, és helyette ez lesz, meg az lesz. Kimondták rám az anatómát.

Padlótól a mennyezetig erő tükör elé léptem, de éppen csak belebámultam, és továbbálltam. Nemrégiben hagytam jóvá, hogy oldalt válassza hajamat pesti fodrászom, aki szerint ettől olyanra leszek, mint Ady Endre. Mindenesetre tűnődővé változik az arcom, és valamiképpen elszánt jellegűvé.

A Novi Pazar-i csodaborbélynál ma délután formált frizurám és a ráragasztott angoltapaszkok most inkább komikusnak mutattak, mintsem elszántnak.

Azzá lettem pedig. Mindinkább dac hevített. Most már nem is hamutartót kerestem, hanem itókat. Eszembe villant, hogy a hadsereg központi újságjánál megismert Devecseri Gábor Kossuth-díjas költő és alezredes kollegám, atyai pártfogóm járt hajdanán olyan ázsiai hotelben, amelyben nem csupán italokat, hanem flamingónyelvet és pávaagyvelőt is rezerváltak a potenciális vendégnek. Devecseri ezt a szállodai kultúra raffinement-ének titulálta.

Nem tételeztem ilyet erről a targovistei szállodáról, de ital iránti vágyakozásomban változatlan buzgalommal fürkésztem a szoba berendezését.

„Apetitusom van egy itálra!” – csendült a fülemben második apám hangja, és megjelent emlékezetemben csontos alakja, amint széken állva kiáltozott, miközben lendülettel kutakodott a konyhaszekrény tetején. „Ida szokta eldugni anyád!” – Amikor megtalálta, hosszasan szemlélte az üveget, majd a fejét csóválva azt mondta: „Ebből jócskán hiányzik. Elbírja a poharat, de a gyűszűt nem”.

Korábban szerzett ismeretem alapján arra utalt a népies kiszólás, hogy inkább kedveli anyám az italozást, mintsem a munkát.

Nem szóltam hangosan, de magamban megvédtem anyámat.

Otthon, azaz: nagyszüleimnél, ahol fél éves korom óta nevelkedtem, azt hallottam róla, hogy példás mezei munkás volt, amíg a feje meg nem fájdult a pusztai napon, és el nem szökött a szülői háztól. Cselédnek állt urakhoz, de az volt a vágya, hogy varrónő lesz. Már otthon is mintát adott ügyességéről, kitartásáról, ha tű, cérna volt a keze ügyében.

Bírálatok is keringtek róla, persze. A fülemben jutó rokoni megjegyzések arra vonatkoztak leginkább, hogy mikor vesz már végleg magához, mért dobott a szüleikhez, miért hozott a világra?

Törekedett, hogy magához vegyen, de ez csak egyetlen esztendőben sikerült, 1941-ben.

Az ő kitartó, hosszas kilincselése, Dorogi tanító úr segítségével, meg az én jó tanulmányi eredményem együttesen tették lehetővé, hogy a református egyház tehetségmentő akciója keretében polgáriba mehessen Budapesten, a Rottenbiller utcai iskolába. Azért Pesten, mert akkor éppen ott kapott alkalmazást anyám egy úri háznál, és együtt lakhattunk a cselédszobában.

Szerettem akkor anyámmal együtt lenni. Cinkosság alakult ki közöttünk arra nézvést, hogy ki kell bírunk legalább az első évet, „ha követ törnek a hátunkon, akkor is”. A természetes és kölcsönös szeretet összekötő kapcsa mellett a tudatosan is vállalt cél jegyében bizony kemény időt kellett kibírunk, de sok örömet adott a felismerés, hogy bírjuk a terhet, és a remény, hogy bírni fogjuk a továbbiakban is.

Megértésemre hagyatkozva szóba hozta olykor anyám, hogy őneki gyógyszere a bor, és le is szalajtott időnként egy-egy üvegért. Ez volt az egyetlen, amit nem tettem szívesen.

Már a nagyszülői házból hallottam anyámnak erről a gyógyszeréről. „Nő létére? Egyéb se hiányzik! Mibe kerülhet az?”

Szép és fiatal anyámról átlendült a tekintetem a ma, 1956-ban Budapesten élő, megöregedett és megviselt anyámra, akinek ma is kéznél van régi gyógyszere.

Ma már nem ítélem el érte. Bizonyos szempontból nagyszerű embernek vélem anyámat és tudom, hogy a legnagyobb embereknek is lehetnek óriási hibáik, és azokkal együtt lehetséges, meg jogos méltányolni őket.

Észrevettem, hogy mindjárt leesik cigarettám hamuja. Kitéptem egy lapot a nemrég vásárolt zsebnoteszből, célszerűen összegyűröggettem és középebe pöccintettem a hamut. A továbbiakban is oda hamuztam.

Elégedetten nyugtáztam találékonyágomat és visszaterelődtek gondolataim a bor után kutató második apámhoz.

1943 nyarán találkoztunk először. A Kiskunhalas környéki, Göböljárás nevű hátrészben, hatszáz holdas földbirtokon volt akkor gazdatiszt. Előző évben házasodtak össze anyámmal, aki magasztalta új apámat a nekem írott levelekben, és hogy személyesen is megbizonyosodjak, magukhoz hívott két hétre nyaralni.

Azt is megírta, hogy „agrár” érettségije van. Hatalmas rang volt ez anyám öt elemijéhez képest. Akárha nemesi származásáról tájékoztatott volna, megilletődve súgta azt is: Óbecsén született.

Ezt a tényt maga újapukám is többször elmondta együttlétünk során. Ünnepegyessé formáltan, deklamálva. „Két esztendővel ezelőtt, huszonegy éves szerb megszállás után, 1941 áprilisában csatolták vissza szülővárosomat, a délvidéki Óbecsét az anyaországhoz!”.

Iskoláiban, otthoni, vagy idegen környezetében latin kifejezések, meg furcsa bölcselkedések ragadtak rá, amiket aztán sűrűn alkalmazott.

„Az ördögnek minden sikerül, ha gazság a neve”.

„Úgy úszik át a lúd a pocsolyán, hogy tiszta marad a tolla”.

„Tudni kell megvetni a minket lenézőket”.

Efféle lózungok hangoztatása mellett azt kiáltotta időnként, hogy: „Szervőzítés!”. Ezt követően mindenki hallgatott egy ideig, aki éppen a környezetében tartózkodott, azután semmi különös nem történt.

Jurij Szimonov

Kim Kashkashian

Hasonlóképpen zajlott, ha Kúroszt, vagy Herodotoszt emlegette. Esetleg idézett valami hozzájuk kapcsolhatót, amit azonban rajta kívül senki sem tudott semmivel kapcsolatba hozni a göböljárás tanyavilágban.

Többnyire én sem, noha tizenhárom éves korom ellenére alighanem én voltam a legműveltebb abban a tanyavilágban, a polgári iskolai tanulmányaimnak, meg a Dorogi tanító úr könyvtárában olvasottaknak köszönhetően.

Legérdekesebb, és általam máig meg nem fejtett sziporkája volt új apukámnak, amit a tanya közepén magasodó villa idős, magányos lakójáról, a Hölgyről mondott:

„Olyan lidérc, akitől elgörbül a tér”.

Addig faggatóztam, amíg meg tudtam anyámtól, hogy bagóhiten, azaz: törvénytelenül élt együtt fiatal korában a Hölgy a földbirtokossal, akinek balkézről szült is egy fiút. A fiú most könyvelőként dolgozik a birtokon és ott árt apukának, ahol csak lehet

Tudomásom volt akkor már az indiai Tadzs Mahalról, amelyet szerelme zálogául építtetett szíve hölgyének egy maharadzsa. Ehhez hasonlítottam a tanya közepén díszlő emeletes palotát. Római történelemből tanultak alapján azt a nevet adtam neki: Tuszkulánium.

106.

Egyszer ellátogattunk a Tuszkulánumba anyámmal. Nekem szánt, használtan vett, vagy ajándékba kapott ruhát igazgatott rajtam, de kiderült, hogy varrógép nélkül nem tudja befejezni az átigazítást. Ekkor merült fel, hogy a Hölgyhöz fordulunk, mert annak varrógépe is van.

Megvallotta anyám, hogy nem szívesen közeledik, mert nincsenek beszélő viszonyban, de hamar legyőzte kételyeit. Azt is jóváhagyta, hogy vele tartsak, feltéve, ha igazi úri gyerekként viselkedek.

Surranó mozgással, fenyegetőnek tetsző elszántsággal nyomakodott célja felé. Tétován lépkedtem a nyomában. Fojtottan beszélt, pedig csend és mozdulatlanság honolt a tanyabelsőben.

Léckerítéssel övezett kiskerten mentünk át, és amikor a palotácska bejárati ajtajához értünk, megnyitotta jó anyám, huhogott egyet és örömhírt hozók módján beleénekelte az ürességbe:

– Itt vagyunk!

A szoba távolából talpig érő ruhában lépdelt felénk a Hölgy. Lágy hangon szólalt meg:

– Lám csak, a biztonságosnak vélt otthon is ki van téve váratlan veszélyeknek.

– Semmi veszély, Emmácska, kedves – hadarta anyám. – Azért jöttünk, hogy bemutassam gimnazista fiamat, aki most érkezett hozzám nyaralásra.

A szőnyegre meresztettem a szememet, mert fixírozni kezdett a Hölgy, miközben azzal folytatta:

– Úgy vagyok már az élő világgal, hogy az a jó hír, ha semmi hír nincsen. A fiad érkezése azonban más. Lajos bácsitól hallottam felőle. Áldott rendelkezése Istennek, hogy összehozott benneteket, ha csupán ideiglenesen is. Mennyei rendelkezés, hogy az anyák boldoggá tegyék gyermekeiket.

– Azért hívtam ide, hogy boldogságot szerezzek neki – vágta rá anyám türelmetlenül. – Most is az ő javán dolgozom. Egy szép kis ruhácskát akarnék neki varrni a gépeden. Nyaralás után pedig valószínűleg végleg magamhoz veszem a szüleimtől.

Nem hallottam ilyen tervről korábban, ezért megriadtam, de rögtön felfogtam, hogy ez csupán alkalmi petárdája lehet a támadással szemben védekező anyámnak.

Bátrabban, hosszasabban nyitottam szememet a Hölgyre. A homlokával szinte egyenes vonalat alkotott az arca, amelyen apró gödrök látszottak. Erős orrcimpái voltak. Valamilyen rózsaszínű púdert nagyon is vastagon alkalmazott éppen az orra környékén.

Mintha nem hallotta volna anyámat, szertartásosan mondta a magáét:

– A boldogtalan gyermekekből szenvedő felnőttek lesznek. Ezért a velünk élő gyermekeket is óvni kell, mindenekelőtt a magunkban lévő gonosztól. A gonoszság megfertőzi azt, aki túl sokáig kényszerül a közelében élni. A gyermek élete megsínyli az olyan szülőt, akitől nem kaphat szeretetet, noha testközelben vannak egymással.

Összereztem anyám jól ismert, fojtott hangjától.

– Én a szeretet jegyében vagyok itt most is, a hátad legyen elől! Azért vagyok itt, hogy szépet adjak a gyerekeknek, romoljon meg minden befőtted. Azért vagyok itt, hogy megvarrhassak egy ruhadarabot az itteni varrógépen, mert énnekem nincsen, hogy csak egy fogad legyen és az is mindig fájjon.

Az átkozódó szavaknak nem volt külön hangsúlyuk, ezért egybemosódtak a sebesen, indulatosan mondott szöveg többi részével. Aki nem figyelt eléggé, nem is foghatta fel elsőre, mit hall? Én felfogtam és féltem, hogy a Hölgy is érti, és annak megfelelően alakítja további viselkedését. Ugyanakkor imponált is anyám, akitől nem hallottam korábban ilyen trükkösen előadott „hadovát”. Ez teljesen új volt nekem a modorában.

– Elromlott a varrógép – jelentette ki a Hölgy és összeszorította a száját.

– Gyere! – parancsolta anyám és kilépett. Mielőtt utolérhettem volna, becsukódott mögötte az ajtó.

– Erre gyere! – utasított a Hölgy, és megindult felfelé egy lépcsőn.

Elbizonytalanodva, de kíváncsiságtól is ösztökélve lépkedtem utána az emeletre.

A bútorokból ítélve társalgónak használhatták a fenti félszobát, másképpen galériát, ami nyomban igazolódott is az által, hogy társalgó hangnemben szólt hozzám a Hölgy.

– Hány éves vagy?

– Tizenhárom.

Annyira szolgálatkészen feleltem, hogy rögtön meg is bántam.

– Úgy hallani, te sokat olvasol.

– Igen.

– Hány könyvet olvastál már életedben?

– Százhatvanhetet.

Ezen mosolygott a Hölgy.

Gyors fejszámolás nyomán megállapítottam, hogy fogalmam sincs, mennyire lehet valószínű, amit állítottam. Viszont engem is megérintett a derű. Lazult görcsös tartásom.

Öblös fotelbe ereszkedett vendéglátóm s nekem is helyet mutatott. Párnázott székre ültem, aminek a támlája dúsan faragott volt. Neki döntöttem a hátam.

– Azt is hallani – szólalt meg ismét, – hogy két éves korodban te már tisztán beszéltél.

– Így igaz – bólintottam. – Vannak a családukban, akik szerint megszólaltam álmomban és azt mondtam, hogy az árnyékban még tart a fagy, ahová viszont a nap süt, ott sárosan cuppog a ló patája.

– Ez a történet vagy igaz, vagy nem. Anyádtól hallottam. Inkább nem igaz. A természetől el kell távolodnunk ahhoz, hogy lássuk. A két éves gyermek még maga is természet, ezért nem lehet emléke arról, amit természetnek nevezünk. Szerényen és óvatosan kell bánni azokkal a szent misztériumokkal, amelyek meghaladják képességeinket

– A felnőttektől hallottam.

– A felnőttek szeretete ruhazza fel a gyerekeket ilyen csoda történiakkal. Általában szeretik a felnőttek a gyerekeket, pedig nincsen kegyetlenebb, mint a gyermek. A gyerekek feszülő figyelemmel építik homokváraikat, hogy aztán egyetlen rúgással szétrombolják. Mi leszel, ha nagy leszel?

– Jó ember leszek.

– Az jó. Ámde jó nevelés kell hozzá. Csakis a nevelés űzheti ki a gyerekekből a velük született rosszat. Hozd ide azt a piros dobozt arról a toalettsztról.

Fejmozdulattal is jelezte az irányt, ezért hamar felismertem a bűrt, noha ilyen még püspökladányi, úri házakban sem láttam, csupán könyvekben olvastam létezésükről.

Lassan mentem a háromszárnyú, kecses asztalkához és megállottam pillanatig mellette, hogy a lehető legtovább érezzem a közelségét.

A piros dobozt felnyitotta a Hölgy és kínálta, hogy vegyek belőle cukorkát. Vettem, de rögtön bántam, annyira seízű és konokan kemény volt. A Hölgy is bekapott egyet s miközben megjáratta a szájában, a doboz külsejét vizsgálva kérdezte:

– Honnan van az a rengeteg könyved, amiket olvasol?

Soroltam, hogy egykori tanítóm könyvtárában és társaságában művelődök. Általában is beszélhetnék ott thoni viszonyaimról, strandról, úri barátokról, de láthatóan hamar megszűnt a Hölgy érdeklődése.

Elkomorult, keskenyre húzott szeme pedig résen álló bizalmatlanságot fejezett ki. Nem rám nézett, amikor újra megszólalt, hanem félre, a képzeletében odarendelt valakire. Feltevésém szerint anyámhoz kapcsolódott gondolatvilága. Nyilván hatása alatt volt még az iménti jelenetnek, avagy ki tudja, milyen más emléke torlódott fel. Három gyűrű lötyögött vékony ujjain s idegességében mindet forgatta.

– Egy anyának két élete van. A magáé, meg a gyereké. Ha éntőlem szívességet kérnek, vagy megadom, vagy nem, de szívesség helyett tanácsot adni nem tudok. Az élet abszurd abban az értelemben, hogy nincs kozmikus cél. – Váratlanul felkiáltott: – Ne a papucsomat bámuld, hanem arra figyelj, amiről beszélek!

Nem a papucsát néztem. A zöld huzatú heverőre dobott holmik között női fehérneműnek látszó darabokon akadt meg a szemem. Egyszer elfordultam, de kétszer vissza.

– Qu'est-ce que c'est? Mi ez? – kérdezte enyhébb hangon, miközben kézbe vett az asztalkáról egy könyvet, amit kinyitott és elébem tartott.

Némán pislogtam, ő pedig tovább lapozott és tovább magyarázott.

– Mes enfants, il faut absolument écrire vos lettres de nouvel an; il est grand temps, vous êtes presque en retard – mondta szépen zengetve-bongatva a hangokat, majd magyarra fordította a francia szöveget: – Gyerekek, itt az ideje, hogy írjatok újévi levelet, nagyon is itt az ideje, már majdnem elkéstetek vele.

Tetszett neki, amit csináltunk, mert kuncogott, aztán egy piros ceruzával aláhúzta a könyvben a felolvasott részeket és még egy hosszú mondatot megjelölt. Ezt is felolvasta, azután lefordította.

– La ferme! Tout est propre en ordre. Dans une mare immense des canards nagent avec leurs canetons. Les lapins sont drôles. A tanya. Csinos tanya. Minden tiszta és rendes. Egy tóban már úszkálnak a kiskacsák. A nyulak furcsák.

Becsukta a nyelvtan könyvet és felém nyújtotta.

– Neked adom. Az aláhúzottakat megtanulni, és ha már tudjuk, jelentkezzünk. Minél többet és minél többfélét kell tanulni. Vizontlátásra, fiatalember.

107.

Bulgáriába utazásom előtti héten ötlött eszembe, hogy ellátogatok Göböljárásra. Az 1943-ban ott élvezett nyaralásom óta nem jártam arra. A Szabad Föld című parasztújság rangos munkatársaként megszabhattam időnként úti céljaimat és elhatároztam, hogy megajándékozom magam ezzel a nosztalgia úttal. Nem akartam élményeimről beszámolót írni, csak a magam számára gyűjtöttem csokrot a valóság mezei virágaiból. Utóbb azzal is menthettem tetteimet, hogy nem is lett volna újságba kívánckozó „pozitív” mondanivalóm.

Amiként Magyarországon mindenütt, itt is felosztották a nagybirtokot 1945-ben, pár év múltán pedig termelősövetkezetté szerveződött a homokban fuldokló kisparscellák zöme.

Külsőleg alig változott valami a tanyában. Széttérülve lapultak a hosszú cselédházak, mögöttük istállók, szekérszínek, aklok, hodályok, takarmánykazlak. Fehér falakkal és piros cseréptetővel virított a központi épület. Ennek egyik végében volt hajdan szüleim szolgálati lakása, mellette lévő ajtón a tanácskozó terembe lehetett jutni, következő a raktárba nyílt, azon túl pedig az irodai munkáknak szolgáló helyiség vasalt ajtaja feketéllett. Most is hasonló volt a felsoroltak rendeltetése.

A központi épület közelében álló, egykor emeletes palota mostanra rommá lett. A tetejét, és építkezésre használható egyéb anyagát széthordták.

108.

Ismét felillant Devecseri Gábor grand-seigneur szállodája, feltöltve sok földi jóval, de én is rá akadtam burgaszi szállodámban a minapon egy üveg konyakra!

Ezzel majd én dicsekszem el neki.

Ámde rögtön meg is borzongatott ez az emlékezés. Esméletlenségig leittasodtam, beütöttem valahová a fejemet, azután elájultam, vagy elaludtam. Penkó és Nikifor találtak rám a következő napon és kórházba vittek. Az orvosi gyógyeljárás mellé rendőri vizsgálat is társult. Botránnyá dagadt az ügy, amiről írásbeli vallomást, vagy affélet kívánnak most tőlem is a hivatalos szervek.

S ezt a tolmácsnő is forszírozza.

Hirtelen beállott ellenséges állapotunk ellenére megokoltnak véltem, hogy haladéktalanul eleget tegyek ennek az óhajának, már csak azért is, hogy ez se legyen kapocs közöttünk a továbbiakban.

Téptem egy új noteszlapot, és a tetejére firkantottam: „Jelentés”.

Éppen csonkig égett a cigarettám, ezért a fürdőszobába ügettem, és csapvízzel oltottam el a parazsat. Közben a mosdókagyló feletti tükörbe pillantottam, de rögtön be is hunytam a szemem, s ezúttal nem azért, mert nem tetszettem magamnak, hanem a múltba láttam, és azt a nézést keresztezte volna jelent vizslató tekintetem.

Tisztán láttam vissza az időben arra az eseményre, amikor burgaszi szállodám fürdőszobájában a lefolyó kagylójába tömködöm cetlijeimet. Fél éjszakán át körmöggettem rájuk gondolatébresztő rövidítéseimet, hogy majd másnap, a tengerészek tisztí klubjában az aktuális magyar helyzetről tartandó, nagy ívű előadásom folyamán puskázzak belőlük.

Egy óra elmúlása, és egy üveg konyak elkóstolgatása után azonban meggyűlöltem a cetliket. Mindet lehúztam a vécén. És ez lett az oka, hogy nem találtak egyet sem a balesetesnek minősített éjszaka után. Sem a gépkocsinkat vezető, tehát Penkó és Nikifor, sem a szálloda alkalmazottai, sem az idegenkezűség gyanújával fertőzött rendőrök, noha állítottam, hogy sok teleírt lapot gyártottam.

Tökéletesen törlődött ugyanis a memóriámból, hogy magam szórtam valamennyit az enyészetbe. Elemző munka nyomán felfogtam, hogy belesüppedtem híg mondanivalómba, amiképpen koldus az üres zsákba. Önbíráló indulattal pusztítottam el hamisnak érzett gondolataim csokrát, hogy köddé váljék, mint minden, ami elmosódik és nincs határa.

Ezt kell megírnom valamiképpen a tolmácsnőnek, illetve a hivatalosságnak! És akkor megszűnik az a buta gyanú, hogy megtámadott valaki a burgaszi szállodában. Valamint véget ér az ezzel kapcsolatos vexatúra.

Kopogtak az ajtón s miután kinyitottam, pincér öltözetű, bogárfekete hajú férfiú jött be. Teáskészletet, meg üvegekristályból készült, óriási hamutartót helyezett az asztalra, miközben egyfolytában tagadón forgatta kerek fejét, majd hangtalanul távozott.

Nem értettem, hogy mi szükségem lenne most a teára, hiszen vacsoraidő van. Éhes voltam, és a szomjamat sem teával kívántam oltani. Továbbra is alkohol iránt maradt erős „apetitusom”, azaz: vonzódásom.

Borítékot vettem észre a tálcán. Nyomtatott betűkkel állott rajta bolgáros nevem: DRUGARE CSAKK.

A boríték bal sarkában szintén kézzel rajzolta valaki: From Mrs. Krum.

– Ez meg ki lehet? – dűnnyögtem és felnyitottam a borítékot. Rögtön láthattam a tolmácsnő jól olvasható kézírását.

„Pro domo!

Vacsoránk elmarad, illetve későbbre tolódik, és nem is itt lesz. Előkelő vendégségbe lettünk hivatalosak. Javasolt öltözet: öltöny és nyakkendő. Indulásunk idejéről időben értesítem. Álljon készen!”

Láttam, hogy van folytatás, de ledobtam a levelet, mert számos forrásból fakadtak fél váratlan izgalmaim, s leküzdésük ellen egyszerre két cigarettából pőfékeltem volna legszívesebben, ha már amúgy is itt van ez a ménkü-nagy hamutartó!

Cage – Kurtag – Wilhelm

Amadinda – Asztali zene

Miért hozták ezt ide? Honnan tudták, hogy szükség lehet rá, ha eredetileg itt tilos a dohányzás? Direkt nekem hozták? Tudták, hogy nekem a tilalom ellenére is szabad itt cigarettázni? Feltételezték, hogy mindenképpen rágyújtok? Abban az esetben pedig ajánlatos, hogy legyen kéznél hamutartó, mert lecsökkenti a tűzveszélyt, egyszersmind növeli személyes kényelmemet, komfortérzésem, aminek lehetséges mértékű növelése éppen olyan fontos, vagy fontosabb, mint a tűzveszély csökkentése?

S kik azok, akik mindezt végig zongorázták? Kinek a fejében születtek elsőként ezek a gondolatok?

Nem lehet más a forrás, mint a tolmácsnő. Ki ismerhet itt engem? Csak neki juthatott eszébe, hogy felül kell írni a szobámban érvényes dohányzási tilalmat. Ezt valószínűleg, sőt, bizonyosan meg kellett vitatnia illetékes szállodai tisztségviselővel. S az is lehetséges, hogy nem volt könnyű a vita. Hiszen a tilalmak mindig nagy erők, olykor pedig erőszakok által vívnak ki maguknak tiszteletet, engedelmességet, s ekként érvényesülnek. Nagyobb és fenyegetőbb erőt kell a tilalmak ellenében felléptetni, ha ki akarjuk fordítani őket sarkaikból.

Miben kulminálhatott az a nagyobb erő, amit a tolmácsnő érvényesített? Milyen érvei lehettek?

Ha mondott is egyebet, érvelése centrumában mindenképpen személyem, jobban mondva: személyiségem önsúlya állhatott. Olyan valakiként kellett engem aposztrofálnia, akinek a kedvéért – ha csupán mulékony időre is, de – lehet, sőt, kötelező megváltoztatni törvényi előírásokat.

Érvelésének ráadásul nem egyszerűen hatékonynak, hanem azonnal-hatónak kellett lennie. Talán látta lelki szemeivel, hogy a szobámba lépve rögtön rágyújtok, és nincs hamutartó a kezem ügyében, holott máris kellene. És akkor azt súgta a vezérigazgatónak, hogy inkognitóban utazó alkirály vagyok. És ez, vagy valami efféle hatott. Olyan hamis, félrevezető állítás kockázatát vállalta tehát, amiért nagy árat kellett volna fizetnie, ha lelepleződik.

Amennyiben pedig ez a levezetés helyes, több jelentős dolog következik belőle.

Elsőként az állapítható meg, hogy a tolmácsnő teljes erkölcsi és szellemi lényével szolgálatomban áll, pontosabban azok szolgálatában, akik az én szolgálatomra rendelték.

Attitűdjének ez a krédója.

Kínálkozik másodszer annak a jelenségnek a behatóbb vizsgálata, hogy ösztönösen, vagy tudatosan szánta-e cselekvésre magát, amikor felmerült benne, hogy hamutartót rendel a szobámba?

Döntésének gyors volta mindenestre arra utal: előre tudta, hogy mindenre tekintet nélkül rágyújtok, ha akarok.

Ergo: nem az az ember vagyok, aki tekintettel van mások elvárásaira, valamint nem érdekelnek tetteim következményei.

Csakhogy ez ellentmondana annak, amit én tudok önmagamról!

Lehetséges, hogy rosszul ismerem önmagamot?

Ha pedig valóban mindenre tekintet nélküli emberként viselkedtem, miért nem ütött eddig vissza ez a manner, amiként azt egy Tuli Jóska féle, önfejűsködő alak esetében természetes következménynek tételezem?

Az is lehetséges, hogy közelítőleg sem úgy működnek bizonyos ok-okozati összefüggések, ahogyan én gondolom?

Például a konokan, csökönyösen mindenre tekintet nélküli magatartás nem feltétlenül vált ki minden esetben ellenhatást, nem hordozza önmagában büntetését, hanem hol így, hol úgy alakulnak a dolgok?

Mi több: a mindenre tekintet nélküli fellépés egyenesen engedékenységet, hátrálást involvál, és aki így lép fel, rendszerint el is éri, amit akar? Behódol neki a meglepett és megriadt közeg?

Nagyon is lehet, hogy így van! Ezt most éppen a tolmácsnő és a hamutartó esete igazolhatja. Rákiáltottam az autóban s az óta úgy gondolja, jobb nem ellenkezni velem, és még jobb elébe menni feltételezett óhajaimnak!

Ő pedig rákiáltott az igazgatóra, aki ezt úgy értelmezte, hogy meg kell változtatni miattam a szállodai élet bizonyos előírásait, ha nem akar bajt okozni saját magának!

Nagy törvényszerűségek bonyolult működésének rejtelseibe ütköztem s beláttam, hogy itt meg kell állnom.

109.

Azon kezdtem gondolkozni, miképpen készüljek a tolmácsnő által nyakkendősnék meghirdetett vacsorára?

A fürdőszobába indultam, közben emlékezetembe idéződött egy távoli mondat, ami a Petőfi Kör által rendezett sajtóvitán rögzült idegeimben. „Mindentre tekintet nélkül” – kiáltotta egyik rangos író, és taps dübörgött fel. Értették a jelenlévők, hogy roppant erejű a kijelentés! Azt az új erőt jelzi, amely a status quót fenntartó régi erőnek feszül, hogy mindenestől megsemmisítse!

Magával ragadott akkor a lelkesült pillanatot, bár a kijelentéssel azóta sem tudtam azonosulni; hiszen ellenkezik a természetembe kódolt mintával.

Vetközni kezdtem, de abbahagytam, ugyanis a tükörbe pillantva megértettem, hogy nem fűrödhettek, legalább is tapasztokkal beragasztott fejemre nem engedgetek vizet.

Kis mosakodás után komótosan felöltöztem, de a tolmácsnő által ajánlott nyakkendő helyett azt a tarka sálát gyűrtem az ingembe, az állam alá, amivel megsebzett koponyámat védtem a hideg ellen az elmúlt napokban. Ez ellenkezéseket keltett volna Pesten az én környezetemben, magam is megszólalt volna másoknál az ilyen selyemfűs módot, most azonban: ahogyan felbukkant, akként el is merült a dologgal kapcsolatos aggodalmam.

Annyi lecsapódása maradt a jelenségnek a tudatom alján, hogy azt mondtam magamnak: ejnye, de felszabadultam!

S ugyan: mitől?

Hát – attól talán, hogy nem otthon vagyok, pontosabban fogalmazva: nem is lehetek, meg nem is lehetnék otthon, ha akarnék se, mert nincsen otthonom.

Nocsak! Az otthon elvesztéséből is következhet a szabadságérzet valamilyen torz kinövése?

Avagy arról van inkább szó, hogy az elhagyott-elveszített otthonnak a fölöttünk gyakorolt ellenőrzésétől is megszabadulunk, és ezt is érezhetjük a felszabadulás egy változatának?

Idáig jutva megint kézbe vettem a tolmácsnő levelét s ráfuttatva szememet a sorokra, azt láttam:

„1./ Magyarország: „No man's land , – azaz: senki földje. Félszáraz temetői fű nőtte be”.

Megdermesztettek a komor szavak, pláne összevetve az én henye gondolataimmal. Csak levegővétel után fedeztem fel, hogy kommentárokból olvastam, amelyekből ízelítőt küldött a tolmácsnő.

„Legtöbb változatban az a meghatározás szerepel, – hívta fel a figyelmemet, – hogy csodálatos fellángolás. Im Grunde genommen. Alapjában véve. A Szabad Európa Rádió huszonnégy órás, egyenes adásban számol be a nyugati világ elragadtatásáról. Mások úgy ítélik, hogy a baj a maga gyorsaságával megelőzte az orvoslást. A régi sebek felszakadtak. Nagy leszámolás zajlik. Szélsőséges indulatok feszülnek egymásnak, és pedig annak a jegyében, hogy pusztuljon a másik. Engem speciel nem lelkesít az olyan küzdelem, amelyben egyik fél halála a tét. Ez persze, szigorúan magánvéleményem. Amúgy pedig osztom – im grosen und grancen – azt a legmagasabb kinyilatkoztatást, amely szerint mindenki ügye függőben van a végső ítéletig. Azért csak nagyjában-egészében, mert – guter Letzt, végül is – úgynevezett gyenge ateista vagyok, akinek a számára bizonyos istenek nem léteznek.

2./ Tények:

23-án este a Rádiónál kezdődött a forr.

Tüntetőik be akarták olvasatni követeléseiket, de középük lóttak az ÁVH-sok

24-én hajnali 2-kor Pesten voltak a szovjet katonák Ceglédre és Székesfehérvárról.

A magyar hadsereg felbomlott. Egyénenként, vagy csoportosan átszöktek a civilekhez.

A rendőrség dettó.

Vagy átadták fegyvereiket és lőszereiket a harcban lévő civileknek.

3./ Fenti tények már a Szabad Európa Rádió bolgár adásában is hallhatók. Zavarják, de fogható. Így van 1950 óta. Értelmiségiek suttognak a hallottakról. Ahová vendégségbe megyünk, ott is téma lehet, de maga ne merüljön el benne.

4./ Ennek a városnak híres folyója a Vrana, és ezt jegyezze meg. Hasonlóképpen tudjon róla, hogy a társaság, amely vacsorázni hívott bennünket: decemvirátus. Magyarul: emberi testület. Még magyarabbul: demokratikus arisztokrácia. Valaha mindannyian jobb napokat láttak. Büszkék a folyójukra és önmagukra.

5./ Azért, hogy tudja, hányadán állunk az idővel:

Kórházba mentem 22-én, maga átaludta 22-e és 23-át, most van október 24-e, este.

110.

Olyan hatalmas autó jött értünk, amilyenben Andersen Nexőt, a Nobel-díjas dán író utaztatta Hortobágyra a vendéglátó magyar kormány, 1949-ben. Onnan tudok a dolgról, hogy a kíséretéhez csatlakoztattak Debrecenben, mint ifjú novellistát és a megyei újság munkatársát.

Most én voltam a fővendég az autó hátsó lakosztályában.

Ezt nem csupán gőgös önteltségemből következően hihettem, hanem a tolmácsnő produkciójából is. Egyszerre viselkedett decensen, és tanúsított odaadó fi-

gyelmet irántam. Törődött vele, hogy huzat se érjen s általában szemmel és szóval tartott a szükséges és lehetséges mértékig. Nagy készsége és érzéke volt ehhez a társasági létezéshez.

Megerősített benne, hogy a szobámba küldött borítékon az ő asszonyneve állt, amit a szálloda portáján buzgólkodók írtak oda. Kiril Krum volt férje teljes neve. Régen meghalt, de sokan idézik, mert jó emléket hagyott magáról, főképpen a bolgár arisztokrácia világában. Későbbben többet beszélhetünk erről, de a mai este is jó alkalomként kínálkozik, hogy ennek a letűnt világnak élő maradékával ismerkedjünk.

Növekedett bennem a kíváncsiság és az éhség.

A városon kívülre autóztunk. Fák lombjaival sűrűn övezett, lámpákkal minden oldalról jól megvilágított, szép ház előtt álltunk meg. A Püspökladány határában még általam is csodálhatott urasági kastélyokhoz hasonlított. Amikor Nexóval utaztam a Hortobágy „mellyékén”, ezek már csak romokban voltak láthatók, mert a földhöz jutott parasztok szétbontották szinte mindet, hogy a maguk számára szerezzenek egy kunyhóra való építőanyagot. S a parasztok igazát védve próbáltam a kastélyok eltűntét magyarázni az öreg dán írókollegának, aki nagyon mérges volt a pusztítás miatt. Az erről szóló írásom annak idején nyomtatásban is megjelent.

Nagy terembe vezettek bennünket, amelynek a közepén ovális asztal állott, vacsorához terítve és díszítve. Tizenöt széket számoltam meg körülötte. Néhány helyen időskorú férfiak ültek, társalogtak, más időskorúak a fal mellé állított és hideg ételekkel dúsan rakott asztalok mentén sétáltak, csipegettek a szófiai állami fogadáson látottakhoz hasonló finomságokból.

–Dear Madam Krum! – kiáltott fel egy sűrű hajú, szépen megőszült férfi, és tárt karokkal közelített a tolmácsnőhöz. – My dearest! My own one! – aradozott. Össze is ölelkeztek, közben rám pillantott a bácsi és halkabban, lassabban, előbbi szavaihoz tette: – Everybody is welcome.

Vagyis mindenki legyen üdvözölve, beleértve engem is.

A magas hangra mások is felfigyeltek és tódultak Mrs. Krumot köszönteni.

Örömtől hevült a tolmácsnő is.

Ez az egyébként szürkének mutatkozó asszony most parádés dámát alakított. Szerény jóváhagyással fogadta a hódolatokat, miközben ügyesen keltette azt a látogatást, hogy ő hódol környezetének.

Sima szoknyájához azt a finoman csipkézett blúzt viselte, ami a rilai kolostorba látogatásunk alkalmával volt rajta. Most is úgy tűnt nekem, hogy rossz a szabása ennek a blúznak, mert akként indult időnként a hölgy keze, mintha melltartója pántján akarna igazítani, noha nem lehetett sok gondja azzal a ruhadarabbal, s akár el is nélkülözhetette volna, hiszen a vékony testalkat okán alig volt annak funkciója.

Nyakában az a brazil ónixból faragott medál ringott-reszketett, amit szintén az említett utunkon láttam. Ingeret éreztem akkor, hogy legénykorom nőhódító módján megérintsem, tanulmányozzam azt a féldrágakövet, meg a környékét, és már bizsergett is ujjaim bögyében a pimasz elszánás, de utolsó pillanatban visszatartott önfegyelmem, riadalmam, vagy józan eszem.

Mosolyogtam azon a gondolatomon, hogy senki nem tudhatja, mi jár a fejemen. Természetesen most elképzelhető sem volt a medál érintése, csupán az ötlet emléke érintett meg.

Annak ellenére, hogy bátran közszemlére tette őszülő haját, megújhodottnak, testileg-szellemileg felfrissültnek, fiatalosnak tetszett. Időnként mintha érzékiség villant volna meg a tekintetében, vagy valamely mozdulatában, miközben tiszteletet parancsoló maradt az egész emberi jelenség.

Narancsot, fahéjat idéző illat lengte körül.

Fiatalemberek tálcára tett italokkal sétáltak s a vendégek vettek is magukhoz rendesen. A kezdetben szorító jellegű ünnepélyesség oldódni kezdett, hangosodtak a szavak, itt-ott nevetés, kiáltás tört fel.

Magam is két pohár tömény alkoholt nyeltem, olyan gyors egymásutánban, hogy reményem szerint a vendégekkel elfoglalt tolmácsnő nem vehette észre.

Roszzul reménykedtem, mert még szopogattam az ampulla utolsó cseppjeit, amikor hozzám hajolt, és éppen imént a tollam hegyére tűzve magasztalt méltóságos érzékiséggel a hangjában azt súgta, hogy ráérősebb tempóban vessek ágyat az itálnak.

Amúgy egyébként füttyültem volna rá, hogy mit szól italozási úzusaimhoz. Pár órával korábban éppen azon dühöngtem, hogy gúnyolódni merészel, csúfot próbál üzni a tütü iránti vonzalmamból. Nem tudván türtöztetni magam, akkor teljes erőmből kiáltva figyelmeztettem erre a vétségére.

Altatjuk az ügyet, de megfelelőbb időben bizonyosan visszatérünk rá.

Jelenleg szigorúan ügyeltem, hogy alkalomhoz illő legyenek, ezért az itallal együtt lenyeltem a mérgeimet is.

Szakállas ember furakodott Mrs. Krum elé, és kezét csókolt neki.

– Erről az elvtársról azt kell tudnia – fordult felém felderülten a tolmácsnő, – hogy ő doctoring of wine. Magyarul borszakértő, de bolgárra úgy is fordítható, hogy borhamisító. Ő az itteni borüzem vezetője. Látja, mégiscsak összehoztam magukat!

111.

Elhelyezkedtünk az asztal mellett, és csendes csörömpöléssel kanalazni kezdtük. a már ott gőzölgő levest.

Majd, miközben összeszedgették a megüresedett leveses tányérokat, szólásra emelkedett a Madam Krumot elsőként köszöntő férfiú, és most mindenkihez fordulva, üdvözlő beszédet tartott. Az volt kezdetben a jelszavuk, hangoztatta, hogy Fiat Justicia, Pereat mundus! Ezt a tolmácsnő úgy fordította nekem: legyen igazság és vesszen a világ! Ezt azonban ma már elégtelennek és pontatlannak tekinti az itt ülők által alkotott decemvirátus, szögezte le a szónok. Megfelelőbb változaton dolgoznak.

Közbe kiáltotta valaki, hogy az emberarcú szocializmus emberi arcát kell megmutatni, mert azt még senki sem látta!

Az volt a szónok replikája, hogy bár nem szocialista, de igazi emberi arcot készülni megidézni.

Előadta, hogy a Hitlerrel szövetséges királyt arra akarták rábírní a második világháború kritikus időszakában, kössön különbékét az angolokkal. „Miképpen tehetném, tárta szét kezeit a király, mikor a népem oroszbarát, a hadseregem németbarát, a királynő olaszbarát, egész Bulgáriában egyedül én vagyok angolbarát”.

Mindannyian derültünk és szerettük a szegény, szorult helyzetbe került, egykori királyt.

Taps viharzott fel alighanem azért is, mert az ügyes felszolgálók gyorsan telehordták az asztalt boroskancsókkal és csilingelő poharakkal. Általános koccintás kezdődött.

Még magasabbra hágott a hangulat, amikor bejelentette egy másik szót vivő, hogy ebben az évben is maguk között üdvözölhetik B. Fidanka szófiai művésznőt, aki huszonegy húros hárfán ad elő.

Egy kicsiny színpad előtt szétlebbent a függöny és ott ült hangszere mellett a mosolygó művésznő. Középkorúnak gondoltam. A taps és hangoskodás erősödésével párhuzamosan mindinkább engedett nagyestélyi ruhába merevített, ünnepi tartásából, szabadon kezdett nevetni barna szemével és pirosló szájával. Sötét haja fürtökben göndörödött a homlokán és mezítelen nyakán, ahol egybeolvadt azzal a csipkefodorral, amely feszes blúzáat szegélyezte.

A közönségre sugárzott, csillogó tekintetéből a biztatás, a hála és a jutalom ígéretét olvashattam ki.

Pengetett zenéjéből viszont semmit nem értettem, de nagyon adtam az áhítást.

Igazán szépnek láttam ellenben a hullámszó-vonagló mozdulatsort, aminek révén ölelkezett a hölgy a hangszerével.

112.

A házi zene után hasonlóan felséges, különféle húsokat kaptunk.

„Feast for the gods” – súgta a tolmácsnő.

S az isteneknek való lakoma után az asztalról el nem fogyó sopszka saláta, valamint a jó borok társaságában folytatódott a határok nélküli diskurzus.

Szó esett egyebek mellett arról, hogy azért nehéz a népeket kormányozni, mert az érdek sok nyelven beszél és nagyon sok alakban nyilvánul meg,

Valaki azt állította, hogy a diktatúrába belefáradt magyar polgárok az anarchiába menekültek.

Cáfolták egyszerre ketten is. Azt a lenini gondolatot idézték, hogy a forradalom a legnagyobb rend. Úgynevezett békeidőben mindenki mindig máshol van, mint lennie kellene. A forradalom rántja rendbe a ténferegve tántorgó sokadalmakat.

Kerekded előadást hallhattunk arról, hogy testünk nedvei rendezett és szabályozott körforgást végeznek s mindez akaratlanul és észrevétlenül alakítja személyiségünket.

Arról is hangzott el tájékoztatás, hogy a szocialista tábor jelenlegi, 1956-os költségvetésének minden harmadik forintja és levája világháborús készülődésre megy el.

Madam Krum férjét tömör tószóban méltatták. A szónok egy mondatát megjegyeztem. „Nem ismertem embert, aki tisztább meggyőződéssel szolgálta azokat, akik a hóhérai lettek.”

Felzaklatott a gondolat, és szereplési vágyam támadt. Kérleltem a tolmácsnőt, segítsen, hogy én is tósztot mondhassak.

Mielőtt azonban díszesre tervezett szavaimmal magamtól előhozakodhattam volna, kicsi termetű, de nagyra nőtt indulattal rendelkező ember készített meg-

szólásra. Arról beszélt, hogy bécsi riporternek nyilatkozott neves magyar író, és azt állította, hogy az események olyan sorozata indult el Budapesten, amelynek során a faszizmus minden üledéke felkavarodott. A riporter úgy kommentálta ezt a véleményt, hogy igazodás a Rákosi-rendszerhez.

– Maga miként kommentálja? – szegezte egyenesen nekem a kérdést.

Változatlan fordítói modorában, de halkabban hozzátette az okos tolmácsnő, hogy szerinte ne válaszoljak, illetve olyat mondjak, mintha semmit mondanék.

Töprekedő arccal, szinte suttogva nyilatkoztam, hogy ködben a testek, haragban a gondok látszanak nagyobbak, márpedig a magyar glóbusz felett most harag és köd kavarg.

Nagy csend lett.

Percnyi szünet után az előbbinél is komorabb, egyben ájtatosabb hangon suttogtam:

– Akármi vár otthon, hazavágyom.

Ha magvában igaz is volt, amit mondtam, tremolóban előadva hamis pátoszt sugallt, és nem is illett ide.

Szabadulni akartam érzelgőssé nyomorodott modoromtól és az általa érezhetően kiváltott zavartól, megilletődöttségtől, ezért harsányan felkiáltottam:

– Kegyeletjéül fogadott ma engem Fortuna, mert abban a kiváltságban részesítette, hogy köszönetemet nyilváníthatom a jelenlévő méltóságoknak a nagyon megtisztelő meghívásért. – Végighordtam játékosra nyílt tekintetemet a körben álló öregeken és kinyújtottam a karomat feléjük. – Kapcsolatba lépett azonban önökkel is ma Fortuna, amennyiben bájitala révén rávette önöket, hogy engedjenek ízlésük szokott és magas színvonalából csak a mai estére, és ültessenek maguk mellé, távolról sem egyenrangúként, hanem csak úgy, mint költöző madarak elhulló tollát szokás kalap mellé tűzni.

Zaj, nevetgélés márványozta át a csendet.

Olyan magasba emeltem a hangom, akárha vásári kikiáltó lennék.

– Gyönyörűség marad számomra ez a mai este az elhangzott szavakkal, az ételek ízével, a borok zamatával, és a felcsendült muzsika hangjaival együtt! Örömmel híresztelem honfitársaimnak, ha egyszer hazakerülök, és bizonyosan hazakerülök, hogy kiknek a társaságában mulattam magam Bulgáriában ezen a szép estén, miatt otthon vérrel írják a mai napot, és e percekben is hőstettek és gaztettek vannak születőben?

Nekihevült hangok harsogták, hogy „Ne vándoroljon!” Azt a szót is kiáltotta valaki: „Franchise!” A tolmácsnő úgy fordította: jogosság, igazolás, mentesség, vagy efféle. „Maradjon itt Bulgáriában! Úgy élhet majd közöttünk, mint Krisztus ölében!”

Magasra emeltem a kezemet és amennyire még tudtam, a hangomat is.

– Mindenemet odaadtam volna, ha azon múlik, hogy ez a ma este így sikerüljön! Mindent nagyon köszönök!

Enyhén szédültem az italoktól is, meg saját szövegemtől is.

Illeszkedő, törleszkedő, galád rókabeszéd volt, mondtam magamnak.

A tolmácsnőnek köszönetet motyogtam, valamint, hogy nem akarom tovább farsztani, és egy lunátikus módján elindultam távolabbi helyek felé. Amennyire percekkel korábban az embersűrű közepébe akartam kerülni, annyira vágytam most kifelé belőle.

Sebesen leküldött ital után rögtön ízlelgetni kezdtem a következőt, miközben mé-lázgatva nézelődtem erre-arra.

S egyszer csak összeakadt a tekintetem a hárfa művésznőjével. Zavartan elkap-tam a fejem, de kis idő múltán sandán visszanéztem, és újra találkozott a pillantá-sunk.

Az ovális asztal egy távolabbi pontján fedeztem fel. Magas volt mögötte a szék támlája, de nem dőlt neki, hanem kihúzott derékkal ült. Olyannak tetszett így, mint serdülőkorú leányka, akivel begyakoroltatták az illedelmes ülésmodot.

Arról viszont – mintha – soha nem kapott volna okítást, hogy toladó férfite-kintetek elől rejtezkednie kell.

A normális nézés kívánalmát messze felülmúlva akasztotta tekintetét az enyémbe és ott tartotta, mintha soha nem akarná elvenni.

Gyakorlatom volt a nőekkel való szemezésben, de most megállt a tudományom. Komolyan kezdtem figyelni a nőt.

Ki akartam fürkészni, hogy mit csinál voltaképpen?

Megtekint, vizslat, szemlél, bámul, felmér, beazonosít, megjelöl engem?

Lehet, hogy nem is engem néz, hanem befelé néz, töpreng valamin?

Nem lát idáig?

Mentett már ki nehéz helyzetekből a vakmerőség. Ha nem temetett romjai alá, mindig tudtam húzni belőle valami hasznot.

Kézbe vettem egy tele poharat, körbesétáltam az asztalt, megállottam a mű-vész előt, bokáztam és az asztalon lévő poharához koccintottam az enyémet.

Csoda történt. Rám nevetett, mint amikor kisüt a Nap. Nevetett piros szája, csil-logtak szép szemei és táncoltak göndör hajtincsei mezítelen nyakán és vállán.

Az új helyzethez illően teljesen átalakította arcát s még testtartásán is lazított. Övéhez koccintottam a magam poharát, fenéig is ittam, azután lehajoltam az ölé-ben tartott kezéhez, és csókot nyomtam rá.

Ismét felnevetett és szaporán pergő nyelvvel mondott is valamit, de természe-tesen nem értettem.

Annál beszédesebb volt, hogy a megcsókolt kezével félre nem érthető jelzésként, megszorította az enyémet.

A szeme is beszélt. Szerintem azt mondta: „Tedd meg, amit akarsz, többet kapsz érte, mint gondolnád”.

Cselekvési vágy sarkallt, de nyelvismeret nélkül tehetetlen voltam. Támadtak ugyan ötleteim, de ezek végül nem kínáltak marokba illő, és a nyilvánosság előtt megengedhető fogást.

A nyilvánosságot kizárva ellenben többre jutottunk!

Úgy tartottam elé behajlított karomat, mintha táncparkettről akarnám lekísérni azon a módon, ahogyan tánciskolában tanították. Rögtön belém is karolt és kisé-táltunk a házból.

A hajnali égbolt körös-körül felhőtlen volt, a csillagok kialudtak, keleten rózsá-színű derengés látszott.

Rövid sétánk során újabb eszményi megvalósulását élhettem át annak a pazarló természeti jelenségnek, amikor olyan fokra hevülnek a szenvedélyek, amely hőfokon már megszűnnek a fél érzések.

114.

Hazafelé ugyanabban a nagy autóban utaztunk. A művésznő is jött velünk, mert a mi szállodánkban helyezték el a vendéglátók.

A két hölgy szemben ült velem. Némán utaztunk hazáig. Azon gondolkoztam, vajon mit csinálna a helyemben Marx, vagy Lenin, ha külföldön utazgatva kapja az országában kitört forradalom hírét?

Miután a szálloda portáján kézhez kaptuk kulcsainkat, a művésznő cselesen magasba lengette, és mutatta szobája számát.

Előbb saját szobámba mentem és hosszan hallgattam szívem dobogását. Azután elszántan kiléptem a folyosóra, elővakodtam a keresett ajtóig, amely félig megnyitva várt.

(folytatása következik)

Lakatos György

Garas Kálmán kiállítása elé*

Garas Kálmán fotóművész a portré nagy mestere. Mesteri tudását és kiemelkedő tehetségét egy viszonylag szűk területen bontakoztatja ki elsősorban: zenészek fényképezésében, s még ezt a tevékenységét is elsősorban nyugat-magyarországi zenei események alkalmából fejti ki. Mint tudjuk azonban, a külső határok szűkre szabott voltának – legyenek azok műfaji vagy mennyiségi határok – az égvilágon semmi köze sincs a minőséghez. Vermeer igen kevés képet festett, Chopin pedig – tucatnyi kivételtől eltekintve – csupán szólószongora-műveket komponált; de nem tartoztak-e mindkettő a legnagyobbak legnagyobbjaihoz?

Garas Kálmán persze sok minden mást is művel magas színvonalon – talán elárulhatom, hogy rólam már igazolványképet is készített –, így foglalkozik építészeti fotózással, a tánc és a színház fényképezésével, fotóalbumok készítésével, s zenészeken kívül más művészekről, sőt tudósokról is készített portrékat. Az ő igazi világa azonban nem a műtermi vagy akár az ábrázolt saját környezetében, de kifejezetten a fotózást célzó szituációban készített portré – az ő legszuggesztívebb képei zenélés közben készültek, a művésznek abban az elvarázsolt állapotában, amelyben a zenei időben való feltartóztathatatlan előrehaladás kiragadja őt a közönséges koordináták szorításából. Garas tehetsége – nyugodtan mondhatom: nem mindennapi tehetsége – abban áll, hogy az időbeli dimenziótól megfosztott fotón, az állóképen, mégis megjelenik, hogy úgy mondjam, oda van fényképezve az idő, amelynek szárnyán a művész utazik – vagyis a képen jelen van, érzékelhetővé válik a megfagyott *zene*.

Mi több, bizonyos fokig ugyanezt érezzük azokon a kettősportrékon és csoportképeken is, amelyek nem zenélési szituációban készültek. Sokszor itt is azt érezzük, hogy valamilyen zenei probléma, vagy pusztán az az összetartozás, amely a zenélés során, a zenével kapcsolatban fejlődött ki közöttük, a zenéhez hasonlóan emeli el az ábrázolt személyeket a mindennapi léttől.

Garas Kálmán és mindannyiunk szerencséje, hogy van egy-két jelentékeny kortársa ezen a nagyon szűk területen. Ha viszont az elődeit próbálom számba venni, akkor Molnár Editen kívül nem tudnék megnevezni senkit, aki igazán Garashoz volna mérhető. Molnár megkapó Kodály- vagy Casals-portréi, vagy transzcendens szépségű, mosolygós Richter-fotója klasszikussá teszik őt – de Garas Kálmán mérhetetlenül jellemző és ugyanakkor gyengédséget sugárzó képe a Kurtág-házaspárról, szikrázó tökéletességű és mindent elmondó Csalog Gábor-portréja, a pillanat dinamikáját megrázó erővel tükröző Kelemen Barnabás-fotója vagy a titokzatos, melegségében is szinte földöntúli Ligeti-arckép is biztosan túl fog élni mindannyiunkat.

Szerencsére Garas nem annyira a Vermeerek, mint inkább a Chopinek kategóriájába tartozik: a szombathelyi Bartók Szeminárium, illetve a Bartók-fesztivál, majd jóval később a Savaria Régi Zenei Műhely, illetve a lemezborítók, lemezkísérő füzetek világa valóságos vizuális mikrokozmoszá állt össze eddigi élete munkája során: s itt most nem a „mikrón”, hanem a „kozmoszon” van a hangsúly.

* Elhangzott 2014. március 21-én a budapesti Music Centerben.

Megvallom, hozzám azért is közel áll az ő munkássága, mert harmonikusan összekapcsolódik benne a kortárs zene és a régi zene világa. Ebben az épületben ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy ez Eötvös Péterrel is rokonítja őt – Eötvös ugyanis éppen a BMC régi, Lónyay utcai épületében mondta nekem egy évtizeddel ezelőtt, hogy mindig jól megértette magát a régi zene világának képviselőivel – emlékszünk, néhány évig a hilversumi rádió zenekarát kettesben irányította Frans Brüggennel a legharmonikusabb egyetértésben –, mint mondta, a két gondolkodásmódot egy sor közös vonás köti össze mintegy a közbülső „rendes” zenészek feje fölött. Nos, Garas Kálmán a maga módján egyike ezeknek a közös, összekötő vonásoknak régi és új zene között.

Ami pedig a képek közös, összekötő vonása, az nem más, mint Garas Kálmán végtelenül szerény és szeretetreméltó személyisége, amely ugyancsak tetten érhető valamennyiben. Nem tolakodóan, és tulajdonképpen nehéz lenne megmondani, milyen módon. Titok ez és varázslat, ami azonban teljesen helyénvaló – hiszen művészetéről van szó, és nem akármilyenről.

F Á B I Á N L Á S Z L Ó

Dallamok láthatatlan kerete^{*}

Bizony mondom, a lélek szféra...

John Donne

Garas Kálmán címet adott kiállításának: *Muzikusportrék Szombathelyről* címet. Gyaníthatóan nem véletlen a címadás. Közölni kívánt valamit. Mondjuk az eredet topológiáját. Egyfelől sugallja, hogy az alkotónak köze van Szombathelyhez, másfelől, hogy a portré-alanyok valamiféle kapcsolatban lehetnek a várossal. Mindkét információ lényeges: egyik a művész helyzetét, kiindulópontját adja meg, a másik a téma origóját. Az érdeklődő ebből akár azt a következtetést vonhatja le: egy lokálpatrióta fényképező fölvételeit láthatja jeles zenészekről, akik – vélhetőleg – jelentős zenei eseményen mutatkoztak be az itteni közönségnek. És valóban, többnyire a Bartók-szemináriumok, a Bartók-fesztiválok kínálták a képek lehetőségeit.

Mielőtt bárki fintorogna a lokálpatrióta besoroláson, hangsúlyoznom illik, hogy Garas Kálmán igenis tudatos alázattal vállalkozott/vállalkozik Szombathely kulturális életének dokumentálására, mindenekelőtt három évtizede már az európai rangú, az egyetemes zenekultúrában értelmezendő és értékelendő Bartók-események követésére – azzal a meggyőződéssel, hogy értékörzést végez a maga sajátos eszközeivel. A Bartók-szemináriumok szakmai fórumai nem kisebb föladatot vállaltak, mint az új, a legújabb zene értelmezését, közvetítését, népszerűsítését. Jean Cocteau, a minden lében kanál francia író ugyan azt mondta az új zenéről: *c'est simple comme bonjour*, ami akár igaz is lehetne, ám mit sem könnyít a szélesebb körű befogadáson, amelyet nem föltétlenül esztétikai ellenszenvek akadályoznak. Szombathely viszont következetesen otthont adott legrangosabb művelőinek: Garas főtőin találkozunk John Cage, Ligeti György, Kurtág György, Eötvös Péter, Jeney

* Elhangzott 2014. június 25-én a kőszegi Európa Házban.

Zoltán vagy Vidovszky László, Sebestyén Ernő arcával, hogy csak néhány névvel illusztráljam az elmondottakat. Esetleg olyanokéval is, akik személyesen többé nem lehetnek alanyai újabb arcmásoknak.

Közhely, ám tagadhatatlan, az a mozzanat, amit a fotón látunk – egyszeri, megismételhetetlen, valami olyan töredéke a hihetetlenül és hátborzongatóan bonyolult időszerkezetnek, amely így soha többé nem fordulhat elő, mivel az idő végérvényesen továbbmozdult az adott pontról. Legyintheznénk rá: hát aztán? ezt teszi jó pár milliárd esztendeje; ez alatt is, míg itt a képeket vizsgáljuk. Csakhogy az ember, az ember arca szintúgy ki van téve ennek a mozgásnak, mi több, az idő rajta hagyja minden pillanatán jellegzetes nyomait. És ebben a vonatkozásban válik megint fontossá egyszeriben az említett kiállítás-cím másik szava: „muzsikusportrék”. Ez az a fotográfiai szempontból is eminens mozzanat, amelyen Garas Kálmán portréi túllépnek a dokumentációs szerepen: többé nem az általános rögzítésen, lejegyzésen van a hangsúly, hanem az egyén, a személyiség fölmutatásán, kissé ravaszkasabban: *ami zenében újra él* – Weöres Sándor szavait kölcsönözve. Arról a titokzatos összefüggésről van szó, amely az arcok és szenvedélyük, a gesztusok és a professzió között vibrál, és amelyet megragadni/megmutatni az igazi művészi lecke, még ha abból sem hiányozhat a dokumentáció, ha már egyszer az is a fénykép lényegéhez tartozik.

És mégis, és mindezek ellenére azt kell mondanom, ezek a képek elsődlegesen Garas Kálmánhoz tapadnak. Csaknem teljességgel függetlenek (hogy miben mégsem, azt már elmondtam) eredeti tárgyuktól; sokkalta inkább egy másik valóság projekciói, olyan valóságé, amelyet a fotográfus javasol fölvenni a bennünket körülvevő, végtelen realitásba – teremtett produktumaképpen. Ahogyan minden műalkotás egy-egy efféle újabb javaslat. Amikor John Cage rokonszenvesen rezdületlen, komoly arcát nézzük, akkor részint azt látjuk, amit a fényképező mutat belőle, noha azt csakúgy, ami alkalmasint önnön Cage-képünkéből, – mondjuk – az emlékezetes „csendből” rákopírozódik. A bölcs és elmélyülten intellektuális Ligeti, a dinamikus Kurtág, vagy a megértő, saját hegedűjével bármikor korrigálni kész Sebestyén Ernő portréját nézzük, és ugyanez történik. Ám a késztetés, hogy színezzük meg a klasszikus fekete-fehér fotókat saját lehetséges élményeinkkel, Garas Kálmán érzékeny pillanatképeiből származik. Egyszerre csak azon kapjuk magunkat, hogy az impulzív, szenvedélyes, vagy éppen segítőkész Vásáry Tamás képe, fölüti bennünk a zene lírikus kedélyű elemző-népszerűsítőjét – mondjuk a TV-szereplései alapján. De ismétlem, sajátos virtuális világban mozdulunk – kezdeti tétováságaink után csábító irányokba. Egy jellegzetes kézmozdulat, egy fintor, egy arc állhatatossága (Nyesztyerenko), egy szellemi közösséget sugárzó triász (Jeney, Vidovszky, Keserü Ilona, netán az amadindások) mind-mind ezt a késztetést tanúsítja. Aki pedig nem rendelkezik olyan élményekkel, amelyek esetleg a portréalanyokhoz fűzhetné, az az ismerettségkötés gyöngéd pillanatait kaphatja ezektől a képektől.

Ez utóbbi értelemben a fotót retorikus kommunikációnak kell tekintenünk, amely határozottan épít az érzelmi-gondolati azonosulásra. Mint látjuk, képes olyan nem-retorikus kommunikációk iránti aktív szimpátiára is, mint az „újzene” jeles művelőinek megidézése. Egyáltalán tud finom visszhangokkal válaszolni távollévő zenei futamokra. Ez már a fényképezés varázsa. Anélkül, hogy pszichológiai diagnózisokra vállalkoznék, ami mindig „becsben” van a kuriózusra vadászó közönség előtt. Nos, Garas Kálmán képei – „láthatatlan” dallamoktól keretezve, tárgyak súlyának megfelelően – érett, igényes közönségre várnak, és minden bizonnyal elérik azt.

Eckhardt Gábor

Sebestyén Ernő

SZÉKELY ÁKOS

Az ajtó

az ajtó vegytiszta idő ön működő elmész vagy visszajössz egy darabka vegytiszta idő ön

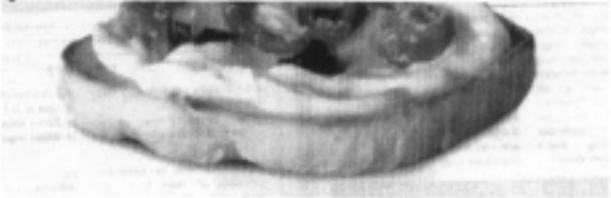
magába zárt világ saját mélyébe (méhébe) zárt nemzeti csúcs (csöcs) igazi változatosság

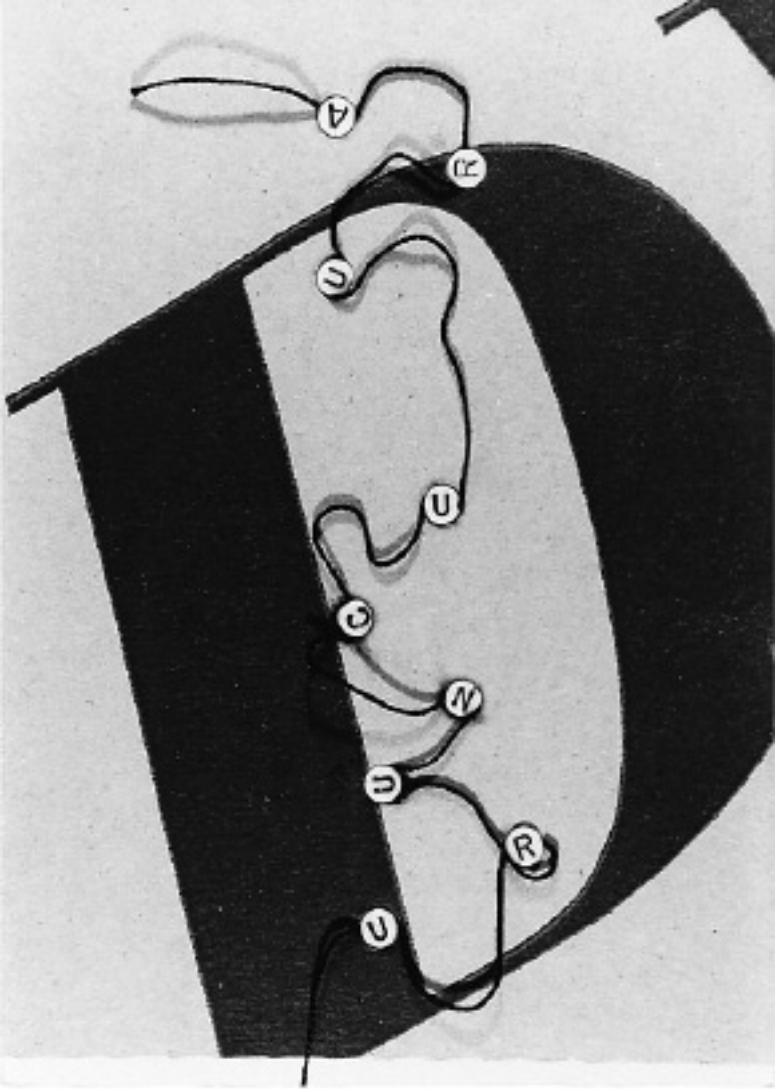
eleven ág kék virágokkal teletömött eleven automatizmus úgy kifelé mint befelé

zárja saját magát

önmagába száll

D

A RAIDINGI GÉNIUSZ

„Pár éve történt – mesélte a Kutyakaparó nevű becsületsüllyesztőben Bártfai, a jó nevű pszichokerámikus, aki emberbaráti társaságot hívott életre azzal a céllal, hogy *ablakos tót* helyett a *nyílászárós szlovák* fordulat honosodjék meg szerte a Kárpát-medencében (»magára vessen az a nyílászárós szlovák, aki ezek után is hanyatt esik«). – Nagypénteken, ami három egymás utáni *accrescendo* csütörtök (csipetnyi csütörtök, nagyobbacska csütörtök, böhm nagy csütörtök) után egy szombati napra esett, megkérte a nővéremet a barátnője, hogy másnap délben fuvarozza el a fiacskáját egy burgenlandi faluba, Lackendorfba (magyar nevén Lakfalvára), ahol a Kroatisher Minihof (Malomháza) nevű helység hatodosztályú csapatának csatáraként kellett pályára lépnie a helyi válogatott ellen. (A hatodik osztálynál lejjebb már nincs, onnan már nem lehet kiesni.) Megkerestem az atlaszomon Lakfalvát, s mikor láttam, hogy csak néhány kurjantásnyira van Doborjántól (mai nevén Raidingtól), Liszt Ferenc szülőfalujától, fölrikkantottam: – Ohó, megyek én is, megnézzük a szülőházat!

Suhantunk a meglehetősen steril, gondosan kiporszívózott és fényesre sikált burgenlandi tájban, pedáns rendben tartott, ásítottóan unalmas, egymáshoz kísértetiesen hasonló falvakon és kisvárosokon át. Látszott és érződött, hogy a nagyobb fák, a szebb s ódonabb épületek mind a magyar előidőkből valók. Néptelen utcákon fehér hollóként feltünetező bürgerektől tudakoltuk az útírányt, s végül a lackendorfi focipálya szélén még kellő időben sikerült kipottyantanunk kocsinkból a Kroatisher Minihof-i csapat magyar légiósát, aki az őszi szezonban már hét dugót rúgott, s búcsúzóul fogadkozott erősen, hogy most is kitesz magáért. Erre minden esélye megvolt, hiszen csapata a sereghajtó ellen – 73 kapott, 4 adott gól – lépett pályára. (Állta is a szavát a derék magyar fiú. A 8:2-re végződő találkozón tíz gólt rúgott: nyolcat az ellenfél, kettőt saját csapatának kapujába. A nyolcat azért, hogy megszolgálja a bérét, a kettőt meg törlesztésként Trianonért, az Őrvidék sundám-bundám elcsaklizásáért.)

A tájban való suhanásunk azzal járt, hogy a gyerekek szellemi fejlődését károsító, felnőtteknek szív- és érrendszeri betegségeket és magas vérnyomást okozó ólom, valamint rákkeltő szénhidrogének és a glóbuszt fölmelegítő széndioxid pöfögtek ki járművünkből, no meg szénmonoxid, fém- és koromszemcsék, és a savas eső adalékai: nitrogénoxidok és kénoxidok. A meglehetősen élemedett korú járgány alighanem benzint, motorolajt, fékolajt, fagyálló és ablakmosó folyadékot is hagyogatott maga után, melyek önmagukban is mérgezőek, de ha a járó motor fölmelegíti őket, magukba szippantják a gépkocsi nehézfém-részecskéit, ráadásul veszedelmesen meg is változik a vegyi összetételük. Mindezzel súlyos kárt tettünk a környezetben, beszennyeztük a levegőt, megfertőztük a talajt és a vízhálózatot. Élővilág-ellenes bűntettek sorozatát követtük el. Az általunk okozott fertőzés beépül a táplálkozási láncba, ártalmára van embernek és állatnak egyaránt: roncsolóan hat a szaporító

szervekre, a légzési, az immun- és az idegrendszerre. Hozzájárultunk a sztratoszféra ózonrétegének pusztulásához. Közreműködtünk a föld energiakincsének elherdálásában, és bár észre sem vettük, hangyákat, csigákat, gyíkokat, siklókat, békákat, sündisznókat gázoltunk el, és megöltünk seregnyi kisebb-nagyobb bogarat. Kutyát, macskát, nyulat, rókát, őzet, szarvast, vaddisznót, embert ezúttal nem gázoltunk el, vagy csak nem vettük észre...

Három perc nem sok, és már át is értünk Doborjánba. Az utcanevek, a cégtáblák, az eligazító föliratok mind arról tanúskodtak, hogy a helység hódolni ugyan nem hódol Liszt emlékének és szellemének, viszont igyekeznek a lehető legnagyobb hasznot húzni belőle, kivált a 2011-es emlékévből. Addig tekeregtünk, míg Raiding szélén rá nem bukkantunk a Lisztzentrumra. Távolról, sőt közlelről is inkább gabonasilónak vagy terményraktárnak látszott, és olyannyira eltakarta Liszt szülőházát, hogy attól tartottunk, valahol másutt van. De aztán kiderült, hogy mégis ott rejtőzik. Aki akarta, három és fél euróért megnézhetette a Liszt-központot meg a szülőházát. Beálltunk a kultúrsíló előtti terebélyes parkolóba. Égbe nyúló zászlórudaikon lobogott a 2011-es esztendő burgenlandi Liszt-rendezvényeinek védjegye, amit már ideútból plakátokon is láttunk egynéhányszor: a fekete napszemüveges celebnak, sőt szupersztárnak álcázott Liszt képe, meg a fölirat: »Lisztomania 2011 Burgenland. Franz Liszt – das Genie aus Raiding. BORN TO BE A SUPERSTAR.« Magyarul: »Lisztmánia 2011. Burgenland. Liszt Ferenc, a raidingi géniusz. SZUPERSZTÁRNAK SZÜLETETT.« (Jó ismerősöm mesélte: Liszt bayreuthi sírján osztrák zászlót látott ilyen fölirattal: »Emlékezzünk Burgenland nagy szülöttjére!«)

Leforrázottan oldalagtunk el, a szülőházat is csak kívülről szemléltük meg. »Ejnye, sógor, kendtek ilyen mélyre süllyedtek?«, gondoltuk magunkban. Ez a Liszt-hoz teljességgel méltatlan, fekete napszemüveges, mániás-depressziós szupersztáros, kommersz rongyarázás még a hatodosztály szintjét sem ütötte meg. Ez Kroatischer Minihof-i mezítlábas hetedosztály.

Nem először tapasztaltuk, hogy Ausztriában szőnyeg alá söprik a Burgenland néven ölkébe hullott tartomány történelmének 1920 előtti részét. Lám, fölfeslik a szövedék, kibukik alóla, hogy a sógorék mennyire nem tudnak mit kezdeni »Burgenland nagy szülöttjével«, a »raidingi géniuszsal«. Mielőtt azonban mód nélkül fölháborodnánk azon a posztmodern multikulti hájfejűségen, amelynek Liszt Ferenc is áldozatul esett, idézzük Babits szavait: »Hol a szem, szemével farkasszemet nézni? / Ki meri meglátni, ki meri idézni / az igazi arcát? / Ünnepe vak ünnep, s e máj napoknak / szűk folyosóin a szavak úgy lobognak, / mint az olcsó gyertyák.« Miről árulkodik a fekete napszemüveges »raidingi géniusz«? Sógor uraimék alighanem azért biggyesztették Liszt Ferencre a vakok fekete okulárját, mert nincs ínyükre szembenézni a magyar örökséggel, no meg azért is, hogy »a mindig hű rokonnak«, »szív háborgatójának«, »bánat altatójának« ne kelljen látnia a burgenlandi kultúrvircsaft csököttségét, az osztrákok Trianonnal kapcsolatos tudatzavarát és emlékezetvesztését, a »Vergangenheitsbewältigung« – a történelmi múlt feldolgozásának – igencsak fogyatékos állapotát.

Szó, ami szó, Liszt valamelyest rá is szolgált, hogy szupersztárként idéződjék meg az emléke manapság. A kelleténél is jobban kiszolgálta korának ízlését. Feneketlenül imádta a rivaldafényt, imádott sütkérezni a hízelgésben, imádta, ha a kezét csókolgatják, becses ereklyeként őrizgetik a szivarcsutkáit, vagy térden állva könyö-

rögnek egy-egy hajfürtjéért. Ha jótékonykodott, mindig gondoskodott róla, akár csak a mai szupersztárok, hogy bőkezűségének széles körben híre menjen. Magyarán nem is volt az talán igazi jótékonyság, hanem csupán üzleti befektetés a saját népszerűségébe.

Gyakran kényszerült rá, hogy nagyúri társaságok vendégeként a zongorajátékával fizessen az ebédért vagy a vacsoráért. Ha »e máj napoknak szűk folyosóin« történetesen meghívják a *Liszt-mánia 2011. Burgenland* nevű, olcsó gyertyákat lobogtató hacacaré önünneplő fogadására, s a díszvacsora elköltése után finoman értésére adják vendéglátói, hogy mit várnak tőle, a »szupersztár« – fekete napszemüvegben vagy anélkül – ünnepélyes léptekkel, széles taglejtésekkel a zongorához megy, egy pazar glisszandóval végigfuttatja ujjait a billentyűkön, majd pedig lecsukva a hangszer födelét, föláll, és e szavakkal távozik: – Így ni, ezzel ki van fizetve a vacsorájuk, uraim! Megyek az enyéimhez Magyarországra, ahol még tudnak jó szívvel, becsületesen ünnepelni. Nemcsak repülőteret, hanem népfürdőt is neveztek el rólam: az angyalföldi Dagályt... – fejezte be történetét Bártfai, majd hozzáfűzte: – Uraim, ürítsük poharunkat a hangok nagy tanárának emlékére!”

– Ma mindenki az én vendégem – lépett az asztalukhoz egy magas, elegáns úr, és levette fekete napszemüvegét. – Megismernek?

ADALÉK A MAGYAROK TERMÉSZETRAJZÁHOZ

Lám, a világ figyelme ismét Magyarország felé fordult – méltán dagadhat a büszkeségtől a patrióta kebel –, hiszen fajtánk teherbírásának és különleges képességeinek két csodás példája vált köztudomásúvá a közelmúltban. Az egyik K. Balogh Pongrácné, a csávolyi éghetetlen asszony, a másik a Vas megyei Meggyeskovácsiból való szivacsnoő, Szamosi Izabella. K. Baloghné, a csávolyi tűzálló asszony forró étolajat iszik, forráspontig hevített vízben, sőt olvasztott ólomban fürdik, izzó vaslemezeken lépked mezítláb, és eközben semmilyen fájdalmat sem érez. Szamosi Izabella már hatéves kora óta naponta negyven liter vizet iszik. Ha kevesebbet iszik, szédül, nyilallást érez a vékonyában, és lónyeringéshez hasonló hangok törnek föl a gyomra mélyéből. Egyébként mindketten makkegészségesek, K. Baloghné nemrég töltötte be a hatvanadikat, Szamosi Izabella is köszöni, jól van, az életkorát azonban nem hajlandó elárulni.

A LEGDEREKABB TÜNDÉR

Mese buta felnőtteknek

Ő Szent Fölsége a trónusán ült, és körülötte ott álltak mind a segítő szellemek, jó tündérek és őrző angyalok; valóságos regiment. És előlépett egy a jótét lelkek közül, és mélyen meghajolt.

– Honnét jössz? – kérdezte Ő Szent Fölsége.

– A Közel-Keletről. Harminc évig dúlt a háború, ömlött a vér, állandó volt a zűrzavar. Én békét szereztem. Hatástalanítottam a föld, a víz és a levegő vegyi és nukleáris szennyeződéseit, és meggyógyítottam az élők lelkét – válaszolta a tündér.

- Mennyi idő alatt tetted ezt? – tudakolta Ő Szent Fölsége.
- Harminc nap alatt – felelte a jótét lélek.
- Miért kellett ehhez ilyen sok idő? – És Ő Szent Fölsége mosolyogva így szólt a körülötte állókhoz: – Ha mi volnánk a Sátán, most megvesszőztetnénk ezt a renyhét. De mint tudjátok, nem mi vagyunk a Sátán.

Mindenki boldogan kacagott; imádták Ő Szent Fölsége pazar humorát.

És jött a másik tündér, meghajolt, és így beszélt:

- Én a tengereket jártam, tornádókat, szökőárasokat és cunámikat csillapítottam, sok száz négyzetkilométernyi olajszőnyeget tüntettem el, hajók tucatját mentettem meg az elmerüléstől, és emberek sokaságát a vízbe fúlástól.

- Mennyi idő alatt cselekedted ezeket? – kérdezte Ő Szent Fölsége.

- Tizenöt nap alatt – felelte a másik tündér.

- Ilyen keveset végeztél ennyi idő alatt? Ej, ej! – A körülállók is rosszállóan csóválták a fejüket.

Jött a harmadik jótét lélek, és azt mondta:

- Én eltüntettem a föld színéről az összes szuper- meg hipermarketet, plázát és bevásárlóközpontot. Megsemmisítettem minden televíziót, riasztókészüléket, biztonsági kamerát és mobiltelefont. Ezenkívül Hajdúböszörményben elcsitítottam egy kaszára-kapára kapott lakodalmas nép civódását. Sokak vérét ontották volna ki, a vőlegényt is megölik, ha be nem avatkozom. Még ugyanaznap este nekiveselkedtem, és a radványi sötét erdőben kivágtam minden fát, a derekukból boroshordót, az ágaikból ölfát csináltam, mindent behordtam Bárczi Benőék majorjába, a fák tövét kiirtottam, a földet fölástam, beültettem szőlővel, s tettem róla, hogy a szőlő meg is érjen, meg is legyen szedve reggelig, a must ki legyen forrva, a bor meg legyen tisztulva, s ott álljon belőle egy kancsó kóstoló Arany János tekintetes úr reggeliző asztalán. És most eljöttem, hogy mindezt megjelentsem néked.

Ő Szent Fölsége megkérdezte tőle:

- Mennyi idő alatt tetted ezeket?

- Egy nap alatt – felelte a harmadik tündér.

- Ennyi idő alatt ugyan többet is végezhetnél volna! – mondta Ő Szent Fölsége. A körülállók egyetértően bólogtak.

És jött a negyedik tündér, kinek dereka versengett a nádszállal, ajkának pirossága lepipálta az érett eper pirosát, orcája kerek, formás, szólása madarak szavánál ékeesebb, minden hajszála aranyból való, de szép szorgalmához semmi sem volt fogható a kerek világon. E szavakra nyílott ajaka:

- Én egy politikus mellé szegődtem. Negyven évig fáradoztam, mire sikerült rábírnom, hogy a nyilvánosság előtt legalább egyszer, életében először és utoljára, igazat szóljon: „Eladtam magam népem szipolyozóinak. Ők juttattak hatalomra, az ő érdekeik szolgálata szabta meg minden lépésemet. Amit csak mondtam és cselekedtem politikai pályámon, az mind-mind hazugság volt, teljes hazugság, és semmi más, mint hazugság.”

Ennek hallatára Ő Szent Fölsége fölkelt trónusáról, levette a maga fejéről a koronát, és a legderekből tündér fejére tette, majd maga mellé ültette és megcsókolta őt, és azt mondta neki:

– Jer ide mellém, segítő szellemek eleje, jó tündérek gyöngye, őrző angyalok díszje, jótét lelkek büszkesége! Hősiesen, mindenkinél többet fáradoztál, és a legnagyobb munkát te végezted!

BŰNBOCSÁNAT KATOLIKUS MÓDRA

Hozzávalók: 1 macska, 1 gyóntatószék, 1 katolikus pap.

Bemegy egy macska a gyóntatószékbe, hátsó lábaira ágaskodik, mellső mancsaival megkapaszkodik az elfüggönyözött rácsban, ami elválasztja a paptól, és töredelmesen meggyónja:

– Atyám, függönyöket téptem szét, bútorok tucátját karmoláztam össze, perzsaszőnyegeken végeztem a dolgom, kerti virágokat tapostam ki az ágyásukból, teniszlabdákat dugdostam el hozzáférhetetlen zugolyokba, pótolhatatlan meissenai porcelánedényeket vertem le, meg nem mondom, hány egeret tettem el láb alól és ettem meg, és merő passzióból elpusztítottam több száz csalóganyt.

– Fölordozlak, fiam – mondja a jószág neme felől tudatlanságban leledző pap (a szóban forgó macska ugyanis nem kandúr, hanem nőstény). – Dorombolj három percig, és minden bűnöd meg van bocsátva!

ITT A BOLHA, HOL A BOLHA

„Ez pedig akkor történt, mikor én kétszázötven éves asszony voltam. Egy közeli faluban élő cimborám elpanaszolta – mesélte a Kutyakaparó csárdában Toporczi, az Agyatlan Akadémikusok Agyonverésére Ajánlkozó Atyafiak szóvivője –, hogy a postahivatalukban dolgozó vénkisasszony, aki ötvenkettedikszere érte már meg a krumplikapálást, minden levelet fölbont és elolvas, és amit így megtud, elpletykálja a barátnőinek. Csakhogy igen körmönfontan intézi a dolgot, lehetetlenség rajta kapni. Olyan ügyesen visszarágasztja a borítékokat, hogy nem marad nyoma. A helyzet egyre tűrhetlenebbé vált, a legféltettebb titkok is napvilágra kerültek, mindenki mindent tudott mindenkiről.

– Megmondom én neked, hogyan leplezheted le a postásnő mesterkedéseit – mondtam neki. – Máris írok neked egy levelet:

»Drága Barátom!

Hozzánk is eljutott a híre, hogy a falutok betegesen kíváncsi postáskisasszonya állandóan fölbontogatja és elolvassa a leveleiteket. Hogy véget vessek ennek a csúf és kártékony szokásnak, levelemben beleteszek egy bolhát.

Maradok húséges cimborád: Toporczi Bence«

Barátom jelenlétében le is zártam a borítékot, *bolhát azonban nem tettem bele.*

És most jön a fogas kérdés. Mit gondolnak, uraim, mi volt a borítékban, mikor megérkezett a cimborámhoz, s ő lassan és óvatosan, ahogy a tűzszerezsek döglött bombát szoktak szétszerelni, kibontotta?

1. Semmi.
 2. Egy bolha.
 3. Bolhapor.
 4. Tüsszentőpor.
 5. Puskapor.
 6. Egy marék Anthrax spóra.
 7. Méregtüskéjével azonnal beléd döfő afrikai skorpió.
 8. A postáskisasszony aktfotója.
 9. Orbán Viktor kampánylevele.
- Aki eltalálja a helyes választ, jogot szerez a következő három kör kifizetésére.”

NEM ÉRJÜK FÖL ÉSSZEL

Egy haszid történet szerint a berdicsevi Lévi Jichak rabbi azt mondta egy alkalommal: – Az emberek szánakoznak, ha valakinek tűz pusztítja el az ingóságait, vagy másként jut ebek harmincadjára a vagyona. De senkiben sem kelt szánakozást, ha valaki bűnt követ el, vagy gonosz szenvedélyek tüze marcangolja a lelkét. Nem érik föl ésszel, hogy olyankor az *ember* megy veszendőbe.

A FÖLTÁMASZTOTT OROSZLÁN

Hol van, hol nincs, hetedhét országon innen van egyszer négy jó barát. Hármójuk nagy tudományú férfiúvá képezi magát: az egyikből biokémikus, a másikkól teológus, a harmadikból régész lesz. De a negyediknek sehogy sincs ínyére az iskolapadok koptatása, ő megmarad józan paraszti ésszel megáldott kétkezi embernek.

A tudós cimborák folyvást azon tanakodnak, mihez kezdjenek a fejüket majd szétfeszítő nagy-nagy tudománnyal. – Hetedhét országon innen bizony nem sokra visszük – mondják –, világot kéne látnunk, elmennünk hetedhét országon túlra, ott próbálnunk szerencsét, hogy egy halom pénzt kereshessünk, és degeszre tömhessük a bugyellárisunkat. – Elhatározzák hát, hogy négyesben vándorútra kelnek, és testvériesen megosztják egymás közt a keresetüket.

Alig haladnak azonban egy kőhajításnyit, a régész – ő köztük a legidősebb – oda-súgja két tanult társának: – Egy faragatlan tuskó is van köztünk. Akárhol keresünk is munkát, nem keltünk jó benyomást ezzel a fajankóval. Nem érdemi meg, hogy megosszuk vele a keresményünket. Kössük hátra a sarkát, és küldjük haza!

A régész így szól a kétkezi cimborához: – Hallod-e, pajtás, te igencsak kirísz közülünk, mert hiányzik belőled a pallérozottság. Búcsúzz el tőlünk, és fordulj vissza! – De a teológus azt mondja: – Nem, barátaim, így nem viselkedhetünk. Mi négyen mindig jó pajtások voltunk, együtt nőttünk föl, maradjunk is együtt. Tarts csak ve-lünk, kedves barátom!

És folytatják útjukat. Addig mendegélnek, míg be nem érnek egy sűrű erdőbe. Egy tisztáson oroszláncsontokba botlanak. Megszólal az egyik nagytudományú vándor: – Hic Rhodus, hic salta! Íme, a remek alkalom, hogy próbára tegyük a tudo-

mányunkat. Egy döglött oroszlán csontjai hevernek előttünk. Rajta, keltsük életre az oroszlánt!

A régész azt mondja: – Én tudom, miként kell elrendezni a csontokat.

A biokémikus meg azt: – Én pedig arról gondoskodom, hogy legyen bőre, szőre, húsa, izma, ina és vére.

– Én meg majd életet lehelek bele – mondja a teológus.

És nekiveselkednek: a régész eligazgatja a csontokat, a biokémikus gondoskodik róla, hogy legyen bőruk, szőrük, húruk, izmuk, inuk és vérük. Mikor a teológus fölfőhászódik, hogy életet leheljen bele, a tanulatlan, ámde józan paraszti ésszel megáldott kétkezi cimborá közbeszól: – Megállj, pajtás, ne tedd! Ez nem kísérleti fehér egér a laboratóriumotokban, hanem oroszlán. Ha életre kelted, mindnyájunkat megöl.

– Értesz is te ehhez! – torkolják le a többiek. – Nem azért tanultunk sok éven át, hogy hagyjuk kárba veszni a tudományunkat!

– Hát jó. De legalább várjatok egy csöppet, amíg fölmászok egy jó magas fára – mondja a pallérozatlan fajankó. – És szaporán fölkapaszkodik a legmagasabb fára.

Ezután a teológus addig mesterkedik, míg életet nem lehel az oroszlánba. Az állat nehézkesen föltápáskodik, bömböl egy retteneteset: – KI MERT ENGEM FÖLTÁMASZTANI? –, majd mancsának egy-egy csapásával üstöllést agyonüti a tudósokat. Kiharap néhány falatot a testükből, de hogy meg is rágja és le is nyelje, ahhoz már nincs gusztusa. Undorodva kiköpködi szájából a régész, a biokémikus meg a teológus húsát, aztán méltóságos lomhasággal kibaktat a meséből.

A faragatlan tuskó meg lemászik a fáról, eltemeti tudós barátainak tetemét, hazamegy a falujába, és addig él, míg meg nem hal.

Vásáry Tamás

„Jó ez a Fecske, icsém, s te Camelt eregetsz a pofámba!”
(Czinke Beretta, a külváros poétája)

*Múzsza, ma sajn' baleset történt, egyedül te segíthetsz:
Nimfabigé letepert, s kiüté pennám a kezemből.
Kurtaeposznyi szöveg kell és márvány-epilógus.
Bár Rákospalotám szigetén csak a port nyelem egyre,
sodrok a nemzetiből. Kösz szép' Te se kölsz a piára.*

Réges-rég, amikor rákmód lépkedtek a tyúkok:
hátrafelé, nem előre; a nők bundában aludtak
nyáron is és restelltek a férfinemen vihorászni,
nudli királyságban, hol a honféltés ügye szent volt,
két táborra szakadt az egész ország, marakodván
egyre a népek azon, hogy a süntronszerűkbe ki üljön.
– Túr bán tíz gombócot eszik, ha leül vacsorázni,
nemzeti herbateát kortyol mellé! A különb ő.
Így szítván a viszály tüzeit fityesz vagabundok,
Ármány népi dohányt tömködtek a makrapipákba.
– Mázsás sámlira állva beszél, mit a törpemagasnok
hurcol utána lihegve; mi sors! Na de Lári Afári...
Széleseben felelének a Lári Afári-Dalárda
szál ibolyát tartó veteránjai, erdei hangon.
Így telt-múlt az idő, de az országnak se királya,
hadvezetője se volt, ravasz ellene összedobolta
gyorsan a szétszéledt kapanyányimonyók-sereget, hogy
nudli királyságot letarolja ezer lovasával.
Dönteni kellett hát, ki az úr: fityesz, vagy a másik
főszer a vész idején is. Előtte szokásszerűen vagy
tíz deka kurva bűdös Pálpusztai sajtadarabot még
szent celofánra helyeztek a vak s hülye lótifutik, hogy
merre az orruk után visz az út, napokig mutogatván
szaglásszák csak a férfiak, és megutálva az éltük,
álljon mind – ki előbb, ki utóbb – be lovas katonának.
Felkerekedtek most pártos daliái e honnak,
megtudakolni, miként szűnhet meg a régi viszály, mert
népszavazás nem volt; a paraszt meg a nője a földre
gondolt és alig értik, mint fordulnak a dolgok
nudli királyságban, hol a soproni Zok fia, Zokfi
nemzeti bölcs, de a vénnek akós hordó a lakása.

Itt a Fityesz-regiment; *odaát* menetelt a Dalárda;
vagy fordítva haladtak az út szélén libasorban,
ükfaterom Matuzsálem-időt ért apja se tudta.
Túr bán lépked az élen – a törpemagasnok utána –,
és spitzcel belerúg bőszen kerekebb kavicsokba.
Rágnia kell valamit, napok óta bagóra se gyújtott:
jó sok C-vitamin pirulát vett így a kezébe,
s ujjaival pöckölte a nyelve alá a bogyókat.
Szedte a lábát Csósz, aki bendőjét taligára
ritka erővel emelte lazán és tolt a kordén.
Hanczúr Tom-feneken feszül és vele mozdul a Gucci!
S jöttek a többiek is, ki-ki görkorival, hogy a lépést
tartani tudja; no lám, a sereghajtó Megatócsni.
Hogy lebegett, amidőn szambázva vezette a népét
Lári Afári! A képzelt partnere perdül előtte.
Közben azért tükrébe tekint, milyen épp frizurája;
Törpipójacáéhoz a hangja s alakja hasonló.
Cucli után sírt pöttöm lény a ruhája zsebében:
Mellényházy lapult odabent, neki biztos e szállás,
és kaja van dosztig, ha kidugja fejét a lakából.
Koptatták a cipők anyagát kicsikét lemaradva:
Butykosi és Züller meg a Tegnapi Hurka fivérek,
kik nagy szarba kerülve pityergő lányra hajznak;
Dévid Aranka tököcs csávó, noha ő az utolsó.
Ő, hányan lemaradtak a hosszú soproni úton;
eltévedtek a rengeteg erdőnek közepében,
nem lelvén a buták meg a sűrűből menekítő,
mondjuk, sárga kanyart –, de a társaik így is elérték
– Zok fia, Zokfi szerint – *a kecót*, nini csak maga volt, úgy
tíz-húsz pilseni mellett épp. Igen, ő hona bölcse.
– Szólni se kell. Tudom én, két rajra szakadva, mi céllal
jöttetek el hozzám, vállalva e séta veszélyit
– – így az öreg – –, miután ide hallatszott a vitátok;
cirka tizenhétszer rókáztam a 'pusztai-szagtól.
Ejh..., aki majdan a süntronszerűbe akar beleülni,
arra nehéz feladat vár; ékesen így bizonyítsa:
állja vitézül e férfi a legdurvább szivatást is.
Messze: a kömpöci és a bekölcei gombfocipályán
túl, a ködös Zuglóban, ahol suta cangabetyárok
roncsolt elmével szalalomoznak a kocsmamanók közt,
élt egyedül, mélán Huba Rózi nevű egerével
Morzsika néni, a századik évéhez közeledve.
Pár hete úgy megszállta a bóbitakór a mamát, hogy
félrebeszél és sok fura dolgot művel azóta;
tegnap Zs. urat is letegezte, az árubeszerzőt.
Kínai orvosok és azután a puhányi kuruzslók

próbálták a saját szereikkel a bajt tovaűzni;
végül a szomszéd táltos is, ámde belátta hamar, hogy
minden elixír és tableta; varázsa: hiába.
Rajta, fiúk! Ez után kitaláljátok, mi következik?
Az nyer majd, aki megszabadítja a mámit a kórtól.
Próbát bárki tehet, de a főmukié a dicsőség;
egynek csak sikerül, neki én is adok valamit most,
íme a koldussonka, mi szelve elég regimentnek:
tömje degeszre magát, ki barátai közt lakomázik.
Már sírok-nevetek, noha még itt álltok előttem,
mert szint' látom, amint dermedtek a rút banya láttán:
Lámia hozzá mérve a legjobb nő a világon.
Honnan kapta nevét a gigászi darab, kötözött hús,
rejtve maradt; az eget fürkészte a soproni bölcs, mert
unta erősen a sok jövevényt meg a szószaporítást,
és sörkészlete is kimerült, nosza útnak ereszté
szépen a már csüggedt daliákat a két vezetővel.
Csósz, aki látófának ütötte sután taligáját,
ült mereven, majd bendőjére terítve behabzsolat
még a szalonna után alig egy táskányi tepertőt.
Hanczúr Tom nem a szoknya alatt keresett menedéket,
párizsiárus lett. Megatócsni beállt katonának.
Mellényházy, szegény: mialatt gazdája lebegve
ment lefelé valamely hegyi úton, a földre bukott, és
észre se vette a többi a durva talajba taposván.
Butykosi és Züller meg a Tegnap Hurka fivérek,
kik nagy szarba kerülve pityergő lányra hajznak:
ó, hova tűntek! Ez arcokat elnyelték a mesék mind?
Dévid Aranka, tőkös csávót Monokon kiherélték.
Társai elvesztése miatt keseregne az ember,
Túr bán és a magára maradt ellenfele mégis
szenteket és a magasságost említve vitáztak,
mert a seregnak elég sonkát felváltva cipelték.
Jó tizenöt napi járóföld-megtétel után, lám
ott kerekeztek a cangabetyárok a kocsmamanók közt,
ám cúgos, kicsi, kurva unalmas hely vala Zugló.
Mint kiderült, akad itt Zs. úr legalább ezeröttszáz,
árubeszerező mind: tudták, hol a mámi lakása;
vándorok így lelték meg végül a Tátika utcát.

*Múzsza, e történetnek a végéhez közeledve
érezem, erőm fogytán, oda, díványomra ledőlök.
Írni muszáj, de mi szűz irkát bámulva nehézkes:
munkám dunyha alatt fejezem be, ezért ne zavarj most.*

Nyílik az ajtó, és azután a szobába belépnek,

„csókolom”, így szólnak halkán, de ki tartja a húst épp, menten elejti; a táp puffanva a földre zuhan, míg ők ketten, ki mocsári lidércet lát, olyanok pont. Morzsika néni a fojtó, áporodott levegőjű zugban, ahol bútorok az ágy, csak az ingatag asztal, görbült testtel a bűzhödött ágyfélén heverészett. Disznófül-zuzalékot majszolt fekvé a néni, és mivel öt foga ép, folyvást pergette a nyálát, közben alig-rágott, pépes kaja is ki-kicsurrant; tiszta mocskok, csupa rágcsálóürülék lepedője. Bő, omegás pólót húzott, amin akkora lyuk volt, mint „Elefánt”, a zenész búrája az egykori képen. – Egy Fecskét, mamikám? – Felocsúdva a döbbenetéből Túr bán kezd kotorászni bagója után a zsebében, hisz cigi mindig volt őnála a vész esetére; Fecskét szipkázott a ’magasnoka is, ki lelécelt. Míg kínálja – vigyorral a képén – ő a banyát, tán azt gondolja, pokolba a tabletták tömegével, lám a vajákos-nép minden tudománya kevés, hát bóbítakór ellen honi szóke dohány a megoldás. – Szar cigi ez, lássuk be: se íze, se illata; most én Kék Teve-hívóként, ím nyújtom a legfinomabbat. Lári Afári se rest, neki több is volt dobozában, ám mami rájuk sem hederít: kik ezek, mit akarnak, tömte az ujjáival szájába a nyers reszeléket. Csügged a két vándor, lassan leeresztik a karjuk, és csak néznek a semmibe, messze az ablakokon túl, bár az üvegre a sok piszok úgy száradt, hogy a napfény is nehezen hatol ebbe az árnyékülte szobába. Kis szünetet kén’ tartani? Már bólintanak erre, hogy ki a jobb, kiderül, ki bizony, lakomának utána; most, ami ritka: kezet ráznak; soha ekkora béke nem volt még, amióta csak ember időz a világon. Hoppsza, elő ama sonkával, mi elég regimentnek, adjon erőt ez a testnek, a szellemet is gyarapítva, kétféle kell csak vágni: a kés meg az asztal adott, de jaj, hova lett, hova tűnt, amit ők felváltva cipeltek? Kezdi keresni a két jövevény a dobozka-szobában egyre dühösben a húst, feldöntik a bútorokat mind, még a sarokba; utána benéznek a szőnyeg alá is. Semmi. A föld nem nyelte magába: a több emelet közt csak hajszálrepedés, ami által a víz leszivárog; hát hova lett, hova tűnt, amit ők felváltva cipeltek? Mind ez idáig csak hallgatta a sok pufogást, mert Morzsika néni a tál zuzalékra figyelt; hanem ekkor károg a vén szárnyas, meg is állnak a bőszi daliák most.

– Kurtát szívok, öcsök. Be a zsebbe az ócska bagóval!
Így rátörni szegény asszonyra! Romokban e zárka:
forgósziel, a talaj rengése okozna ilyen kárt,
mégse haragszom rátok ezért: kupi volt a lakásban...
Most eltolja magától messze a jénait és más,
lány hangon folytatja, felülve a mámi, beszédét.
– Pár hete sajj a fejem; fura gondolatok sokasodtak,
és agyamat köd lepte be, olykor félrebeszéltem.
Gyűltek a népek, mind kúrálni a ritka szerekkel,
mégis a baj *most* szűnik: alábbhagy a görcs koponyámban.
Mert fali tükrömből szemlélem a benti világot,
láttam, amint nagy sonka zuhan, majd landol a földön,
jókora port felve amott, a küszöb közelében.
Résznyire hagyátok csak nyitva bejárati ajtóm,
mégis a kandi fejecske befért; szimatolja a prédát
Saller Miksa, a sarki csöves lüke mopszli szukája.
Ismerem őket. A bácsi talán két évvel idősebb
nálam; a szörnyű koldussors közepette e jószág
tart ki csupán mellette, ha éh is az eb vacsorája.
Míg hülyeségekkel tömtétek – – amúgy teli – – búrám,
megragadá a fogával a nála nagyobb, kötözött húst,
és vonszolja az ajtón túlra; farával utat nyit
Saller Miksa, a sarki csöves lüke mopszli szukája.
Néztem, amíg lehetett, ujjongva a lelkem eredt már
könnyen utána, követve latort, míg végzi e munkát;
közben a kedvem is újult és továtúnt a betegség.
Látom, az arcotokon kusza érzések sokasága
rendezi át a vonásaitok; jólesne talán egy
csésze erős kávé. Szivar és cigi mennyei mellé.

(Epilógus)

Végeztem, Múzsám. Vidd hírül a pesti fiaknak:
így mulatott 'Palotán, bikakedvek közt laza társuk.
Jó szándék vezetett, noha főm csóválom. Erednek
és mélyülnek a homlokomon fura, gond-kusza ráncok.
Játsszani támadt kedv. Mi az árkusokon: szüleménye
elmém nyugta okán, már-már nemesebben a szívnek.
Mennyi celeb s kotorékember! Suta lúzer a költő.
Újabb harc idején a szobámban elalszik a Múzsza.

ONAGY ZOLTÁN

Ggrádéi hajnalok Zalánnaal

ÖTVEN ÉS HATVAN KÖZT

Zalán Tibor hatvan éves 2014. augusztus 27-én. Költő, író, drámaíró, dalszövegíró, pedagógus, dramaturg. Legújabb kötetei: Fáradt Kadenciák (vers, 2012); Holdfénytől megvakult kutya; (vers, 2013); Papírváros (letarolva, három, regény, 2013). Arctalan nemzedék (esszék, kritikák). Az életinterjú-részlet a pálya hozzánk legközelebbi szakaszáról kérdezi a Zalánt, a műfaji sokszínűségéről és arról, „hogyan válik el, szálazódik szét a legenda és a valóság?”

'04-'14. – „REGÉNYEK”, „MESÉK”, „ESSZÉK”, „DALOK” „DRÁMÁK”

Könnyen, szinte irigylésre méltó könnyedén közlekedsz a költészet valamennyi testvérpályáján. A politika ezt nevezné egészpályás letámadásnak. Az élet bizonyos események, történések nem férnek el a költészet címszó alatt. Ezt a kor hozta, nyilván. A lányaid születésével kidugta fejét HI-SZEN, a guruló madár. A következő években még két Bongóc mesekönyv. De nem csak, jut eszembe, hanem a szemed továbbra is rajta tartod a mesefelhozatalon, hiszen hosszú éveken át meserecenziókat írsz az Új Könyvpiacnak, ismerőseim nagy része útmutatásaid alapján választanak könyvet aktuális kisgyerekeiknek.

A lányaim születésével megváltozott a viszonyom a gyermekköltészethez. Addig nem nagyon érdekelt, ami érthető is, fiatal voltam, nagy dolgok izgattak, nem kis szöszögések, ritmikai játékok, a világot akartam megváltani, nem kis csúszómászóknak gügyögni a versekben. A sors úgy hozta, hogy sokat kellett törődnöm – hála istennek és köszönet ezért, így visszanezve – a két lányommal. Feleségem üzletkötő, sokat utazott, gyakran volt távol a családtól, így az esti mesélések rendre nekem jutottak. Meséltem is Sárának és Juditnak derekasan, kivégeztük az összes Grimmet, az összes Andersent, az összes Haufot, az összes Benedek Eleket, a hetvenhét és az összes magyar népmesét... Kivégeztünk mindent, amit kivégezni tudtunk, és akkor felmerült a két lányban, hogy én találjak ki új mesét számukra, ráadásul folytatásos mesét, hiszen azért vagyok író. Nagyot sóhajtottam, és beleálltam, estéről estére saját meséket találtam ki a szórakoztatásukra egy molnárról és a szamaráról. Ezek a mesék sohasem jelentek meg nyomtatásban, ezeket a meséket nem írtam le és nem is fogom, úgy gondolom, ezek annyira az övéké voltak, hogy a legtisztább, ha ők őrzik meg a lelkükben a régi kis ostobácska történeteket, amelyeken annyit nevtünk elalvás előtt a gyerekszobában. Judit talán meg sem volt még, amikor egy szigliheti kéthetes tartózkodásom alatt megírtam a HI-SZEN, a guruló madarat. Sárának az volt a kérése, hogy olyan állatkáról írjak neki mesét, amelyről még soha senki sem írt ezen a világon. Kitaláltam tehát egy nemlétező állatkát, a guruló madarat. Nincs szárnya, nem tud repülni, tolla is csak egyetlen van, viszont nagyon okos(kodó, mint minden kisgyerek, és több millió éves madár bébi), aki a jégpacsirta dalán fel tud emelkedni a magasba, és le tud esni onnan, amikor a pacsirta megsértődik – örökké vitatkoznak – és elhallgat. Pikareszk szerkezetre

ültettem rá tehát az egyes meséket, így a laza szerkezet ellenére mégiscsak regénynek tűnik a munka. A könyv beütött, játszották színházban, négy rádiójáték-változata volt, több kiadást megért. Aztán, a mások meséi olvasásakor, rádöbbsentem valami végtelen igazságtalanságra. A mesékben a hősök szinte kivétel nélkül mindig hímneműek, fiúk, királyfiak vagy kondáslegények, a lányoknak – herceg- és királykisasszonyoknak – pedig rendre csak passzív szerep jut, mulyák és gyámoltalanok. Nekem meg volt két lányom, okos, ügyes, talpraesett, tettere kész! Elhatároztam, hogy igazságot szolgáltatok nekik. Hozzáfogtam tehát a Királylányok könyvéhez, amely egy király negyven talpraesett lányáról szól, ők az igazi aktív hősei az egyes meséknek, harcolnak, vívnak, lovagolnak, megmentik a pipogya királyfikát, bamba kondáslegényeket a sárkányoktól, boszorkányoktól, olykor önmaguktól. Ez a könyv is több kiadást megért, aminek szintén örülni tudtam. Aztán egy komolyabb témával kísérleteztem, nagyobbaknak szánva a könyvet. A Kaland a nagy Családerdőben történet eredetileg hangjátéknak készült, el is hangzott a rádióban, később írtam át mesekönyvvé – ami régi gyakorlat volt nálam, a mesekönyveimet is gyakran írtam át hangjátékokká –, és egy irodalmunkban ritka problémát próbáltam meg benne félig mesés, félig reális környezetbe helyezve feldolgozni. Ez pedig a gyermekotthonos gyerekek élete, szeretethiánya, családhiánya, élethiánya... Szomorú könyv, de szép és biztató a vége. Hazudni nem tudtam, de kétségbeesésben sem hagyhattam a gyerekeket. Kiadtam még egy gyerekvers-kötetet Mi kerül a vászonra címmel, szépen elfogyott. Ja, és még megjelent és listákat vezetett – meglepetésemre és őszinte meglegedettségemre – A rettentő görög vitéz című gyermekdarabom könyvváltozata; az előadást még ma is játsszák a Stúdió K színházban. Úgy hittem, már soha nem térek vissza a gyermekversekhez. Hamarosan azonban unokával örvendeztet meg a nagyobbik lányom, tehát ismét lesz kinek írnom a gyerekverseket, és ahogy ismerem magam, nem adom alább egy vastag kötetnél.

Ami a gyermekkönyv-kritikákat illeti, nagy-nagy lelkesedéssel és szívvel írtam őket a Könyvvilágnak – Új Könyvpiac akkor még nem volt –, Zentai Péter, a lap akkori főszerkesztője, ma a magyar könyvesek mindenható mindenese, beszélt rá, hogy vállaljam el. A gyermekkönyvekkel nem nagyon szerettem akkor (sem) foglalkozni, komolytalannak tartották az efféle foglalkozást, gyermekíró, meg a gyermekkönyvekről való beszédet is; én meg éppenséggel fontosnak tartottam. Megvallom, nagyon szerettem csinálni ezt a melót. Nem is kritikák voltak a kis írások, inkább kedvcsinálók a könyvek megvásárlásához, elolvasásához. Nagyon erős és jó volt a gyermekkönyv-felhozatal abban az időben is, öröm volt szemezni a sokféle meglepetéskönyv közül. Tudok róla, hogy nagyon sokan olvasták a rovatomat – minden lapszámomban kaptam két egész oldalt, tehát négy-öt könyvet vehettem egy-egy alkalommal göröcső alá –, ez az elismerésen kívül azt is jelentette, hogy fontos szerepet vállalt a kultúra gyermekek felé közvetítésében.

Talán nem illetlenség itt egy közbevetőleges kérdéssel megtűzni a meséket. Az irodalmár ihletett állapotában ír mesét. Általában a gyerekeinek. Nem tudok róla, hogy óvónők gyerekverseket írnának, azt viszont igen, hogy szinte valamennyi Nyugat-klasszikus igen. Masszív, erős, kötelező érvényű család nélkül nem csak érvényes irodalom, de általában semmi nem születik. Te, akik züllött, kocsmás, nőfaló hírrel fejed körül, a legenda szerint végigszántod Magyarországot, (ami természetesen nem árt ismertségnek, a könyvel-

testvérpálya, ráadásul sokkal kényesebb és veszélyesebb, mert itt a legkönnyebb ellenségekre szert tenni. Író-barátaink ugyanis elvárnák, el is várják, hogy műviük legyen az egy-szeri csoda. Évekig parádés esszé-kritikákat írsz (ez a Szivárvány ideje, vagy máskor és máshová is?), aztán vége. Létezik alapos ideológiai megfontolás, vagy csak belefáradtál, eluntad, vagy nem olvasol kortársakat?

Erre a sokféle kérdésre, természetesen, sokféle válasz létezik. De lássuk előbb, miről is beszélünk. A Kortárshoz kerülésem időszakában nagyon sok kritikát, esszét írtam, mégpedig két helyre: a Szombathelyen megjelenő, Pete György szerkesztette Életünkbe, illetve az Élet és Irodalomba. Előzőben elsősorban nyugati, illetve határon túli könyvekről írtam – legtöbbször recenziós méretekben – kritikákat, amelyek, a könyvek Magyarországon nagyrészt beszerezhetetlenségük okán, egyben könyvismertetések is voltak. Az ÉS-ben pedig rendszeresen akár egész kolumnás írásokat is eleresztettem azokról a könyvekről, amelyek érdekeltek, vagy amelyek éppen érdekelték a szerkesztőséget. Nem tartottam mellékvágánynak a kritikaírást, ellenkezőleg, az agy pengézésének tartottam egy másik aggyal, avagy másik agyakkal. Nagyon kemény dolgokat is képes voltam leírni és kijelenteni, és akkor eszembe sem jutott, ahogy szerkesztés közben sem soha, hogy mennyi haragost, ellenséget gyűjtök össze magam ellen, mennyi lefojtott gyűlöletet szabadítok/szabadíthatok fel akaratlanul az őszinteségemmel. A legtöbb író valóban úgy gondolja, hogy ha írnak róluk, csak a dicséret hangja illeti meg őket. A kritikaírásban nem ismertem barátot, ahogy nem ismertem ellenséget sem. Vezetett az olvasatom, az a műveltség, amennyit akkorára megszereztem magamnak, vezettek az intuícióim, és vezetett a nyelv, mert ezeket az írásokat szerettem tisztességes emberi nyelven megírni. Az Életünkben azért hagytam abba a kritikaírást, mert a nyugati könyvek – a határon túliakkal egyetemben – a rendszerváltozás után már szabadon jutottak be az országba, tehát mindenki hozzá juthatott az őt érdeklő alkotáshoz – nem volt szükség az én közvetitésemre. Az ÉS-ben is változtak a szerkesztők, másfajta kritikai hangot, más megközelítéseket várt az új kritika-szerkesztő a „bedolgozóitól”, nekem meg nem volt kedvem belemenni abba a tiltóli játékba, hogy mit engedhetek meg magamnak kritikusként és mit nem, milyen hangon szólalhat meg a kritika és hogyan nem – ráadásul, kicsit bele is fáradtam akkorra a szinte heti penzumként felvállalt kritikaírásba. Az is lehet, a döntésemben, hogy abbahagyom a napi kritikai csuklógyakorlatozást, az is belejátszott, hogy egyre kevesebb könyv érdekel az egyre gazdagabb könyv-felhozatalból, sok minden elvonja a figyelmemet az irodalom arányainak a méregetésétől, hiszen, a kritika feladata sok egyéb mellett az lenne, hogy elhelyezze az egyes műveket a könyvtermés egészében, vagy, legalábbis a fontosabb mozgások közé helyezze azokat.

A bombaesszé az Arctalan nemzedék, 1979-ben szerintem. Érdekes, hogy ilyen korán kiszúrod, és hályogkovács módján műtöd szét a mindenkori generációs feszültségeket. A szakma sikoltozik, hogy előbb bizonyítani és teremteni kellene fiatal elvtársak, csak aztán beállni a kondér élé! Fura dolog ez, az öregek, a helyzetbe kerülő öregek mindig ugyanaz a banda, és ha ugyanaz a banda, ugyanazzal a kétségbeesett erőfeszítéssel kapaszkodik szerzett-öröklött sarzsijához, mint a zupás őrmester, aki elvárja, hogy vigyázzállásban

jelentsen neki kiskocsmá pincére, és amióta írott irodalom létezik, ugyanazokat a feszültségeket generálják. Megváltoztatható ez? Úgy tűnik, nemigen.

Az Arctalan nemzedék című esszé valóban egy hályogkovács műve volt. Nem elméleti vagy etikai megfontolásból fogtam hozzá a megírásához, hanem egy véletlen és egy felajánlás miatt. A Hungária kávéház forgójában összeakadtam a már emlegetett Pete György főszerkesztővel, aki azt kérdezte, min dolgozom éppen. Munkanélküli, kötet nélküli, pénzzel nem, csak illúziókkal rendelkező fiatal költő voltam éppen. Esszét írok, mondtam, némiképp kényeskedve, bár azt sem tudtam abban az időben még, eszik-e vagy isszák az esszét. Mi a címe, kérdezte. Arctalan nemzedék, vágtam rá, és ez egészen jól hangzott. (Ezt a szókapcsolatot az ÉS akkori főszerkesztője, Jovánovics Miklós használta az Írószövetségben egy FIJAK-ülés meghívott előadójaként, valami olyasmit mondott, hogy számára a Pardi Annát követő nemzedék (és itt Pardi Annát szemléltetőeszközként tréfásan a hóna alá kapta) számára arctalan. Innen jött az ötlet. A főszerkesztő borongósan fürkészte az arcomat, nem volt eldönthető, meg akar-e hívni egy sörre, vagy elhajt az útjából. Hány oldal lesz, kérdezte, és csak később jutott eszembe, hogy ennek a kérdésnek abszolút nincs értelme, hiszen honnan tudhatná az ember, ha egy esszé írásába belefog, hogy hány oldal lesz végül is a munka. Huszonhét, válaszoltam tettetett nyugalommal, és ma sem tudom, miért a huszonhét jutott az eszembe. És miről fog szólni az az esszé, kérdezte. Nemzedékem problémáit akarom alaposan körüljárni benne. Megvettem, mondta, és faképnél hagyott. Rohantam haza a leendő feleségem albérletébe, meztelenre vetkeztem a rettenetes nyárban a kis panelkohóban, behúztam az ányégyest a piros-fekete japán írógéphez, és felírtam a lap tetejére: Arctalan nemzedék. Így maradt ez vagy két napig. Addig csak gondolkodtam, esszéket olvastam (mégis tudnom kellett, hogyan kell esszét írni), a szerkezeten töprengtem, a szövegbe belekerülhető anyagot válogattam. Aztán Wittgenstein számozási módszerét választva, nekiláttam a kiosztásnak. Kapott mindenki. Kaptak a könyvkiadók, a folyóiratok, az irodalompolitika, kapott az akkor még működő KISZ-KB is, de azt a részt kihúzták végül a megjelenő verzióból a megkérdésem és a beleegyezésem kivül, kapott a nemzedékem, kapott a múlt, kapott a jelen, kapott a jövő – magyarán, mindenkit lekaptam a tíz körméről. Nagy botrány kerekedett belőle, hatására az ÉS is elindított egy fiatal írók-vitát, az Életünk is közölt vitairásokat az Arctalanhoz beérkezett hozzászólásokból, forrongani kezdett a fiatal irodalom körül az irodalmi közeg. Gondolta a fene, mondhattam volna, de igyekeztem komoly maradni, és úgy viselkedni, mint aki egy komoly és – másoknak – fontosnak feltűnő esszét volt képes írni. Persze, azóta sem változott semmi. Pontosabban, persze, azóta minden megváltozott, és minden szinte az ellenkezőjébe fordult át. De ami nem tud változni, azt száz Arctalan nemzedék-esszé sem változtatja meg. Az irodalom nagy részét most is a közép-szer uralja pénz- és hatalmi-összefonódási szinten, a nemzedékek ma sem értik, csak utálják egymást, a folyóiratokban és kiadókban ma is nagy számban ülnek kedveskék és szeretők és hozzá nem értő nagyképű bölcsészek (s még jó, ha bölcsészek), akik, szerencsére, ma már nem élet-halál urai, mint 1979-ben, az esszé megjelenése idején. Mondanám, minden megváltozott, de az emberek nem változnak meg, tehát, gyakorlatilag semmi sem változik. Amúgy, ma már nem lehetne egy ilyen esszével akkora botrányt kavarni, amekkorát az Arctalan nemzedék kiobbantott a

maga korában. Ma már semmivel sem lehet jószerével botrányt kirobbantani. Ilyen értelemben szerencsém volt. Egy ország (irodalma és olvasóközönsége) olvasta és vitatta a szöveget, és hetek alatt híresebbé, vagy hírhedtebbé váltam, mintha kiadtam volna tíz zseniális verseskötetet. De ez már egy másik nóta, ezt most ne daloljuk el!

Az esszék nem túl hosszú sora amerikai körutad útikönyvével kezdődik. Az Új Forrásban közlöd sorozatban, annyira más, annyira különbözik valamennyi korábban olvasott beszámolómnál, néhol olyan keményen aláversz az amerikai magyaroknak, hogy kiemelt érdeklődéssel vártam minden hónapban, azután kötetként, bármilyen furcsa, nem találkoztam vele, pedig az az évtized még a könyvgyűjtések időszaka, mindent megvettem, jutott is rá. A „munkapad-esszét”, ha nem tévedek, nemigen követi „élet-esszé”, az irodalom térképén maradsz az Elfogult írásokkal, a Sziveri-kötettel, és nem tudom, van-e még.

Amerikába – csak a Szivárványnak köszönhetően – háromszor jutottam el. Természetesen az első utam volt a meghatározó, az utána következő kettő már csak az érzékekben történő finomítások, a látványok értelmezésében szükséges elmozdulások, és a közben itthon is elindult változások, a kezdetleges elamerikanizálódások miatt inkább emlékkorrigáló, semmint felfedező jellegűek voltak. Nem emlékszem pontosan, mikor jutottam ki először Amerikába, de az bizonyos, hogy a rendszerváltozás első éveiben lehetett. Amikor még nem látszott itthon, ami bekövetkezik majd, és még élénken él az emlékekben, idegekben, de tulajdonképpen az aktuális jelenben is, a múlt. Amerika egy másik bolygó volt számomra. Ami legelőbb feltűnt benne, az a tágasság, a végtelenség érzete, ami elfogja az embert, ha ott van. Többször jártam a Szovjetunióban, amelyik szintén hatalmas birodalom volt, de soha nem fogott el ahhoz hasonló érzés, mint amikor Amerikában beszívtam az első nagy szabad levegőket. Mindent máshogy csináltak, ahogy akkoriban csináltuk mi, úgy, ahogyan csináljuk ma már mi is, jól-rosszul leutánozva őket. Imádtam, hogy minden – akkor úgy láttam, ma már tudom, hogy rosszul – az emberért van, aki ott él vagy ott vesztegel, a benzin olyan olcsó volt, hogy fillérékért autózhattam föl Mócsi Feri egyik furgonjával Chicagóból Montreálba, ahol az egyetemen előadást tarthattam, onnan Torontóba, Kemenes Géfin úszómedencés rancsára, lemehettem Floridába, felugorhattam Syracuse-ból (ott lakott ez idő tájt Pelczér István barátom, aki beszállásolta a velem érkező családomat is) a Niagarához – szóval, faltam a kilométereket, és ha több időm lett volna, akkor szabadabban is megpróbáltam volna mozogni, akár Kerouac hősei. Hatalmas bevásárló-centrumokban bolyongtam naphosszat, ma persze már be sem lépek az itthoni megastore-okba, mert hányok tőlük és a plázacicáktól, ott más volt lenni akkor, akkor lenni ott, aki oda bement, az vásárolni ment be, és talált mindent egy helyen szögtől a muffinig, nem magamutogatni, nem a magányát mutogatni márkás rucikban. A napló-könyv megírására Tóth László költő-szerkesztő vett rá, aki akkor még az Új Forrásnál dolgozott, és tíz részletben le is hozta a följegyzéseimet, mielőtt az Új Forrás kiadta volna könyvformában. Hogy alávágtam volna benne a kinti magyaroknak? Azt hiszem, nem tettem ilyet. Sőt, biztos vagyok benne, hogy nem. Objektív képet akartam megrajzolni róluk, a gondjaikról és az örömeikről, a nagyszerűségükről és a kicsinyességeikről, a magyarságtudatuk élénkségéről és annak helyenkénti eltör-

zulásáról. Egyszerűen csak szakítottam azzal a hagyománnyal, amelyek a nyugati utakon szerzett benyomásaikat rögzítő naplórókat jellemezte ez idő tájt. Kint elfogadták az emigránsok támogatását, vendégszeretetét, pénzét és jóltartását (sőt, el is várták tőlük), együtt énekeltek és könnyeztek meg velük a Kossuth-nótát, zengték a Himnuszt, együtt szidták az itthoni rendszert, gyilkosozták le Kádárt, hogy azután hazatérve, bele-vissza a nagy szocializmusba, mindezt elfelejtsek, szeren-

csétlen, gyökértelen, életképtelen, hazátlan lényeknek ábrázolták naplójukban a nyugati magyarságot, elhatárolták magukat tőlük, mi több, a szemükbe röhögtek. Én azt írtam meg, amit láttam, tapasztaltam, átéltem, olyannak ábrázoltam az embereket, amilyeneknek megismertem őket, sem jobbakkak, sem rosszabbakkak. Azaz, fölmutattam, hogy nem voltak ők sem rosszabbak, sem jobbak, mint mi, csak mások. A kétszívűség (Kabdebó Tamás szótalálmánya) állapotában leledzettek. Volt egy hazájuk, amelyet elhagytak, emlék és nosztalgia és visszavágyódás maradt meg belőle számukra, és volt egy másik, befogadó hazájuk, amelyik eltartotta, megbecsülte, és jól tartotta őket. Ezt a kétszívűséget, ennek a kétszívűségnek az ellentmondásait próbáltam minél finomabb kontúrokkal felvázolni a munkapadjaimon – ahogy hívtam a naplómát.

Huzella Péter és a dalszöveg-kaland. Szeretem, ismerem is helyel-közzel ezeket a csendes, szép, helymeghatározó dalokat, láttam élőben, az esztergomi várban, hallottam cd-ről is, mégis az az érzésem, hogy miközben te bármilyen műfajban indítasz ostromot, már az első lövésekkel átütöd a várfalat, ez esetben a vár áll, nem kőhalom. Mi volt az eredendő terv a közös munkával?

Huzella Péter, a remek zenész és énekes azzal keresett meg immár több, mint két évtizeddel ezelőtt, hogy a Kaláka frontembersége után szólókarrierbe akar kezdeni, és arra gondolt, hogy velem dolgozna, az én szövegeimre írná rá a zenéit. Előbb szabadkoztam, hiszen nem érttem a dalszöveg-írásához, de Huzella nem is igazán dalszövegeket akart tőlem, hanem költői szövegeket, amelyeket el lehet énekelni – tehát, valahol félúton lenni a Kaláka versmegzenésítő gyakorlata és a Cseh Tamás – Bereményi páros nagyon is hétköznapi történetmesélése között. Az volt a tervünk, hogy életképeket villantunk fel a mindennapjainkból, amelyek nem igazán jelentős mozzanatok, de azzá tehetők egy életre, életpillanatra rávetítve. Megjelentettünk egy kazettát, majd két dvd-t, a közönség nagyon szerette a Huzella-koncerteket a Kolibri Pincében, majd az Óbudai Művelődési Központban. Egyszer még a Petőfi Csarnokban is tartott egy nagy koncertet, vendégzenészekkel, jelentős közönségsikerrel, a dalainkból. Azonban, az idő mintha kiforogni látszana a magányos gitáros figurája alól, a pódium-művészetnek mindenféle más formája bukkan fel a slam poetrytől a rúdcúszkálós-sikoltozós versdeklamációkig, s mintha fogyatkozni látszanék, főleg a fiatalabb generációkban, az igény arra a fajta színpadi jelenlétre, amit Huzella képvisel az egy szál gitárjával és a dalainkkal. Nem politizálunk, nem káromkodunk, nem faszozunk-pinázunk a szövegekben, a történések nem véresek, nem akarunk cool dalokat a közönség elé hányni, egyszerűen csak arról énekel az előadó, ami számára fontos, ami számadra fontos lehet, ami sokunk számára lehet fontos. Nem falakat ledönteni akartunk, ellenkezőleg, építeni valami olyat, ami még eddig nem volt, legalábbis a zene világában. Nem rólam szólt-szól a vállalkozás, hanem egy remek zenészről, aki évtizedekig a Kaláka frontembere volt, és volt ahhoz bátorsága, hogy feladja a biztos, „nyugdíjas zümmögést” a fesztiválokon, önállósodjék, és vágjon neki egyedül a világnak. Most egy kiváló basszusgitárossal-harmonikással-bőgőssel, Huszár Mihállal állt össze, és nagyon jól szólnak ebben az új hangszerelésben a régi dalok is. Nagy baj, hogy nincs menedzsere, tehát nincs menedzselve a zenészi mozgása. Ennek ellenére én nagyon bízom benne, hogy ebben az új, zavaros világformációban is megtalálja a helyét Huzella, és megtalálják helyüket a dalok. A tapasztalat az, csak el kell jutniuk a közönségig, aki egyszer végighallgat egy Huzella-koncertet, meghallgatja a legutolsó dvd-énket, melynek A konszolidáció nemzedéke a címe, vissza fog térni ehhez a zenéhez valahányszor lehetősége nyílik rá. Balladák ezek, jószerével balladák, amiket mi csinálunk, ilyen-mivel nem nagyon foglalkoznak más zenészek, zenekarok. És igyekszem a szövegek megírásakor nem elfelejteni, hogy költő vagyok, még akkor sem, ha nem feltétlenül lírai ömlengéseket akarunk fölvenni a színpadra.

Egyezzünk ki abban, a kérdés elején, hogy a vers nem recenzio, a mese nem kritika, az esszé nem regény. Az ember mindegyikbe másképpen ül. Gondold csak el, a költő véletlenül leül a regényhez, versre készül, de a versnek sosincs vége, csak nyomja, nyomja. A harmincadik reggelen milyen képet vág a költő? Komolyra véve. A regény paraméterei annyira különböznek mindentől, és munka közben olyan sok a csapda, hogy az erre szakosodott irodalmár is nehezen küzd meg vele. Hogyan jön be a műfajok közé a legmunkásabb, legnehezebb? Azt mondod egy délutánon, mindent kipróbáltam, miért ne írhatnék regényt?

Hogy hogyan kerültem a regény közelébe, azt már annyiszor elmeséltem különféle interjúkban, hogy lassan szégyellem miatta magamat, de elmondom neked is, talán csak azért, mert kétszer ugyanis soha nem tudom elmondani ugyanazt a történetet ugyanúgy. Már Pesten vesztegeltem, amikor megkeresett Darvasi Laci és Csuha Pista, akkor a Harmadkort szerkesztették Szegeden az egyetemen, hogy interjút csináljanak velem. Beszéltünk erről-arról, amint épp szánkra jött. Utolsó kérdésük az volt, hogy min dolgozom. Ez a kérdés valahány nyilatkozatnál zavarba hozott. Mert ha azt mondom, verset írok, csak rám legyintenek. Verset bármikor és bármire lehet írni, villamoson vagy a Margitsziget fái alatt, papírra, cigarettapapírra, vécepapírra... Ez nem munka, tartja a közhiedelem még az irodalomban is, azon nem dolgozni kell, azt csak meg kell írni. Regényt írok, vágtam ki magamat, mert az mégiscsak olyan munkaszerű, gondoltam, amelyik sokáig eltart, azon dolgozni lehet, azt nem csak megírni kell. Mi lesz a címe, érdeklődött a két fiatal író-kritikus, én pedig gondolkodás nélkül rávágtam, hogy Papírváros. Ezzel el is intéződött a dolog, és el is felejtkeztem az egésztől. De nem felejtkezett el a szakma, mert akkor még volt ilyen is. Valahány elkövetkező interjú visszatérő kérdése lett a Papírváros, én pedig körülbelül egy évtizedig hazudtam, hogy írom, szerkesztem, rajta vagyok, átformálok... Persze, egy sort le nem írtam belőle. Azután eljött az idő, amikor nem lehetett tovább húzni-halasztani a dolgot, hozzákezdtem a regényhez, és írtam egy fejezetet. Nem csak arról nem volt fogalmam, hogy mi lesz a vége, de arról sem, hogy mi az eleje. Az első Papírváros-fejezetet a Jelenkor közölte, Csuha Pista akkor már szerkesztő volt ott – hogy az idő múlását kellően érzékeltessem –, dohogott ugyan a szöveg fölött, de helyet adott neki. Megnyugodtam, sokáig nem is foglalkoztam a folytatással. Majd elkövetkezett egy Puerto Rico-i két hetes veszteglés Ferdinandy Gyurka rancsán, ahol ittam a Cuba Livréket, barangoltunk Gyurkával és Flojóval, a kisfiukkal az utcákon. Szieszta idején az író elvonult szép kubai feleségével a hálószobájukba, a kis Gyuri, akit én hívtam Flojónak természetes lazasága miatt, a szobájában játszadozott a játékaival, én pedig magányosan heverésztem egy üveg rum társaságában, a szobámban. Unalmamban megírtam hát a Papírváros második részét. A Kortárs folyóirat az év prózai közlésének minősítette, és Kortárs-díjra ítélte. Ez meghozta a kedvemet a munkához, attól kezdve folyamatosan írtam a Papírvárost, végül is kész lettem vele. Pontosabban, kifogyott a municióm, befejeztem a könyvet. De nem a művet. Amikor ugyanis újraolvastam a regényt, két dolgot nem tudtam megfejtetni benne, noha én írtam. Ki a hősöm, és mit takar maga a Papírváros, mit címként, mit metaforaként, mit jelenséggént. Sebj, gondoltam, akkor folytatni kell, be is jelentettem a könyv megjelenése idején, hogy ötkötetes ciklust írok, gondolván, hogy ötkötetnyi anyagból csak kiderül majd számomra is, hogy ki a hősöm, és mit jelent a Papírváros. A következő könyvhétre már meghírdették a második részét, persze, nem írtam az eltelő egy év alatt egyetlen sort sem, így újabb tíz évet kellett várni a megjelenésre, csakúgy, mint a harmadik részre, amely újabb tíz évig készült – pontosabban nem készült. De tavaly ősszel, mindenféle fesztiválok, vásárok és felhajtások közötti szünetben felcsempészte magát a könyvesboltok polcaira. Aki keresi, az meg is találja.

Ez a lassan épülő-készülő furcsa című regény, a Papírváros. A kezdetektől kiemelt figyelemmel olvasom költők prózáját, abból csak tanul az ember, Ágh István önéletrajzi kö-

tetei különösen érvényes, bármikor leveszem a polcról, ahogy Oravecz Imre prózáját. Mindháromtoknál felismerhető nyomaiban a költő hangja, de leginkább te hozod magaddal. A ó-Papírvárossal, az elsővel, szokni kell, nehezen küzdök meg, nehezen találok szöveget hozzá, hónapig eltart. Folyik belőled a szó. Mintha minden beszorult, berekedt mondat a regényben akarna jönni, helyet találni a nagyvilágban. A legkézenfekvőbb kérdés az volna, most hogy hosszú kihagyás után a harmadik kötet is megjelent, és olvasom valamelyik portál kommentjében, hogy állítólag tizenkét kötetes enciklopédiát tervezel belőle írni, hogy önéletrajzi-e, és hogy... De nem ezt kérdezem, hanem rafináltan a kö-

vetkezőt: milyen technikákat alkalmazol az elkészült szövegekkel, hogy se az olvasó, sem a kritika ne használhassa a leegyszerűsítő „önéletrajzi” minősítést? Azzal a tréfásnak szánt megjegyzéssel, hogy talán bele kellene húznod, mert ha marad a tempó (három kötet, tizenhat év, ezzel a tempóval 2050-ben jelenik meg a tizenkettedik kötet, kilencvenhat éves leszel), és az igazság, hogy szeretnék majd írni egy nagy összefoglaló elemzést az óriásregényről 2050-ben az Új Könyvpiacba.

Lassúdad regény, és ez a lassúdadság igaz a könyvek készülésére is. Nincs kapkodás, van idő, a tizenhat évhez nyugodtan hozzátehetsz még egy tízest, mert az első megírásának a bejelentését és az elkészülését is összekötötte vagy egy évtized, mindegy is. Úgy

döntöttem, hogy száz évig fogok élni, és bőven lesz időm matuzsálemként befejezni a regényciklust. De ez nyilván csak szomorkás poénkodás lustaság és idő fölött. Fontosabb, amire te is felfigyeltél: sokan önéletrajzi regénynek tekintik ezt a munkámat, még a kitűnő, a munkásságomat a legapróbb részletekig ismerő Keresztury Tibor is önéletrajzi regényről beszél egy helyen, amikor fölemlíti a Papírvárost. Most ne is onnan induljunk el, hogy minden leírt szöveg, még a napló is fikcionálódik azáltal, hogy szerkesztődik, a szerző kihagy és hozzátesz, eufemizál vagy arányokat mozdít el. Abból induljunk ki, hogy én, Zalán Tibor, a könyv írója kijelentem, hogy nem önéletrajzi könyvnek írom, és főleg nem annak szánom a regényciklust. Kemény lenne, ha az lenne. Főszereplője egy csontalkoholista figura, akivel a hajléktalanoknál is mélyebb létállapotban találkozunk, és egyetlen törekvése maradt már csak a világban, hogy meghaljon, pontosabban, meghalassa magát. Hogyan is tegye ezt? Lassan, szívósan – agyon szándékszik inni magát. Nos, vagyok én egy csontalkoholista, aki halálba szándékszik inni magát, élek én úgy, ahogy egy hajléktalan, vagyok annyira gondozatlan, bűdös, lepukkant, létperemi, féregnyúlvány stb. mint ő vagy az? A ciklus harmadik kötetében a három főszereplő közül kettő meghal. Hát haltam én meg eddig bármikor is, akár csak egyszer is? Nos, ezek elég durva módszerek (a durván itt kemény pontosságot értek) ahhoz, hogy elhatároljam magam a hősofottól, a hőseimtől. Azt természetesen nem tagadhatom, hogy nagyon sok életmotívumomat, kalandomat beleszőttem a regény szövetébe, odakölcsönöztem a regénynek őket, de természetesen ezek olyanok onnantól fogva, mint a vendégszövegek – elveszítik eredeti elsődleges jelentésüket, és építőköveivé, részeivé válnak

egy másfajta összességnek. Hogy ezt miért tettem? Én nem vagyok született prózaíró, aki teli van megírandó történettel, kibontandó sztorival, nekem nagyon meg kell becsülnöm azt a keveset, amit úgy hívunk, hogy tapasztalat vagy emlékezet, és erősen melléje kell tennem a fantáziámat, hogy egy regénynyi cselekményt összehozzak. A Papírváros hatalmas, oldalakon keresztül burjánzó mondatokból áll, a cselekmény-cselekvés tehát inkább a nyelvbe tolódik át, a nyelv működésében talál magára. Roppant élveztem a hatalmas mondatok szerkesztését, alakítását és alakulását, zeneszerzés volt ez a javából, írás közben nagyon hálás voltam a sorsnak, hogy kora gyermekkoromban zenét tanultam.

A táblázaton, amit ehhez a beszélgetéshez készítettem, a prózát követő hasáb a kérdőjeles filmé (utolsó a dráma, amit külön futamban veszünk). Erős a hiányérzetem. A film: kép, történet, dialógus. Hogyan nem találtak rád a filmesek? A magyar kultúrtörténet nyolcadik csodája. Hiszen Pesten mozogsz, ahol a film virágozik, hogy a dialógussal, a történettel, a kép- és helyzetteremtéssel remek a viszonyod, a legvadabb ellenséged se állíthatja az ellenkezőjét, hogyan maradhatott ki a forgatókönyv, a filmgyári dramaturg ebből a szerteágazó életműből?

Igen, a film valahogy kimaradt. Egyetlen novellámat filmesítette meg a televízó, amelyik egy tanárról szól, aki egy peepshow-ban találkozik egy végzős tanítványával, a diáklány bent táncol-meztelenkedik az üveg mögötti ótvaros rongyok között, a tanár, aki csakis emberrablással tudja magának megmagyarázni, hogyan kerülhetett az üveg mögé a tanítványa (s mivel a lány tánc közben egyfolytában beszél hozzá, és a szájáról azt véli leolvasni, „vigyél ki, vigyél ki”), elhatározza, hogy megmenti, kiszabadítja, de végül rá kell jönnie, hogy a lány nem a megmentésért könyörög, hanem ajánlatot tesz neki: ha kiviszél, ötezer forintért manuálisan kielégítelek. Ez egy rövidfilmecskére elég történet, az is volt, le is ment, Vallai Péter zseniálisan eljátszotta benne a tanárt. De több film nem volt (eddig) az életemben. Talán, mert soha nem jártam filmes körökbe, illetve nem ismerkedtem a tévés berkeken belül a nagymogulokkal. Kiss Róberttel, a remek rövidfilmes rendezővel dolgoztunk együtt többször, de a rövidfilm Magyarországon a vizuális kultúra mostohagyerekeként van számon tartva mind a kritika, mind pedig a közönség részéről. Azért volt néhány orbitális átverésem felkért szövegíróként filmterepen – ezekről nem szívesen beszélek, mert szégyellem a balekságaimat (nem csak Huzellának nincs, nekem sincs menedzserem). Zárjuk is le: valahogy úgy alakult, hogy soha nem kerültünk egymással közelebbi viszonyba, én és a film, a film és én. Több drámámból, szövegemből készítettek ugyan forgatókönyvet fiatal rendezők, de egyik verzió sem jutott el a gyártásig, a megvalósulásig. Nagyon úgy látszik, ez már így is marad.

A minden vége előtt, listázás közben, a dráma előtt, mert arra úgysem vonatkozik ez a kérdés: egy mondat a kritikáról. Mi a helyzet ma a szakmában a kritikával, mit gondolsz az alkotó és a kritika viszonyáról, akár hajdani keményszavú kritikusként, akár célpontjaként?

Arról nem szívesen beszélek, ami nincs. Ma nincs kritika. Vannak persze írások, amelyek kritikának minősíthetőek, kevés számban, vannak kritikus éleket megvil-

lantó szövegek, de kritika, mint olyan, mint a minőség fölmutatásának a tudományos gyakorlata, a teljesítmények analizálásának a tudományos gyakorlata, a jó elválasztásának tudományos gyakorlata a rossztól, a kiválasztás és elhagyás tudományos gyakorlata, a művek irodalmon belüli elrendezésének tudományos gyakorlata, a helyiértékek pontos és argumentált megállapításának a tudományos gyakorlata, szóval, az olyan, mint kritika, megszűnt létezni. Az iránytűk régen összetörték, a kritika már nem akarja sem az olvasót, sem az alkotót eligazítani az egészben, ha beszélhetünk még egészről, a rendszerben, ha beszélhetünk még rendszerről. Hogy miért nincs ma kritika, annak nagyon sok oka van. Egyik legpitánerebb, de nagyon is létező ok, hogy ma már egyáltalán nem éri meg az embernek, aki irodalommal foglalkozik, kritikát írni. Legtöbb esetben még recenziós példányt sem kap, azt is magának kell beszereznie a saját pénzén, és jó, ha a kritikáért kapott összeg fedezi a megvásárolt könyv árát. Egy másik fontos ok, hogy az irodalom szétesése, polarizálódása legkevesebb kétféle kritika jelenlétét feltételezi és engedélyezi. A saját táborom alkotóját dicsérnem kell és a mennybe kell menesztenem, a másik oldalon araszolatókat viszont kötelezően le kell vágni, meg kell semmisíteni. Ja, és a harmadik kritikai gesztus az elhallgatás, ami azoknak jár ki leginkább, akik egyik tábort sem gazdagítják vagy erősítik bizalmukkal, hűségükkel és jelenlétükkel. Ma az igazán komoly elméleti szakemberek „nem ereszkednek” le a kritikához, ami végtelen nagy faszág és felelőtlenség a részükről, jobb kifejezést nem tudok, de nem is találok, meg nem is akarok, így a kritika a nagyon kevés jó szándékú, az irodalmat még közös vállalkozásnak tekintő szakember magányos munkálkodásának a ritkán látogatott színhelyévé, és a nagyon sok botcsinálta, műveletlen, agresszív, még a nyelvvel sem bíró félvalakik, egész-senkik gyakorlóterepévé változott. Ha van is kritika, nem olvassa senki – a kritika íróján, esetleg érintettjén kívül –, mert nincs tétje a megjelenésének, sem az nem változtat semmin, ha lehúzza a könyvet az illető, sem az, ha az egekig magasztalja föl. Persze, lehet, hogy rosszul látom ezt (is). Nagyon jó kritikusi vannak ma is az irodalomnak, csak mintha megritkult volna körülöttük az a közeg, amelyben működnének a szövegek, és megritkultak a szövegeik, amelyek telíteni tudnák az elhitványodott anyagot. Ki olvas éjszaka verset? – teszi fel egyik verseskönyve címlapján a kérdést Kalász Marci, ha jól idézem... Ki olvas ma kritikát, teszem fel Kalász nyomán a kérdést. Én magam sem ismerem ma már a rólam megírt kritikák nagy részét, legfeljebb azokra figyelek fel, amelyeket a szerkesztőségek által elküldött lapokban fedezek fel, vagy amelyekre külön felhívják a figyelmemet. Sem az nem bosszant fel, ha rosszat írnak rólam, sem az, ha figyelemre méltónak minősítik egy-egy teljesítményemet. Egyedül a szakszerűtlenség, a hozzá nem értés, az agresszivitás, a pökhendi hangnem, illetve a tájékozatlanság bosszant fel egy kritikával való találkozásomkor. Nem is olyan régen valaki felhívta a figyelmemet, hogy a legnagyobb országos napilapban megjelent rólam valami minősíthetetlenül ocsmány írás. Elolvastam. Valóban minősíthetetlenül ocsmány írás volt (már ha írás), a tartalmi részét nem is vehettem komolyan, mert olyanja nem volt neki. A szöveg fröcsögött az utalattól és a gyűlölettől és a rosszindulattól, ami nem is a megbírált munkám, sokkal inkább felém áradt. Számomra ismeretlen figura írta, soha nem hallottam/olvastam előtte a nevét, azóta se nagyon, bár valaki azt állítja, hogy költő(nek tartja magát) az illető, és az egyik irodalmi vezérfórum vezérének a védence. Van ilyen, mindig is voltak

ilyen védett bérencemberek. Kis bulldogok, akik belemarnak valakinek a lábába, akinek már neve van a szakmában, és nem engedik el, vontatják magukat, bevontatni vélik így magukat az irodalomba. Tényleg nem értettem, mitől az indulat a szövegben, mitől a gyilkos nekifeszülés annak, amit, meggyőződésem szerint, végig sem olvasott tisztességesen a kritikaíró, arról már nem is beszélve, hogy nyilván gőze sem volt arról a mintegy húsz egyéb könyvről, amit eddig kiadtam, ami csak azért lehet érdekes, mert egy magára valamit is adó kritikus ismerni szokta azt az életművet, amelynek valamelyik darabjáról írni akar. Mintha csak arra utazott volna a fickó, hogy én nem tartozom a védett nagyvadak közé, nem védenek kánonok és írószövetségek, nem tartozom sehova, tehát bármit csinálhat velem, nem lesz, aki megvéd – én pedig nyilván nem fogom védeni magamat. Ebben igaza is lehetett. Bármennyire is minősíthetetlennek és gyalázatosnak tartottam az írást, fölmentem „bírálóm”, vagy inkább önjelölt hóhérom facebook-oldalára, megnézzem, ki is ő. És ott egy érdekes posztot találtam, saját maga tette föl. MEGSEMISÍTŐ KRITIKA ZALÁN TIBOR ÚJ KÖNYVÉRŐL – virított gőgösen a szándékról árulkodó cím, alatta pedig, gondolom, olvasható volt a „megsemmisítő kritika” is – ám mindössze egyetlen ember lájkolta a korszakalkotó művet, pedig nem aznap rakhatta föl bátorszívű kritikuskunk. Most, hogy meg akarom keresni neked az úr facebook oldalán a közlést, hogy együtt mosolyogjuk meg, nem találom. Pedig többször is végigzongorázom azt az időszakot, amikor fent lehetne. Van ott Sziveri, meg Parti Nagy, meg Mészöly, meg Borbély Szilárd, meg KAF, még Lászlóffy Aladár is megemlítve vagy megverselve, de ez az ominózus megsemmisítés valahogy és valamiért lekerült onnan. Vajon miért, gondolkodom, bár nem ér annyit az egész, hogy elgondolkozzam rajta. Talán rájött az ember, hogy gyalázatosat írt, szakszerűtlent, bántót és mélyen embertelent, és elszégyellte magát? Ezt alig hiszem. Talán valaki, aki még komolyan veszi az irodalmat és értékükön becsüli azokat, akik az irodalomban munkálkodnak, valaki, aki nem a kánonistáknak akar mindenáron alányalni, aki nem szereti az értelmetlen és útszéli, fölösleges köpködéseket, figyelmeztette, hogy elgurult a gyógyszer. Minden lehet. Olyan is elképzelhető lehetne talán, hogy valaki azt mondja a másiknak, bocs, tévedtem, rossz passzban voltam, rosszakat hallottam rólad a gazdáimtól, azt mondták, téged ki kell nyírni végre.. és nem volt igazam, hogy ki akartalak nyírni. Lehet, lehetne. Csak nem ebben az irodalomban, amelyik ilyen minőségű és szellemiségű, kritikákat firkáló versfaragó emberkéekkel van kitömve. Na, ilyenek járnak bennem, amikor a kritika jelenlegi helyzetéről, a hozzám való viszonyáról, és a hozzá való viszonyomról gondolkodom. Nem esnek jól az effajta bántások, és néha kifejezetten bánt, hogy hagyom hüvelyében elrozdállni a kardomat. Nem, vége a harcoknak. Egy vigaszom azért még így is maradt: a kutyaugatás nem hallatszik a holdig.

A kezdet III.

AZ ÜLDÖZTETÉS IDEJE

1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot, ebből kifolyólag rögtön jöttek az egyre szigorúbb zsidóellenes rendeletek. Április közepén valamelyik osztálytársam megkérdezett, hogy most nekem is fel kell-e tennem a sárga csillagot? Fel kellett. (Ahogy mondani szoktam: kineveztek zsidónak). Azt hiszem, a bizonyítványosztáson már nem is voltam jelen, de bizonyítványt az ötödik osztályban még kaptam.

A hangulatváltozás, a zsidótörvények hatása. A szüleim az otthoni gondokat igyekeztek tőlem távol tartani. Mostohaapámat ismét behívták munkaszolgálatra, ez szomorúságot és anyagi gondokat is okozott. A pénzzel nagyon takarékoskodni kellett, de engem ez nem nagyon érintett. Már addig sem voltam egy elkényeztetett gyerek. Antiszemitizmussal eddig a gimnáziumban tulajdonképpen nem találkoztam, kivéve Janzsó tanár urat, aki például szédítően buta dolgokat mondott a „zsidó fizikáról”, a zsidó Einsteinról, aki ahogy ezt Janzsó tanár mondta, arról lotyog, hogy minden relatív, noha az asztal, ami előtte van az asztal és nem relatív.

Nem kétséges, hogy március 19-e után, néhány osztálytárs részéről növekvő tartózkodást észleltem. Nem az igazi barától, Friedsam Vilitől, aki végig tartotta a szoros barátságot. Vagy Péntek Tibi, Gyimesi Szilárd, hogy csak néhányat említsek. Essoe Imre pedig demonstratív járt velem biciklizni, – csak azért is –, apja ugyanis Országgyűlési képviselő volt egy kifejezetten antiszemita párt részéről (Magyar Élet Pártja). Egyébként ő nyújtotta be törvényjavaslatként a 3. Zsidótörvényt). Az is lehet, hogy a növekvő tartózkodást is inkább csak én magyaráltam bele.

A „zsidónak való kinevezés” első következménye volt, hogy beosztottak a „zsidó leventéhez”. A vezető a Faludy gimnázium tornatanára, Csathó (a keresztnevére hálátlan módon nem emlékezem) tanár úr volt, aki ismert, mert valahol a mi környékünkön lakott. Amikor meglátott azt mondja „hát Te mit csinálsz itt?” Megmondtam. Azt mondja „Hát most mit csináljak veled? Na jó, – azt mondja –, hát legyél Te a parancsnok”. Attól kezdve, minden héten egyszer, már nem emlékezem, hogy mennyi zsidó leventét vezényeltem ki az SZSE botfalpályára, ahol aztán intenzíven semmit sem csináltunk.

Az egyik ilyen „foglalkozáson” parancsot kaptunk egy pár leventéből álló csoport összeállítására, munkára a németek részére. Ezt a csoportot én vezettem, mivel köz tudomású volt, hogy jól beszélek németül. Leventéimmal az Országzászló térre vonultunk, ahol a németek vettek át bennünket. Itt kiderült, hogy a némettudásomra semmi szükség nem volt, mert a németekkel jött Komorra Norbert iskolatársunk, aki tolmácsol. Norbert egy-két osztállyal járt fölöttünk, erős német barátsága közismert volt. A németek bevonulása után rögtön német szolgálatba állt és gondolom tolmácként működött. A feladat gödörásás volt az Országzászló téren. Így két német katona felügyelete alatt, akik egyébként barátságosak voltak, a leventék ástak, én meg Norberttel ültem a padon. Beszélgettünk, mint ahogyan iskolatársak beszélgetnek, ha találkoznak. Beszélgetés közben, mintegy mellékesen megemlítette,

hogy a gödörben, amit éppen a leventék ásnak, gázkamrát fognak létesíteni. Azt hiszem én akkor hallottam életemben először gázkamráról. A további beszélgetés folyamán figyelmeztettem, hogy ildomos lenne a német függőséget valamelyest visszaszófolni, mert a németek szénája nem áll a legjobban. Ő „megnyugtató”, a pillanatnyi balsikereknek nemsokára vége, jönnek a csodafegyverek. Többek között a nehéztvíz, amit ha egy városra ledobnak, a városban mindenki megfagy. (A nehéztvíznek az atombomba előállításánál van szerepe!) A munka végén szívélyesen elbúcsúztunk egymástól. Norbert kedves volt, de határozott magatartásával jelezte, hogy eljött az idő, amikor a történelem kormánya az ő kezében van. (1961-ben lehetett, amikor egy magyar emigráns újságban kis hírt olvastam, hogy Komorra Norbert, a francia idegenlégió tagjaként Dien Bien Phunál hősi halált halt. Nem ő is az előző világ egyik késői áldozata?)

Május elején be kellett költözni a gettóba. Ez főleg a Thököly utcából állt. Nekem, a tizenöt évesnek az egész kaland jellegű volt. Eltekintve a szűk helytől, szüleimmel egy szobában voltunk, nem szenvedtünk hiányt semmiben. A gazdag zsidókat naponta vitték vallatni, hogy hova dugták el a kincseiket. Aztán stráfkocsival hozták őket vissza, a talpukat úgy szétverték, hogy nem tudtak járni.

A gettóba mindenki olyan sok holmit hozott be, amennyit csak bírt. Ez még fokozta a zsúfoltságot, a szobákban, ahol általában 3, vagy még több ember „lakott” még a rengeteg bútor is helyet vett el. Egyik ismerősüknél járva megmutattam neki, hogy egy ésszerű átrendezéssel sok helyet lehet nyerni: átrendeztem az egész szobát. Rendkívül hálás volt, és hálája jeléül egy gyönyörű sakkjátszmával ajándékozott meg. Rendkívül örültem, mindig egy ilyen sakkra vágyódtam. Azóta szenvedélyes „lakásrendező” vagyok. A sakknak mindössze 2-3 hétig örülhettem, aztán az is elveszett, mint minden más.

A gettóban zsidó rendőrség volt, nekem nagyon imponált, hogy ennek tagja lehettem. Emlékezem, hogy egyik alkalommal a rendőr őrszobában, a gettó Szenczi utcai bejáratánál, teljesítettem szolgálatot, amikor az egyik a gettót őrző (valódi) rendőr bejött és azt mondja, hogy „fiatalúr, tessék már szólni a Cs. doktoréknak, zárják be az ablakot, mert a szél ide-oda csapkodja”. Hát igen, eltekintve a vallató osztag talpverésétől, ezek még kedélyes idők voltak. A gettórendőr szolgálat fénypontja a hajnali 4 körüli lángos evés volt a gettó pékségében.

Tulajdonképpen a gettóban semminek nem láttuk szükségét, valószínűleg azért, mert mindössze nem egészen 2 hónapot voltunk ott, és a hozott tartalékok még tartottak. Emlékezem, hogy egy, vagy kétszer élelmiszerrazziát tartottak, amikor is rendőrök vizsgálták meg, hogy a raktározott élelmiszerek mennyisége az előírást nem haladják-e túl. Nálunk úgy látszik voltak ilyenek, vagy ilyen mennyiségek, azok egy ládában voltak, amelyiken a lakás egyik lakója, egy idősebb hölgy (úgy emlékezem Höfflernének hívták), vasalt. A rendőrök abba nem néztek bele.

Hogy mivel telt el ez a két hónap? A lányokkal korzóztunk a Thököly utcában. Élveztem, hogy nagyfiú voltam, a nálam idősebbeket már behívták munkaszolgálatra. Kedvenc időtöltésem az olvasás volt. Akkor fedeztem fel Rejtő Jenőt; „Piszkos Fredet” olvasni és mellette a „100 különböző” Szerencsi csokoládé desszertet szopogatni, elfelejtetett velem minden bajt. Nagyon kellemetlen emlékem viszont, hogy rettenetesen szenvedtem Mostohaapám horkolása miatt, mert persze Anyám, Mostohaapám és én csak egy közös szobával rendelkezünk. Aztán elfogyott a Szerencsi

„100 különböző”, de valahonnan szereztem egy tábla csokoládét, és miután már akkor az élelmiszerrazziáktól tartottunk, eldugtam az előszobaszekrény mögé.

Június 29-én kiürítették a gettót, persze a sakkot nem vihettem magammal. Ezzel egy életre megtanultam, hogy a tulajdon javak csak ideiglenesek. Van, aztán nincsen. A Mayer gépgyárban helyeztek el több mint 3000 embert, vagy egy hétre. A tábla csokoládét ottfelejtettem a szekrény mögött. Ez a tábla csokoládé kísért a következő 10 hónapon át, kínozta, hogy ott felejtettem. Egy epizódra emlékezem. Magyar őrizet alatt álltunk, ehhez hozzátartozott, hogy minden értéktárgyat, amit addig még nem vettek el, le kellett adni. Közöséges karórákat is, amit addig még nem vettek el. Mostohaapám is leadta az óráját, nem volt különös óra, de ma is előttem van, hosszúkás négyzet alakú volt, külön másodpercmutatóval. A magyar őrizet mellett, néha német katonák is járőröztek. Mostohaapám egy alkalommal egy ilyen német katonát megszólított (nem tudom SS volt-e) és mondta, hogy ő orvos és elvették az óráját, amire foglalkozásához szüksége van. A német mondta, hogy akkor vissza kell, hogy kapja az órát, mert Németországban, mint orvos dolgozik majd, és ahhoz kell az óra. Azt hiszem vissza is kapta az óráját, de már erre sem emlékezem biztosan, és arra sem, hogy amennyiben igen, hogy a sajátját, vagy csak valamilyen órát kapott-e.

Általában az volt a hangulat, hogy ennél rosszabb nem lehet, tehát csak el innen. A bevagonírozás így szinte megváltás volt. Hogy hetvenen vagy még többen voltunk-e egy marhavagonban, nem tudom. A zsúfoltságot még fokozták a csomagok, amit mindenki magával hozott, és ha ez fejenként csak 10 kilót tett volna ki, ez további 700 kg, ami nem kis helyet foglal el. A szükségletekre öregeknek, fiataloknak, nőknek, férfiaknak összesen két vödör állt rendelkezésre. A négynapos úton vízhiányban is szenvedtünk, noha Pécelen a vonat megállt és minden vagonból ketten kiszállhattak, hogy vizet hozzanak. A mi vagonunkból én szálltam ki (nem emlékezem, ki volt a második). Egy a peronon lődörgő vasutas, hangosan suttogva odaszólt hozzám: pucolj, most nem látják! Nem pucoltam. Az egész úton valahol a vagon közepén álltam, hely leülni csak néha volt. Arról, hogy hátul a vagonban mi történt, kevésbé volt tudomásunk, mint ma arról, hogy mi történik Kamcsatkában. Mondták, hogy hátul valaki haldoklik, meg hogy valaki megőrült. De hogy valóban mi történt, nem tudom, a kommunikáció már 5 méteres határok között sem működött. Aztán ment a vonat, ment a vonat és csak arra emlékezem, hogy valaki a kis ablakon keresztül egy állomás nevét vélte felismerni és mondta: „Eimer” (magyarul vödör), mire mellettem valaki megjegyezte: „Csöbörből vödörbe” jutottunk. Azóta több ízben kerestem ezt a helységnévet, nem találtam. Már Lengyelországban lehetett, mert onnan Auschwitzig már rövid volt az út.

Éjjel érkeztünk Auschwitz állomásra. A tehervagon kis ablakán kémleltünk ki és próbáltunk képet alkotni arról, hogy hol vagyunk. Egy drótkerítést láttunk, a kerítés oszlopain a villanylámpákat és őrtornyokat, a rámpára fényszórók sugározták fényüket. Az egész valahogyan kísérteties volt. Bizony nem volt sok optimizmusra ok a látottak alapján. De valami pozitívet, úgy látszik az ember mindig igyekezik találni, teherautókat láttunk, a vezetőfülke tetején sárga háromszöggel (Németországban, de Ausztriában is, teherautókon szokásos jelzés, mi Magyarországon, azaz Szombathelyen nem ismertük), no, mondtuk, itt a zsidóknak külön teherautóik vannak!

Így eltelt egy-két óra. Aztán hajnalban a vonat körül nagy sürgés-forgás, kinyitották a vagonok ajtaját és SS-ek harsány üvöltéssel kihajtottak a rámpára. A kiszállásnál rabruhas alakok szorgoskodtak körülöttünk, az egyik, amikor mellette voltam, a fülembe súgta, amikor kérdeznék, hogy hány éves vagy, mondd azt, hogy legalább 18! A sürgés-forgás káosszá vált a rámpára zúduló 3000 embertől. Kiszállásnál azt mondták, hagyjuk a csomagot a vagonban, majd utólag mindenki megkapja a magáét. Rögtön tudtam, ezt csak megtévesztő szándékkal mondhatták, hiszen a csomagokat egyenesen lehetetlen lett volna szétválogatni, minden összegubancolódva egy kupacban állt, ennek tulajdonos szerinti szétválogatását lehetetlennek tartottam. Ebből „analitikus elmémrel” felismertem, hogy mindenünket elveszik, ugyanis, ha csomagok elvesznek, akkor azt is elveszik, ami nálunk van. Így poggyász nélkül, fürdőnadrágban, meztelen felsőtesttel, szandálban, kényelmesen kutyaoltam, a többiek hurcoltak mindent, amit elbírtak. Mellettem M. úr, a paszomány gyáros. M. urat nem ismertem azelőtt, de tudtam róla, hogy paszománygyáros, gazdag és tekintélyes ember. Ez meg is látszott rajta. A hőség ellenére kalap, öltöny, pulóver és kabát, karján meg egy városi bunda. Azt mondja nekem, „Nálad nincsen semmi, nem vinnéd a bundámat?”. Úgy látszik már akkor megcsorbult a tekintélytiszteletem, mert szemtelenül azt mondtam neki: „Ha vinni akartam volna valamit, a magamét vittem volna.”

A nőket és férfiakat rögtön szétválasztották, aztán elvonultunk, ötös sorban, egy magas termetű SS-tiszt előtt. Ezt a tisztet láttam később is, amikor már a lagerban voltam, esküdni mernék, nem orvos volt. Mellette volt valami közkatonaszerű, aki a tiszt döntését cselekvésbe öntötte és az embereket, jobbra, vagy balra lökte. Az SS, aki engem „szemlélt”, nem Mengele volt, vele később többször is „találkoztam”. Én mostohaapám mellett mentem, nem emlékezem, hogy a tiszt mondta-e, vagy a katoná: „Du kannst bei deinem Vater bleiben”. Ezzel abban a kegyben részesültem, hogy auschwitz-i lakossá váltam. Ellenkező döntés esetén, a gázba mentem volna, mint például Bíró Péter osztálytársam, meg persze számtalan más gyerek. Az első véletlen. Saját hozzájárulásom? Talán a kisportolt kinézésem, ami jól hathatott a fürdőnadrágban.

A szelektálás után a fürdőbe vittek bennünket, ahol mindenünket, kivéve a cipőnket, le kellett adni, nullás géppel kopaszra nyírtak, majd valami gyanús színű, karbonszagos folyadékba kellett lépnünk, amiben a cipőnket is meg kellett mártani. Itt tanultam meg, hogy a világ nagy léptékben ugyan a logikát követi, de vannak részletek, ahol nem. Mindenünket elvették, de a cipőnket nem, ott álltam cipő nélkül, szandálban. M. urat újra láttam, a méltóságából nem maradt meg semmi, amit láttam, egy rongyokba öltözött kopasz ember volt. Attól a perctől kezdve, hogy a vagonból kiszálltunk, megszűntünk személyek lenni. Nem csak M. úr, de Weiss András is, ettől a perctől 1945. április 29-ig, nem létezett (M. úr ott pusztult, nem tudom hol és milyen körülmények között). A borzalmas csak az, hogy ezt milyen természetességgel vettem tudomásul. És nemcsak én.

A regisztrálásnál születési évnek már 1925-öt adtam meg, nem tudom megmaradtam volna-e, ha nem fogadtam volna meg a rabruhas tanácsát.

Rövid idő után kiderült, hogy Auschwitz egy nagy lágerkomplexum, amelyiknek mi a Birkenau elnevezésű lágerrészében vagyunk. A szombathelyi férfiak nagy része, talán mind, az E-Lágerba került. Ezt „Zigeuner Lágernak” hívták, mert a Lagerstrasse

(Láger utca) egyik oldalán cigányok voltak elhelyezve. A cigányoknál a családok együtt voltak. A Lagerstrasse másik oldalán a zsidók.

Először a II-es barakkba kerültem, ez az úgynevezett gyerek Blokk volt. Majdnem semmire nem emlékezem, de van egy kép, ami világosan megmaradt bennem: egy, velem mintegy egykorú fiú, meztelen vörösre sült felsőtesttel (a júliusi nap nagyon erős volt) és a mellén egy tenyér fehér nyoma. Ez kísértetiesen nézett ki. Akkor ez nagyon megdöbbenett, de kiderült, hogy a saját tenyerének nyoma volt, kifejtödt a napra és a tenyere a mellén volt. Egyébként Birkenau akkori képéhez hozzá tartozott, hogy a barakkok előtt emberek napoztak, miközben tudták, hogy a gázkamrák árnyékában élnek. Persze volt ennek túlélési aspektusa is, az állandó szelekcióknál egészségesen kellett kinézni, mert különben a gáz következett.

Érdekes. Első pillanattól kezdve, azután, hogy az E-Lágerba kerültünk, tudtunk a gázkamrákról és tudtuk, hogy a füstölő kémények krematóriumok. Hogy honnan? Nem tudom. De én nem is csodálkoztam. Valahogyan ennek a lehetősége a levegőben lógott. Nem csak azóta, hogy Auschwitzba érteztünk, már előtte, már azóta, amióta tudomásul vettük a „zsidóüldözést”. Nem Magyarországon, hanem német területen, mindaz, amit hallottunk, ennek a lehetőségét magába foglalta. Nem csak az, amit K. Norbert az Országháztéren mondott, és amit nem vettem, ilyen explicit formában, tudomásul. Valahogyan úgy, mint egy logikai következtetést, ahol több meghatározóból egy ismeretlenre következtetünk. Ha magunk nem is jövünk rá, akkor, amikor rábukkanunk, nem csodálkozunk.

Nem tudtuk, hogy hol lehetünk, csak annyit, hogy valahol Krakó és Kattowitz között. Éjjelente, és néha nappal is hajókürtöket véltünk hallani. Ebből arra következtetünk, hogy közvetlenül a Visztula mellett lehetünk. Csak akkor, amikor már Németországban dolgoztunk jöttünk rá, hogy a német mozdonyok füttye más mint a magyaroké, olyan mint a hajókürt hangja. Nem is voltunk a Visztula környékén sem.

Az ellátás silány volt. Reggel egy pótkávét, délben „Dörrgemüse”, szárított zöldségekből főzött híg lé, amiben adagonként legfeljebb egy dekagramm hús volt. Az ebédet hordóból osztották úgynevezett „menaskákba”, amik állítólag a lengyel hadsereg csajkái voltak, négy ember egy csajka, kanál nélkül. A csajkák állapota rettenetes volt, rozsdásak, horpadtak és koszosak voltak. Este kenyér és „Zulag”, ami egy szelet kolbász, vagy lekvár, vagy mûméz és néha margarin volt. A kenyér a német téglalakú kenyér, amiben, akkori megítélésünk szerint a fûrészporszór képezte a főrészt. Általában 4 ember kapott egy kenyeret, ami fejenként cirka 25 dkg-ot jelentett, azaz jelentett volna, ha nem a Blokkvezetőség mintegy egynegyedét ellopta volna. Ez úgy történt, hogy a kenyér közepéből egy vastag szeletet kivágtak és csak a maradékot osztották négyfelé. A „vacsora” előkészítése a Blockältester szobájában, zárt ajtó mögött történt, ennek ellenére mindenki tudott a manipulációról. De persze tenni ellene nem lehetett semmit.

A nem kielégítő és megalázó ellátásnál nekem sokkal elviselhetetlenebbek voltak az alvási körülmények. A barakkban, ezer ember volt beszállásolva. Priccsek vagy hasonló fekvéslehetőségek nem voltak. Este a barakk oldalán tárolt deszkákat fektettük le a betonra, arra ültünk le szétterpesztett lábbal. Ez volt az egyetlen lehetőség, hogy ennyi ember elférjen; a szétterpesztett lábak közé ült a következő és így tovább. Éjjel horkolás, jajgatás, rossz levegő, és időnként egy szerencsétlen, aki a

dolgát a barakk bejárata előtti hordóba akarta elvégezni. Akkor végiglépegetett az alvókon, ami ismét jagatást és szitkozódást eredményezett.

A II-es barakkból átjelentkeztem a 7-es barakkba, az úgynevezett szakmunkás blokkba. Itt egy Rubin nevezetű zsidó volt a „Blockältester”. Gondolom mostohaapám, aki ebbe a barakkba került intézhette el nála, hogy átvettek. Állítólag ebből a blokkból, a szakmunkásokat, elfogadható munkákra vitték Németországba. Én villanyszerelőnek jelentkeztem, amiben valamelyest kiismertem magamat, de emlékezem, bifláztam az elméletet, például egy alternatív kapcsoló szerelési előírásait. Hogy honnan? Nem tudom, csak gondolom, hogy a barakkban levő valós villanyszerelőktől.

A „rabok” amaz igyekezete, hogy jól nézzenek ki, nehogy szelekcióknál gázba küldjék őket, juttatott első plusz kenyérhez. Valahonnan szereztem egy ócska borotvapengét, és barátommal, B. Tomival, borotválásokat vállaltunk. A pengével, csak úgy szárazon, valahogyan lekapartuk a szőrt és ezért kis darab kenyereket kaptunk.

Időnként „szelekciók” voltak. A szelekcióknál, csak úgy ránézésre, a már nem munkaképes rabokat kiválogatták és gázba küldték. Egy ilyen szelekcióra, a 7-es barakkban pontosan emlékezem, ezt Mengele végezte, itt őt jól megfigyelhettem, így tudom, hogy a mi érkezésünkkel nem ő döntött felettünk. Mostohaapám hasán volt egy kelés. Amikor Mengele odaért hozzá és a kelésre nézett, mostohaapám németül (ő Grazban járt egyetemre) jelentette, hogy ő is orvos, és a hasán az mindössze egy kelés. Mengele nem mondott semmit, továbbment.

Egy kép: (nem sokkal Birkenauba érkezésünk után), Cs. Lajos, mostohaapám sógora, a velünk szembeni barakk „Apell Platzán” (a barakkok melletti területet hívták így, mert ott tartottak naponta létszám ellenőrzést) jógázik. Mostohaapámmal szörnyülködtünk, hogy Lali milyen hülye, mert miután kihirdették, hogy a gyengélkedőket „Schonungslagerba” (Kímélő tábor, gyengélkedőknek) viszik, önként jelentkezett. Mi tudtuk, hogy ez a gázkamra, próbáltuk őt meggyőzni, hogy ne jelentkezzen, de sikertelenül. Áttették a velünk szembeni barakkba és agybeli állapotára jellemző módon, jógázott. Aztán meggyilkolták (minden más Euphemizmust elítéltek). (Dr. Cs. Lajos MÁV orvos volt, úgy 50 év körül, fia Cs. Jancsit is meggyilkolták, úgy, mint édesanyját és nővérét Évit. Mind katolikusok voltak, Évi különösen buzgó, vallásos leány volt, lehetett vagy 20 éves).

Egy másik kép: B. József, apám egy orvoskollégája, panaszkodik, hogy már egy hete nincsen széklete. (Dr. B. József uraiújfalusi körorvos, túlélte a táborokat, később Szombathely városi tisztifőorvosa. Feleségét meggyilkolták, fia Tomi túlélte). Hogy miért maradt meg ez a kép – magam előtt látom az arcát – talán, mert komikusnak éreztem.

Egyik legtisztábban megmaradt képem, Neumann az üveges. Valószínűleg valamelyik elmeorvosintézetből hozták Birkenauba. Barkácsolt, fából kifűrészelt ki-tüntetéseket aggatott magára, valamiféle szerszámos ládát hordott a hátán és a cigány báró dallamára azt énekelt: „Fenstermachen ist nicht schwer, ist nicht schwer!” Mindig erre a dallamra táncolva ment végig a barakkok előtt. Az SS-eknek komoly szórakozására szolgált, így – legalábbis egy darabig – megúszta a szelekciókat. Hogy mi lett vele? Számomra elveszett a ködben.

A 7-es barakk mellett volt az 5-ös. Ez a barakk üres volt, azaz csak a funkciósfoglyok (Blockältester, Stubendienst) lakták. A Blockältester Fábián Béla, egykori magyar parlamenti képviselő, valamelyik polgári párt elnöke. Ebben a barakkban tartották az E-láger blockältesterei a homoszexuális orgiáikat. Nagyon fel voltunk háborodva, hogy mi mint a szardíniák feküdtünk a barakkokban, és egy barakk üresen áll.

Valamikor július közepe felé lehetett, amikor a 19-es barakkot orvos-barakknak nevezték ki. Akkor a 7-esből az összes orvos átkerült a 19-esbe. Ebben a barakkban is vagy ezer rab lett begyömöszölve, itt is a földön feküdtünk, mint a szardíniák. Hogy valóban mindenki, aki ott volt orvos volt-e, nem tudom. Mostohaapámmal én is a 19-esbe kerültem.

A Blockältesterünk egy zöld háromszöges német, hamburgi, bűnügyi rab volt: Hans. (N. Gábor egy 1997-ben írt leveléből idézek: „Ennek a Blocknak a parancsnoka egy Hans Andri-schek volt, ezt gyakran kihirdette, mert azt az elvet folytatta, ha minden ember, akit megment, fogság után csak 1-1 Márkát ad, úgy egész életében nem lesz megélhetési gondja.”) Hans akkor már 6 éve volt lágerban, nem csoda, hogy nem volt normális. Egyszer Julius Cézárnak öltözve, lepedőbe burkolva valamiféle fonott koszorúval a fején, felállt egy olyan kétkerekű kordéra, amivel a kenyeret szállították a lágerba. A lopott kenyerekből felrakott egy jó csomót a kordéra, majd a két fogollyal végighúzatta magát a Lagerstrassen. Útközben pedig szórta a kenyereket. Hihetetlenül élvezte, hogy a rabok ölik egymást a szétdobált kenyérért. Ezzel a szadista vonással ellentétben, vagy emellett, rendszeresen felolvasta a barakkban a „Völkischer Beobachter”, amihez SS összeköttetési révén jutott hozzá. A bűnöző, a szadista Hans, ember volt. Lehetett vele beszélni. Egy alkalommal közelébe férkőzve megemlítettem neki, hogy én is hamburgi vagyok. A kiejtéséről ez legalábbis nem volt cáfolható, hiszen németül a hamburgi Schwesteremtől tanultam. Ő mesélt is Hamburgról eleget, úgy hogy hihetővé tehettem a mesémet. Azzal a kéréssel fordultam hozzá, hogy szeretnék éjjeliőr lenni. (Minden barakk előtt 2 éjjeliőr ült, akik felelősek voltak azért, hogy senki sem hagyhatja el éjjel, valamint az időnként elrendelt Blocksperrekor a barakkot, csak a bejárat előtt a szükségleteknek felállított hordókgig. Arra is ügyelni kellett, hogy ilyenkor a pokrócot a barakkban kellett hagyni. Hans rám nézett és kinevezett „Főéjjeli őrnek”. Ettől kezdve éjjelenként a barakk előtt ültem, nappal viszont, az Appell után, az üres barakkban alhattam.

Hans két ízben is elintézte, hogy beosztott egy fűtéglá kommandóba, amely a női lágerből fűtéglát szállított a „Kanadások” által lakott lágerrészbe. A „Kanadások” barakkjai a nagy raktárak mellett voltak, azok mellett a raktárak mellett, ahol a rablott holmikat tárolták. Ez a lágerrész, valahol a kórház-láger mögött volt. Kanadának hívták azt a kommandót, amelyik a vagonok kirakodását végezte, valamint a rablott holmik szortírozását és raktározását végezte; tagjait kanadásoknak (Azért Kanadának, mert olyan jó dolguk volt, egyrészt a vagon kirakodásnál zsákmányolt élelmiszerek, valamint ruhadarabok miatt, másrészt, mert jobb ellátást is kaptak). A barakkjaik, legalább kívülről, csinosak voltak, még virágok is voltak körülöttük. Ezen a részen kívül Auschwitzban semmi zöldet nem láthattunk, patkányokon kívül más állatot sem, madarokról nem is beszélve. Az a Lágerrész ahonnan a fűtéglát hoztuk, és ahol anyám is volt, még épülőfélben volt, hiányoztak a mosdóbarakkok és a ba-

rakkok maguk sem voltak még mind készen, így ott még voltak füves részek. Ezt a lágert Mexikónak hívták (Fogalmam nincsen miért), még októberben is építették, amikor Auschwitz evakuálását is megkezdték. Két ilyen fűhordó alkalommal láthattam anyámat, sőt vittem is neki egy fejkendő és egy ollót (hihetetlen kincsnek számított).

Még júliusban lehetett, hogy a reggeli Appellnél kihirdették, hogy egy boncnokot keresnek a lágerekórházba. Egyik szombathelyi orvos, G. Dénes, otthon hírneves boncnok volt, jelentkezett. Én G. Dénest otthonról nem ismertem, Mostohaapám igen. Még délelőtt a Schreibstubeból (minden Lágerrészletnek volt egy Schreibstubeja, ahol az adminisztrációs munkákat végezték) valaki kereste G. Dénest és közölte, hogy jelentkezését elfogadták, délután jönnek érte, hogy munkahelyére és új szállására vigyék. Ez az ebédosztás előtt volt. Én, úgy látszik, ott lehettem a környéken, mert hozzám fordult és azt mondta: „Neked adom a levesemet, mert én vagy jobbat kapok, vagy a gázba visznek. Egyik esetben sem kell a levesem”. Megkaptam a levesét. Még egy alkalommal kaptam levest, tisebov zsidó ünnepkor, amikor böjt van, F. Doktor nekem adta a levesét. Még a levesre is emlékezem, mert elég sűrű sárgaborsó leves volt.

A Blockältesternek saját külön szobája volt, mindjárt a Barakk bejáratán belül. Itt ő lakott egyedül, azaz hogy a mindenkori „Piepl”-l. A „Pieplek” csinos fiatal fiúk voltak, akik a nőhiányt voltak pótolandók. Egy ilyen pieplem még tisztán emlékezem, azt hiszem S-nek hívták és az egyik orvos fia volt. Hihetetlen irigység vette körül, és a pieplek általában tisztában voltak társadalmi rangjukkal és fent is hordták az orrukat. Persze az ellátásuk is „pompás” volt.

A kanadák barakkokat valamikor szeptemberben javították, a kanadásokat kilakoltatták és szétszórta a többi lágerrészben, így a mi barakkunkra is jutott egy, a Kanada kommandó akkori Kapója, Duved. Duved bécsi zsidó volt, de jellegénél fogva, nem hiszem, hogy a műveltebb polgárosztályhoz tartozott volna. Cionistának néztem. Ő Hansnál, az ő külön szobájába volt beszállásolva. Úgy két hétig lakhatott ott. Egyik este odajött hozzám a blokk elé, ahol éppen éjjeliórként üldögéltem. Megkérdezte vállalnék-e díjazásért egy feladatot. A feladat abból állt, hogy amikor ő a kommandójával egy beérkező vonatból kirakodik, akkor én a rámpát a Lágertől elválasztó drót előtti árokba másszak, és szedjem mindazt, amit ő átdobál (az ilyen alkalmakkor eltulajdonított zsákmányt ő nem tudta a lágerekba behozni, mert a kapunál szigorúan megmotozták). A „zsákmányból” az élelmiszert megtarthatom, a többit pedig adjam át neki, miután visszatér. Vállaltam. A vállalkozás nem volt veszélytelen, lévén az őrség néha az árkot is végigpásztázta lövésekkel, ha valaki ott volt. Megbeszéltük pontosan a helyet, ahol feküdnöm kellett. Abban az időben érkeztek a görög „szállítmányok”. Nem emlékezem, hogy hányszor voltam „bevetve”, löni egyszer sem lőtték rám. A „zsákmány” ékszerekből, pénzből, és némi élelmiszerekből állt, az utóbbi az én „tiszteletdíjam” volt. Csodálatos nagydoboz szardíniák voltak köztük, ezekre pontosan emlékezem. Az értéktárgyakat és a pénzt (dollárt) lelkiismeretesen beszolgáltattam Duvednek. Soha nem kételkedtem, hogy mindent odaadtam, megbízott bennem. Míg Duved „nálunk” lakott láttam, hogyan folyik a lágerekkereskedelem. Néha felbukkant nálunk egy SS-katona, biciklin jött, a biciklit a barakk oldalához támasztotta és bement Hans szobájába, ahol Duved is jelen volt. Az SS üvegeket hozott, és ékszer, és, pénzt vitt. Ez utóbbit nem láttam, de feltéte-

lezem. Az üvegekben alkohol volt, amiből műméz segítségével készült az ott vodkának nevezett ital. Ez az ital segítette a zöld háromszögeseket, a már több éves rab-ságot elviselni. No meg innen jött az 5-ös barakkban tartott ünnepek itala. Egyszer én is kaptam, állítom, szörnyű volt. Nem látom tisztán a lopott kenyerekkel való kereskedelmet, de feltételezem, azt a Lagerálestereket a lágerba becsempészett értéktárgyakért vagy valutáért árulták. Ez aztán ismét részben alkohollá változott. De ez csak egyike lehetett az értékesítésnek, a többit nem ismerem.

Közben a szandálom felmondta a szolgálatot (A tiszta logika áldozata lettem). Cipő nélkül lenni végzetes lett volna. Újat nem lehetett kapni, csak holland fapapucsot. Akinek ilyen volt, az a lábán hordta a halálos ítéletét. A görög szardíniák birtokában útnak eredtem cipőt „vásárolni”. A Kleidungskammerban dolgozott egy szombathelyi, N. Géza, akit alig ismertem. Hozzá fordultam, hogy tudna-e nekem cipőt adni. Minden ellenszolgáltatás nélkül kaptam tőle egy pár bakancsot. Ő is valaki, akinek köszönhetem az életemet.

Ismét egy kép van előttem. Az egy kicsit bizonytalan: a mosdó barakk Auschwitzban. Ebben a barakkban hosszú vályogok álltak számtalan csappal, ezeknél mosakodtunk. Most jön a bizonytalanság: láttam-e magam a kisgyereket, akit az egyik a Radomi Gettóból beszállított rab becsempészett, vagy csak mesélni hallottam róla. Valószínűleg csak a mosdóban beszéltek erről és itt a gyereket nem láttam, de, mintha ugyanakkor valami kép lenne bennem, hogy a szembeni barakk melletti téren, láttam volna egy kisfiút. Tény, hogy a láger funkcionáriusok (ezek a rabok legtöbbször német bűnözők voltak) tanácskoztak, hogy mi legyen. Aztán úgy döntöttek, hogy nincsen mit tenni, át kell adni a gyereket az SS-nek. Ez meg is történt. Tudom, hogy mindez bennem semminemű indulatot nem keltett. Ahogy Kertész írja a Sorstalanság című regényében, az, hogy átadták a mintegy 5 éves gyereket az SS-nek lemészárlásra, így volt természetes.

Augusztus 1-jén (a dátumot utólag az irodalomból rekonstruáltam) a cigányoknál az appellnél (appell, sorban állás és számba vevés) kiválasztották a munkaképes férfiakat, külön állították őket, kimasírozatták őket a sínekhez és bevagonírozták őket. A sínek a láger mellett voltak, úgy hogy láttuk, ahogyan beszállították őket a vagonokba. Tudtommal a cigányok Königsbergből valók voltak. A vagonok egész éjjel még a síneken a láger előtt álltak, egész éjjel a cigányok jajgatását, sírását és ordítózását hallhattuk; ők ugyanis tudták, hogy mindez mit jelent, tudniillik azt, hogy a visszamaradt családjaikat meggyilkolják. 2-án délelőtt a vonat elment. Este vacsoraosztás után szigorított „Blocksperrt” rendeltek el. Ilyenkor a barakkot egyáltalán nem volt szabad elhagyni. Mindössze a két éjjeliőr, én és még valaki, nem emlékezem ki, ült a Bloch előtt. Már sötétedett, amikor teherautók gördültek be a Lagerstrassera és a maradék cigányokat felszólították, hogy szálljanak fel a rakodótérre. Sok SS volt jelen, valamint a zöld háromszöges német bűnöző foglyok, akik segédkeztek a felrakodásnál. Ma is előttem, van, ahogy öreg asszonyokat, gyerekeket, akiknek nehézségük volt felszállni a rakodótérre, két lábuknál és két kezükkel megragadták és feldobták őket, mint a zsákokat. Itt is sírás, kiabálás és jajveszékélés közepette. A teherautók a tőlünk látható krematórium felé vitték őket. Körülbelül egy órával később úgy láttuk, hogy ezúttal az elgázosítás után, a krematórium mellett, máglyán égették el a hullákat. Én, miután a cigányokat elvitték, átfutottam a cigány barakkba velünk szemben, és az ott maradt holmiból egy vörös bolyhos ta-

karót, valamint egy kb. 1 literes vödör mustárt „organizáltam” (zsákmányoltam). (A cigányok ugyanis a munkájukért, ha dolgoztak, jegyeket kaptak, amit a kantinban válthattak be. A kantinban viszont többnyire mindössze mustár volt kapható).

Szeptemberben, a zsidó ünnepek körül, egyik nap a láger írnok futott végig a lágerutcán és kihirdette, hogy krumpliszedő tansportra toboroznak gyerekeket, azaz kis növésűeket, hiszen azok alkalmasabbak a krumplis szedésre. Krumplis szedés, az, szeptemberben már mennyországnak számított. Szedés közben bizonyára lehet titokban a nyers krumpliból falatozni. Nosza, jelentkeztem egy Gabi nevezetű, szombathelyi korombelivel. Emlékezem, a kép valóban előttem van, a hátsó latrina mögötti téren kellett gyülekezni. Két SS bonyolította a transzport összeállítását. A tér, valamikor futballpályának szánták, – nem tudom, hogy miért – így egy futballkapu állt ott (lehet, hogy kettő is volt, de az emlékképemen csak egy van). Ennek a kapunak az egyik félfáján, úgy 160 cm magasságban egy keresztléc volt szegezve, az alatt kellett elmenni. Csak azt vették fel, aki a fejével nem ment neki a lécnak. Gabi előttem ment, elment a léc alatt, én meg éreztem, hogy nekimegyek. Hát behúztam a fejemet. Az SS, aki a felügyeletet végezte, megragadta a karomat, és kidobott. Elkullogtam. Mire készen lettek a kiválogatással, egy raj SS érkezett, körülvette a „szerecséséket” és egy barakkba zárták őket. Akkor kiderült, hogy az egész egy trükkös szelekció volt. Én visszarohantam a barakkba és elmondtam N. Gabi apjának, hogy fia bent van a szemközti barakkban és viszik a gázba. N. rohant Hanshoz, hogy mentse meg a fiát. Hans megígérte, hogy mindent megtesz. A bezárt „krumpliszedő” gyerekekre egy, vagy két SS ór vigyázott, meg jó néhány zöld háromszöges. A gyerekek még egész éjjel a bezárt barakkban maradtak. Másnap délelőtt Hans kihozta Gabit a körülzárt barakkból, majd egy másik zöld háromszögessel elfogott egy arra járó idősebb rabot és behurcolta Gabi helyére a barakkba. A létszámnak stimmelnie kellett. Hogy ez az egész hogyan sikerült, nem tudom. Gondolom, hogy N-nek volt valami ékszere vagy pénze eldugva, amivel „rábeszélte” Hansot, de még azt is el tudom képzelni, hogy Hans ezt valóban emberségből (?) tette. De hogyan intézte Hans a cserét el az SS őrrrel és a többi zöld háromszögessel? Nem tudom. N. és fia, túlélte a lágert.

Gondolatban folytatom a visszaemlékezést. Meg vagyok döbbenve, mennyire indulatmentesen nézem a saját életemet, talán kevesebb indulattal, mint másét. Ugyanakkor feljött bennem egy a „Bódeni Lovassal” hasonló érzés (a Bódeni lovas, aki átlovagol a Bódeni tavon, majd visszanéz, látja, hogy a víz felett lovagolt át, utólag retten meg és összerogy). No én nem rogyok össze, de értetlenül állok előtte, hogy mindezt megéltem és túléltem. Ez az emocionális érintetlenség valószínűleg egy fajtája a „Verdrängungnak”. Mindenesetre, és ez már a Verdrängung sajátossága, ez nem tudatos.

Ezután a „Szelekciós kaland” után Mostohaapámmal úgy döntöttünk, hogy eljött az idő, amikor mindent el kell követni, hogy elkerüljünk Auschwitzból. Felhasználtuk a következő alkalmat és minden további megfontolás nélkül a következő Németországba irányuló tansportba bejelentkeztünk. Arra, hogy hogyan történt a válogatás, vagy egyáltalán volt-e, vagy mindenkit, aki jelentkezett felvettek, nem emlékezem. A következő kép, ami élénken előttem van: 5-ös sorban állunk a rámpán, mellettünk a szerelvény. Míg ott álltunk megkíséréltem kiszámítani, mennyi időt töltöttem Auschwitzban. 100 napra jöttem. Hogy ez a számítás milyen alapon

történt, nem tudom, hiszen naptárunk nem volt, és hogy milyen dátumot írunk, gondolom csak megbecslés alapon ment. Most utólag számolok. Amennyiben találó volt a 100 nap akkor szeptember 15. volt, mert miután tény, hogy július 7-én érkezünk Auschwitzba, 100 nappal később szeptember 15. volt. Ebben a számításban sok bizonytalan van, utólag felülvizsgáltam. Danuta Czeh: Kalendárium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenaut vettem alapul. Czeh tudósításából az első esemény, amit be tudtam mérni egy nyilvános akasztás a B II D lágerrészben szeptember 15-én. A B II D a mi lágerrészünkkel szomszédos volt. Valamiféle víztorony volt közvetlenül a bejárata mellett, erre szereltek fel KB 5 méterrel a föld felett egy vízszintes gerendát, ez képezte az akasztófát, ezen lógott az akasztott. A kép előttem van. Tehát szeptember 15-én még egyértelműen ott voltam. De hát ez csak 70 nap. Nézzük tovább. A Czeh által leírt bombatámadásra, szeptember 13-án, nem emlékezem, amikor az Auschwitz I lágerra (nem magára Birkenaura, Auschwitz I néhány kilométerre volt tőlünk) területére több bomba esett. A légiriadóra emlékezem, valahogyan messze tőlünk robbanásokra is, de az hogy Auschwitz lágerra estek bombák, nem realizáltam. Egyébként, ha jól emlékezem, több légiriadót is éltem meg Birkenauban, minden alkalommal „Blocksperré” volt, amikor nekem a barakk előtt kellett ülnöm. A következő lényeges esemény, amiről Czeh ír, az október 7-i rablázas, amikor a krematóriumban dolgozó rabok felrobbantották a Krematórium IV-est. Ez a krematórium látótávolságra és szabad bepillantásra volt az én állomáshelyemről. Erről semmit nem tudtam. Eszerint október 7-én nem lettem volna már Birkenauban. Akkor legalább egy héttel kellett elszámolnom magam. Lehet. De az is lehet, hogy éppen aznap éjjel nem voltam, mint éjjeliőr szolgálatban és nem vettem az egészről tudomást. A rablázas éjjel 2 óra körül történt. Az, hogy a robbantás után a IV-es krematórium nem üzemelt, nem jelentett semminemű változást, az öt krematóriumból maradt még négy, többek között a rámpa melletti krematórium II, amelyik mellett álltunk, amikor kiszámoltam a száz napot. Egy darabig álltunk, aztán megindult a sor, de nem szálltunk be a szerelvénybe, hanem meneteltünk a krematórium II felé. A sorokban lassan elkezdődött a rettegés: ismét beugrattak bennünket egy tansporttal, ami munka helyett a gázba vezet? Arra, hogy én mit éreztem, nem emlékezem. Félttem? Nem látom ennek nyomát magamban. De valamiféle szorongásra emlékezem. Pár perc múlva kiderült, hogy elől osztották a vonatútra szánt ellátást és utána visszafelé jöve szálltunk be a szerelvénybe.

(Folytatjuk)